

ALOJZ KRIVOGRAD . ORIS INDUSTRIALIZACIJE MEŽIŠKE
 DOLINE DO PRVE SVETOVNE VOJNE
 MARJAN KOLAR . ZGODOVINA PREDELAVE V ŽELEZARNI RAVNE
 FRANC URANC . KAKO IZBIRATI NERJAVNA JEKLA
 ANDREJA ČIBRON - KODRIN . MANAGERJI MED NASPROTUJOČIMI
 SI INTERESI
 MARTINA KLOBUČAR . VARSTVO OTROK NA DOMU
 ŽARE TOMŠIČ . RAZVOJNI PROGRAM ZA ZGORNJO MEŽIŠKO DOLINO
 ŽIVLJENJE IN DELO STAROSTNIKOV V OBČINI
 RAVNE NA KOROŠKEM
 KARLA ODER . NEKATERE NOVOSTI, NJHOVO ODKRITJE IN
 SPLOŠNA RABA
 ZORA KEBER . NA TEJ POTI SMO SE SREČALI
 IRENA NAGERNIK . ZA BOLJŠO, PRIJETNEJŠO ŠOLO
 SILVA SEŠEL . SKULPTURE JANKA DOLENCA
 MOJCA POTOČNIK . STANKO ARNOLD
 MOJCA POTOČNIK . HOTULJSKA CERKEV SLAVI
 MIROSLAV OSOJNIK . "QUO VADIS" NA PREVALJAH
 FRANC GORNIK . KAKO SEM ISKAL "KOLOMONOVE BUKVE"
 ERVIN WŁODYGA . GUŠTANJSKI PISMONOŠA ANTON
 MARIJAN MAUKO . LES V KMEČKEM STAVBARSTVU
 MATEJA GERM . ZAKAJ "CVETI" IVARČKO JEZERO
 ZALA ŽAŽE . YOSEMITI 92
 ANDREJ GRADIŠNIK . KRALJEVSKI VRH
 IVO ŠTRUCL . Z RAZISKOVALNO LADJO SONNE PO MELANEZIJI (2. DEL)
 ANDREJ WŁODYGA . POTOVANJE PO VZHODNI EVROPI
 ZANIMIVOSTI O PRAZNIČNEM ČASU

JEKLO
 ŽELEZARNA
 ZGODOVINA
 RAZISKAVE
 DRUŠTVA
 VRTCI
 ŠOLE
 KULTURA
 OKOLJE
 PLANINE
 POTOPISI

KOROŠKI FUŽINAR

ORIS INDUSTRIALIZACIJE MEŽIŠKE DOLINE DO PRVE SVETOVNE VOJNE

Alojz Krivograd

Začetki industrializacije v Mežiški dolini segajo v 17. stoletje. Takrat sta v dolini nastali tisti panogi, ki sta bili skoraj edini vse do 2. svetovne vojne, vodilni pa do danes, to sta rudarstvo in železarstvo. Pogoji za nastanek tovrstne industrije so bili naslednji:

1. Naravne danosti: dovolj svinčeve rude na vzhodnih obronkih Pece, dokajšnje ležišče premoga v leški kačunji in na nekaterih drugih krajih, ogromni gozdovi, od koder so dobivali oglje in drva za številne peči ter ognje, in vodna energija Meže in njenih pritokov.

2. Bilo je dovolj delovne sile, predvsem po jožefinskih reformah.

3. Našlo se je dovolj denarnih ljudi, ki so hoteli z omenjenima dejavnostma obogatiti.

Tržišče se je širilo in je potrebovalo vedno več svinca in železarskih izdelkov.

5. Ugodna državna politika, vsaj kar se tiče premogovništva, čeprav je premog postal regal leta 1766. Državni in drugi uradi so priporočali uporabo premoga. V času Napoleonovih vojn in ilirskih provinc je avstrijska država pospeševala pridobivanje svinca s koncesijami in tudi na druge načine.

Razvoj industrije v Mežiški dolini je tekel v fazah prek vzponov, zastojev in tudi velikih zlomov. Ta razvoj lahko razdelimo na nekaj obdobj. Za čas Avstrije velja delitev, ki jo je vpeljal dr. Jože Šorn za vse slovensko ozemlje. Gre za naslednja obdobja:

1. Od nastajanja rudarskih in fužinarskih podjetnikov v prvih desetletjih 17. stoletja do celinske zapore leta 1806. Značilno za ta čas je slepo sledenje rude in zaradi tega neuspehi podjetnikov. Rudarili so posamezniki in bili v založniškem odnosu s podjetniki. V železarstvu so se dokončno uveljavili grofje Thurni, ki so v velikki meri gospodarsko obvladovali Mežiško dolino vse do 2. svetovne vojne.

2. Od odprave ilirskih provinc oziroma celinske zapore leta 1814/1815 do 40. let 19. stoletja odnosno marčne revolucije 1848. leta. Za ta čas je značilna dokaj hitra rast proizvodnje in modernizacije na starih osnovah ter velika lastninska razdrobljenost v rudarstvu, veliko manj v železarstvu. Stari obrati v Črni, Mežici in na Ravnah so bili v rokah Thurnov,

moderno železarno na Prevaljah pa so imeli bratje Rosthorni.

3. Obdobje od 40. let do 70. let. V teh desetletjih so uvajali novo tehnologijo, opaziti je začetek koncentracije lastništva in vedno večjo krizo posebej v železarstvu; usodno točko doseže s "črnim petkom" na Dunaju 9. maja 1873.

4. Od 70. let 19. stoletja do 1. svetovne vojne 1914. leta. To je obdobje nastajanja monopolov in zlom železarstva v južnem delu Vzhodnih Alp na Koroškem in Kranjskem, predvsem pa v Mežiški dolini. To je bil tudi čas novih epohalnih najdb in t.i. druge modernizacije v industriji.

5. Obdobje predaprilske Jugoslavije. V prvih letih velika kriza, konec premogovništva v

Mežiški dolini, ker je premoga pač zmanjkalo. Velike spremembe v lastništvu, prihod angleškega kapitala v mežiški rudnik, zlom grofov Thurnov in prihod jeklarne na Ravnah v Boehlerjev koncern. Že nove industrije: Tovarna lesovine in lepenke Prevalje, parna žaga v Mušeniku in na Prevaljah.

6. Obdobje bivše Jugoslavije. Velik razmah rudnika svinca v Mežici in njegovih predelovalnih obratov ter Železarne Ravne. Nastanek manjših tovarn: Tovarne pohištva Prevalje, Dentala Prevalje, Tovarne hladnih nogavic in Tovarne rezalnega orodja, obe na Prevaljah, in TOM Mežica ter Tovarna akumulatorjev v Žerjavu.

ZAČETEK RUDARJENJA IN NASTANEK PRVIH ŽELEZARSKIH OBRATOV V 17. IN 18. STOLETJU

Kdaj so začeli rudariti na območju današnjega rudnika Mežica, t.j. na območju Podpece in okolice, ni znano. V letu 1226 se prvič omenja Pliberk (Bleiburg), ki nosi ime po svinču. Vsekakor so morali takrat svinčovo rudo pridobivati v območju Pece, ker je pač kje drugje ni. Naslednji podatek, ki prča o rudarjenju, je iz leta 1424, vpisan v računski knjigi vojvode Ernesta Železnega, ko je oskrbnik v Pliberku poslal račun za 14 škafov svinca. Okoli leta 1580 je živel v Slovenjem Gradcu rudarski sodnik Anton Freyberger, ki je bil pristojen za območje Črne, Slovenjega Gradca in Razborja. To dejstvo kaže, da so v tem času na teh območjih rudarili. V pogorju Pece je več kot 600 razkopov, ki potrjujejo domnevo, da tukaj rudarjenje nikoli ni zamrlo.

Prva znana podjetnika sta Matevž Ludinger, upravitelj zlatega rudnika v Kliningenu, ki je dobil leta 1644 rudosledno pravico pri Črni, in Hans Sigmund Ottenfelski, ki je leta 1655 tudi dobil pravico pri Črni kopati in topiti svinčovo rudo.

Tretji, ki so rudarili v 17. stoletju v gornjem delu doline, so bili grofje Thurni, namreč leta 1601 so kupili pliberško gosposčino. O tem pričajo na-

vedbe iz leta 1706, da so morali Thurni že v prejšnjem stoletju kopati rudo. Namreč 7. februarja 1706 je Francz Ludwig Thurn dobil na Lešah nov rudosled (Wiessner II, št. 227), neko poročilo iz istega leta pa navaja, da je grof zaprosil za nove rudoslede, ker v onih na Peči ni rude. Grofje so rudarili še v 18. stoletju, imeli so svoje rudokope na Hlevnikovi kmetiji v Jazbini v letih 1728 - 1733. Po smrti grofa Johanna Sigmunda je nadaljeval s kopanjem leta 1739 Jurij Kristijan Schlagenberg. V bližnjih Čemerjeh (kmetija) je odkril staro jamo, ki je bila dovolj bogata, in še pri sv. Heleni nove zaloge dobre rude. Letno je dobil 22 ton svinca, kar je bilo za tisti čas ogromno.

Torej v 18. stoletju, kakor je znano, so kopali svinčovo rudo najmanj štirje, ki jih lahko prištevamo k podjetnikom. V omenjenih dveh stoletjih, kakor je razbrati iz literature, je bilo rudarjenje organizirano v naslednjih oblikah:

1. Založništvo, to je bila oblika, ko so posamezniki bili lastniki rudokopa in jih je trgovci ali lastnik predelovalnih obratov zalagal z denarjem, hrano ali orodjem. Njemu pa so za to oddajali rudo.

2. Bili so posamezni rudarji-samofinancerji, ki so kopali in

rudo prodajali posameznim topilnicam.

3. Bili so podjetniki, ki so rudarili z najetimi delavci. Predelovalni obrati, ki so bili v lasti posameznih znanih podjetnikov, so gotovo zaposlovali plačane delavce.

Delo v jamah je bilo ročno, s preprostimi orodjem. Za predelavo rude so že bili posamezni obrati, kot so bile drobilnice, zbiralnice in topilnice (peči za topljenje).

Sedemnajsto stoletje velja tudi za začetek fužinarstva v Mežiški dolini. Znano je, da je leta 1620 Melchior Puc, fužinar iz Labotske doline, prodal svoje tamkajšnje železarske obrate in rudnike in se naselil v Črni, kamor je prenesel koncesijo za dve talilni peči. Že leta 1624 je fužine v Črni in rudnik železa na Prčnikovi kmetiji v Javorju prodal grofu Hansu Ludwigu Thurnu, oba sta tu kopala železovo rudo, toda kmalu je je zmanjkalo.

S tem, ko ni bilo dovolj tovrstne rude, se je fužinarstvo v Mežiški dolini razlikovalo od fužinarstva v slovenskem in tudi širšem prostoru in tem, da tu ni bilo rudnikov železa in ne visokih peči, bilo pa je dovolj oglja iz obsežnih gozdov, od začetka 19. stoletja pa so kopali premog, in ravno to je bila velika prednost. Namreč fužine so imele v tem času v svojem okviru štiri klasične elemente: rudnik, visoko peč (plavž), peči za predelavo surovega železa (presnovke) in obrat za izdelavo končnih izdelkov. Poleg Mežiške doline sta bili izjema še fužini na Muti in v Vitanju. Grodelj (surovo železo) so uvažali iz huettenberškega območja. 1)

Nastanka Železarne Ravne do sedaj ni možno označiti s kakšno letnico. Znano je le, da je bilo od 14. stoletja dalje v trgu Guštanj (sedaj Ravne) razvito žebjarstvo. V 1. polovici 18. stoletja je dobil žebjarske obrate in kovačnice pod gradom Ravne v last nekdanji Thurnov upravitelj Schlagenberg. Thurni so ravenske obrate kupili 1807. in jih priključili k svojim v Črni in Mežici. Leta 1774 so namreč dobili dovoljenje, da smejo tam postaviti še eno peč, dve kladivi, cajnarico, kosarno in štiri žičarne. Leta 1780 so prenesli svojo žebjarstvo iz Velikovca v Črno. Tako je Črna v tistem času postala naj-

pomembnejše železarsko podjetje na Koroškem. 2) Štiri leta prej, 1770., pa so postavili fužine v Mežici.

V drugi polovici 18. stoletja so

torej v okolici Črne in Žerjave živahno rudarili, v Črni, Mežici in na Ravnah pa so obratovale Thurnove fužine.

RAST IN MODERNIZACIJA V PREDMARČNI DOBI

Od začetka Napoleonovih vojn se je začela konjunktura za svinec, v času Ilirskih provinc (1809-1813) pa je še posebej pridobilo na pomenu rudarjenje v Mežiški dolini, ker sta prišla svinčeva rudnika Rabelj in Nemški Plajberk pod francosko zasedbo. Država je podeljevala ugodne koncesije posameznim podjetnikom. Rudarjenje se je hitro širilo, moderniziralo, uspešni podjetniki so se povezovali v družbe, imenovane kompanije.

Prav tako je močno napredovalo in se obnovljalo železarsko. Leta 1832 so Rosthorni na Prevaljah začeli graditi najmodernejšo železarno v Avstriji. Železarnstvo v dolini sta obvladovala Thurn in Rosthorn.

V tem času je v dolini nastopila nova industrijska dejavnost - premogovništvo, ki je pomenilo temelj za živahen železarski razvoj. Pri Mežici in na Holmcu so kopali Thurni, na Lešah pa Rosthorni. Manjši kopi premoga so bili še v Gornjih Libučah na avstrijski strani, pri Kotljah in na Selah.

Pridobivanje svinčeve rude

Svinec so dobro prodajali od začetka Napoleonovih vojn, v času Ilirskih provinc pa je Mežica imela monopolni položaj na avstrijskem tržišču. Že leta 1809 je v Fridrihovem rovu delalo 40 rudarjev. V tem času je nastala družba Brunner-Kompoš, ki je leta 1810 dobila koncesijo za postavitev talilne peči, čez štiri leta pa še za postavitev plamenske peči, drobilnico in pralnico. Vse te obrate je postavila v Juncerjevi grapi, to naselje so imenovali Perk, danes pa Breg. Poleg omenjene družbe se je takrat pojavila druga najmočnejša družba bratov Žerjavov, ki je dobila leta 1813 dovoljenje za postavitev talilne peči v Črni.

Po končanih Napoleonovih vojnah je nastala kriza, kajti po ukinitvi celinske zapore je nastopila močna angleška konkurenca. Ravno v času krize leta 1820 se je vključil v družbo Brunner-Kompoš rudarski lastnik in upravitelj iz Plajberka Leopold Prettner. To je bil prvi človek, ki je spoznal, da taka lastniška razdrobljenost nima prihodnosti in je naslednje leto

predlagal, da bi ustanovili zvezo lastnikov, ki bi enotno nastopali na domačem in tujem trgu. Družba je že 1823. podvojila proizvodnjo, saj je raziskovala in rudarila na celotnem območju današnjega rudnika.

Za nadaljnji razvoj je bilo najpomembnejše, da sta 28. avgusta 1827 sklenila pogodbo družba Brunner-Kompoš-Prettner in grof Jurij Thurn, po kateri se je grof odpovedal iskanju in izkopavanju svinčeve rude v farah Črna, Mežica in Plajberk in tudi svinčeva družba se je odpovedala iskanju premoga in graditvi železarskih obratov na območju omenjenih far. S tem so bila področja razdeljena med najmočnejšima podjetnikoma.

Ta pogodba je bila mejnik tudi v tem, da je bila osnova za nadaljnje rudarjenje in tudi za osredotočenje lastništva. Do takrat so bile vse naprave in stavbe začasnega značaja, zato so bila poslopja v glavnem lesena. Šele družba Brunner-Kompoš-Prettner je začela postavljati trdne stavbe, nekatere še danes stojijo. Proizvodnja se je zelo povečala, tako tudi število delavcev. 3) Leta 1826 so pridobili 133 ton, leta 1829

155 ton, leta 1830 pa že 169 ton svinca. 4)

Poleg dveh omenjenih družb so rudarili še drugi podjetniki. Eden takih je bil Simon Kompoš, sin Gregorja Kompoša, družabnika Prettnerja in Brunnerja. Ta je dobil koncesijo 1835. leta v Topli, kjer je zgradil drobilnico, mlin za rudo in zbiralnico. Zaradi povečanega izkopa so leta 1841 na Pungračičevem tik pred Črno zgradili še stope, talilno peč in orodjarno. Obe skupini obratov v Topli in pri Črni je dobil v last 1861. Karel Metnitz, ki je leta 1869 vse skupaj prodal Obrfandlu. Leta 1842 se je v Mežici prvič pojavil Johann Rainer, najbogatejši podjetnik na južnem Koroškem, in 1855. leta je postal solastnik Žerjavove družbe. Poleg omenjenih družb je v 40. in 50. letih še rudarilo 14 posameznikov in manjših družb. 5)

Ob tem razmahu rudarjenja so razširjali in obnovljali tudi tehnična sredstva.

Prevladovalo je ročno delo, za razstreljevanje so uporabljali smodnik. Ker so potrebovali vedno več svinca, niso več kopali selektivno. V predelavo je šlo vedno več jalovine in zdrobljene rude, ki je ni bilo mogoče ročno odbirati, zato so razvili razdvajanje na situ v vodi. "Uporabljali so nekakšne škafe z različnimi mrežami na dnu. V škafe so dali rudo in jo nato potapljali v kadi, napolnjeni z vodo tako dolgo, da se je na situ nabrala plast najtežjih mineralnih zrn. Rudo, ki je ostala na situ z največjimi odprtini, so nato ročno prebirali in ločili kosovno rudo

od jalovine. Tisto pa, ki je padla skozi mrežo v kadi, so dali na drugo, gostejše sito. Postopek so ponavljali do sita z najmanjšimi odprtini. Uporabljali so osem različnih mrež in ločili material na devet frakcij. Na situ se je material ločil v dve plasti, spodaj se je nabrala specifično težja ruda, zgoraj pa jalovina. V plasti ločeno rudo in jalovino je ročno lahko razdvojiti. Tako so bogatili rudo pred letom 1900". Znanih je 14 takih izpiralnic, ki so bile raztresene okoli Podpece 6) in so jih imeli posamezni podjetniki. Ob pralnicah so stale stope in drobilnice na valje. Ker so bile vse naprave na vodni pogon, so jih postavljali ob potokih in reki Meži (npr. na Poleni in Žerjavu).

Verjetno so v Mežiški dolini še globoko v 18. stoletju uporabljali t.i. koroško peč, v 1. polovici 19. stoletja se je pa uveljavila Kompoševa dvojna peč. Eno ognjišče je rabilo za praženje rude, ognjišče pod njim pa za taljenje. Leta 1845 so vpeljali Pirkerjevo prav tako dvojno peč, kjer sta bili obe ognjišči drugo ob drugem. 7) Kurili so z drvni, pozneje pa so najbrž dodajali oglje. 8)

Svinčovo rudo so iskali v drugih krajih, tako v Kotljah, na Lešah in celo na Stražišču pri Ravnah.

Premogovništvo

Ta zvrst rudarstva se je začela uveljavljati v Mežiški dolini šele v prvih desetletjih 19. stoletja, medtem ko so v drugih predelih Slovenije kopali premog že od sredine 18. stoletja. Od 1802. leta so ga

Pudlovka v Delavskem muzeju Ravne na Koroškem. V taki peči so grodelj (surovo železo) pudlali. Surovo železo so segreli toliko, da je nastala mehka žareča greda, ki so jo mešali in gnetli. Ko je dozorela, so jo prevajali na poseben voziček, jo stisnili in kovali. Tako so prišli do pudlanega jekla. Prve pudlovke v Mežiški dolini so postavili na Prevaljah 1835. in na Ravnah 1852. leta.

grofje Thurni kopali na kmetiji Merva nad Mežico ob potoku Šumcu, prenehali so 1885. Delo je potekalo ročno, letno so ga nakopali 1008 do 1344 ton. Običajno je delalo 12 rudarjev, prebiralno in spiralo ga je po 10 žensk. Premog je bil namenjen v Thurnove obrate v Črni in Mežici, nekaj pa tudi na Ravne.9)

Prvo rudosledno pravico za premog na Lešah je dobil Blaž Mayer leta 1816, čez tri leta je že imel tri, leta 1824 pa je vse prodal Rosthornom. Ti so že leto pred tem na Prevaljah dogradili cinkarno in jo že 1828. opustili zaradi prenizke cene cinka, premog na Lešah pa so kopali dalje. Ker so Rosthorni očito želeli uporabljati svoj premog za metalurške namene, so v letu 1832 ustanovili delniško družbo, ki se je imenovala Vojsperška železarska družba. Leta 1835 pa so dogradili moderno železarno.

Ker premogovnika na Holmcu in na Selah spadata v naslednji časovni okvir, bomo o njih spregovorili nekoliko pozneje.

Železarstvo

Po odpravi celinske zapore leta 1815 so pljusnile po Evropi pridobitve angleške industrijske revolucije, val je dosegel avstrijske dežele in tudi Mežiško dolino, predvsem se je to poznalo po letu 1825. Prodaja železarskih izdelkov je, dobro tekla tudi v času Napoleonovih vojn. Od 10. do 50. let je bila prava konjunktura, vsaj za obrate v Mežiški dolini.

Po letu 1827, ko so se Thurni odpovedali svincu, so njihovi železarski obrati hitro napredovali. Okoli leta 1830 so bili v Črni, Mežici in na Ravnah polno zaposleni. V Črni so delali presnovka, valjarna, žičarna in žebeljarna, v Mežici presnovka in žičarna, na Ravnah ognji za presnanje in plamene peči. Surovo železo so uvažali iz Hefta na severnem Koroškem, oglje so dobivali kar iz grofovih gozdov, iz mežiškega premogovnika pa premog. Skupna letna proizvodnja Črne in Mežice je bila 560 ton, četrtnina je odpadla na mežiške obrate. Glavni izdelek obeh so bili žica in žebliji. Obrati so bili po obsegu za naša merila skromni, vsi trije so zaposlovali le okoli 200 ljudi. Izdelki so se dobro prodajali, kljub švedski in ruski konkurenci. Najbolj znano je bilo Thurnovo palično železo. Na veliki industrijski razstavi leta 1838 v Celovcu je Thurnovo železo dobilo javno priznanje.

Največji vzpon so dosegli Rosthorni s svojo železarno na Prevaljah. Ko so jo leta 1835 zgradili, so v njej postavili 6 pudlovk, 4 varilne peči, 2 valjni progi in več vodnih kladiv in kovaških ognjev.

Preden so lahko rjavi leški premog vpeljali v proizvodnjo kot energetskega vira, so morali premagati vrsto ovir. Ker poskusi niso uspeli, da bi ga lahko uporabljali v pečeh, so člani Vojsperške železarske družbe začeli obupavati, zato so se leta 1837 Rosthorni osamosvojili. Z nadaljnjim poskušanjem s premogom so leta 1840 dosegli, da se je v pečeh temperatura dovolj dvignila in je bilo možno pudlati in žariti surovo železo. Izumili so tudi stopničaste rešetke, ker je bil tukajšnji premog tako drobljiv, da se ga je spremenilo v prah 30 %. S tem so se energetske osamosvojili in pocenili izkoriščanje premoga. Izuma sta bila evropskega pomena in sta se hitro širila daleč po kontinentu, najbolj pa v nemškem prostoru. Rosthorni so takoj po zgraditvi železarne začeli izdelovati moderen material, t.j. opremo za železnice, ki so jih takrat v Avstriji začeli graditi na veliko. Najpomembnejši izdelki so bile tračnice, osi za vagone in kolesa.

Zaradi inovacij sta leški premogovnik in prevaljska železarna postala najpomembnejša obrata na Slovenskem, železarna pa je dobila vseavstrijski pomen. 10)

To obdobje je bilo za razvoj industrije v Mežiški dolini vsekako uspešno. Svinčovo rudarstvo je doseglo velik razmah, vključilo se je premogovništvo in

omogočilo nadaljnji razvoj starih železarskih obratov ter nastanek najmodernejše železarne v takratni državi.

NOVE TEHNOLOGIJE, KRIZA V 70. LETIH, NASTANEK MONOPOLOV IN POSLEDICE DO 1. SVETOVNE VOJNE

Za prvi dve desetletji tega obdobja (40. in 50. leta 19. st.) je značilen velik podjetniški zagon lastnikov in vodij njihovih obratov. Uvajali so nove tehniške dosežke in preurejali stare obrate. V tem je bila vodilna Rosthornova železarna na Prevaljah. V 60. in 70. letih so se začele snovati nove velike družbe, ki so se pozneje povezale v prave monopole.

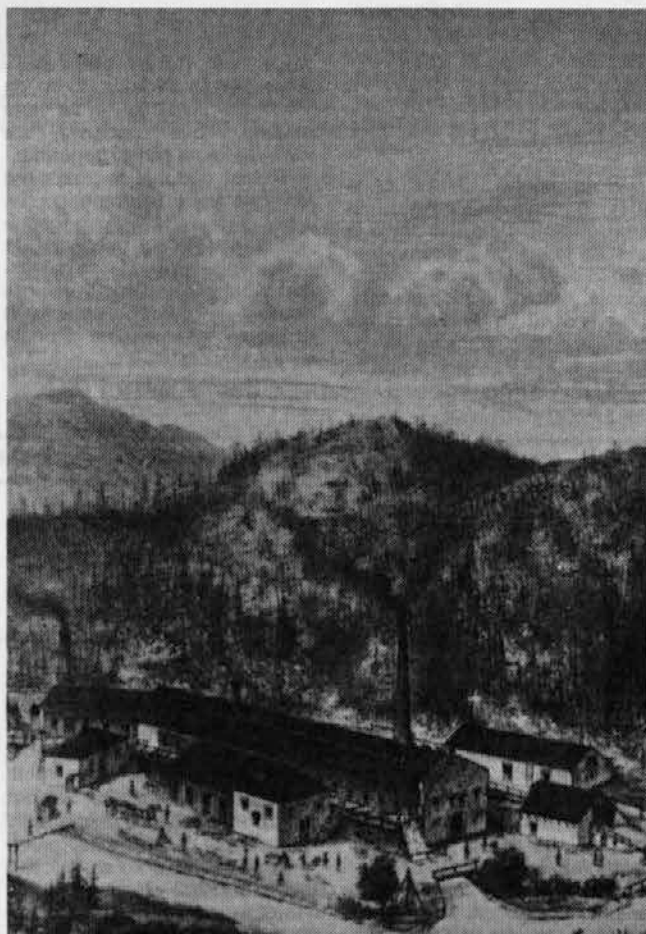
Velike politične spremembe v 60. in 70. letih v Evropi in v sami Avstriji so hudo prizadele industrijo tudi v Mežiški dolini. Z izgubo severnoitalijanskega trga leta 1859 in 1866, ko je združena Italija z visokimi carinami zaščitila svojo proiz-

vodnjo, so se začeli za železarstvo težki časi. Leta 1867 je bilo z nastankom dualizma v Avstriji zgubljeno madžarsko tržišče, ker je vlada v Budimpešti na enak način zaščitila svojo železarsko industrijo.

V letih 1873-1875 je velika gospodarska kriza, do katere je prišlo zaradi zasičenosti trga, odločilno vplivala na nadaljnji razvoj Mežiške doline. Od takrat si železarna na Prevaljah ni več opomogla, česaravno so jo pozneje večkrat poskušali ozdraviti. Zaradi te krize in nujnosti modernizacije proizvodnih procesov so nastali novi monopoli. Bila sta dva, ki sta odločilno posegla v dolino, in sicer BBU (Bleiberger Bleiwerks Union) in Avstrijska alpinska montanska družba (Oestereichische Alpine Montangesellschaft). Prva je zelo pospešila svinčovo rudarstvo na vzhodnih obronkih Pece, druga pa je likvidirala nekdanj mogočno Železarno na Prevaljah.

Rudnik svinca v Mežici

V začetku druge polovice 19. stoletja je bilo lastništvo še vedno razdrobljeno, izstopali sta dve močni družbi Prettner-Kompoševa in Rainer-Žerjavova. Druga je bila najmočnejša, v njej pa vodilni delničar Rainer. Vedno bolj so spoznavali, da tako razdrobljeni in v medsebojni konkurenci ne bodo prišli nikamor. Ko je Avstrija v 50. in 60. letih zgubila velika tržišča, je prišlo do inflacije in se je začelo gibanje za ustanavljanje velikih firm. Ravno v tem času je uspelo rudniškemu posestniku Paulu Muehlbacherju, da je leta 1867 združil nekaj rudnikov pod Dobračem in v Rablju v nam že znano BBU. Ob ustanovitvi je posedovala 800.000 gld kapitala. Že čez dve leti je kupila nekaj jam v mežiškem območju, leta 1871 pa še deleže podjetja Prettner-Kompoš. Rainerji so ostali zase, toda leta 1893 so prodali družbi vse svoje svinčene obrate. S tem je bila končana koncentracija rudarske lastnine v Mežiški dolini. Pred tem je BBU pokupila rove in naprave ostalih lastnikov in vso

Železarna v Mušeniku pri Črni v 2. polovici 19. stoletja. Njeni začetki segajo v leto 1620.

Ohrfandlovo dediščino v Topli, na Pecl in Podpecl, odkupila Pečnikovo posestvo in pod njim uredila svojo topilnico. 11)

BBU je takoj začela modernizirati obrate. Leta 1874 je plajberski ravnatelj Kohoutek napravil geognostični posnetek Mežiške doline in v svojem poročilu opozoril na cinkovo rudo, ki so jo takoj začeli separirati. Leta 1878 so začeli graditi jamsko železnico, leta 1880 so prišli do najbogatejšega ležišča rude, čez tri leta so na Igrčevem zgradili vzpenjačo. Proizvodnja je stalno rasla in leta 1900 je že presegla izkop glavnega rudnika v Plajberku.

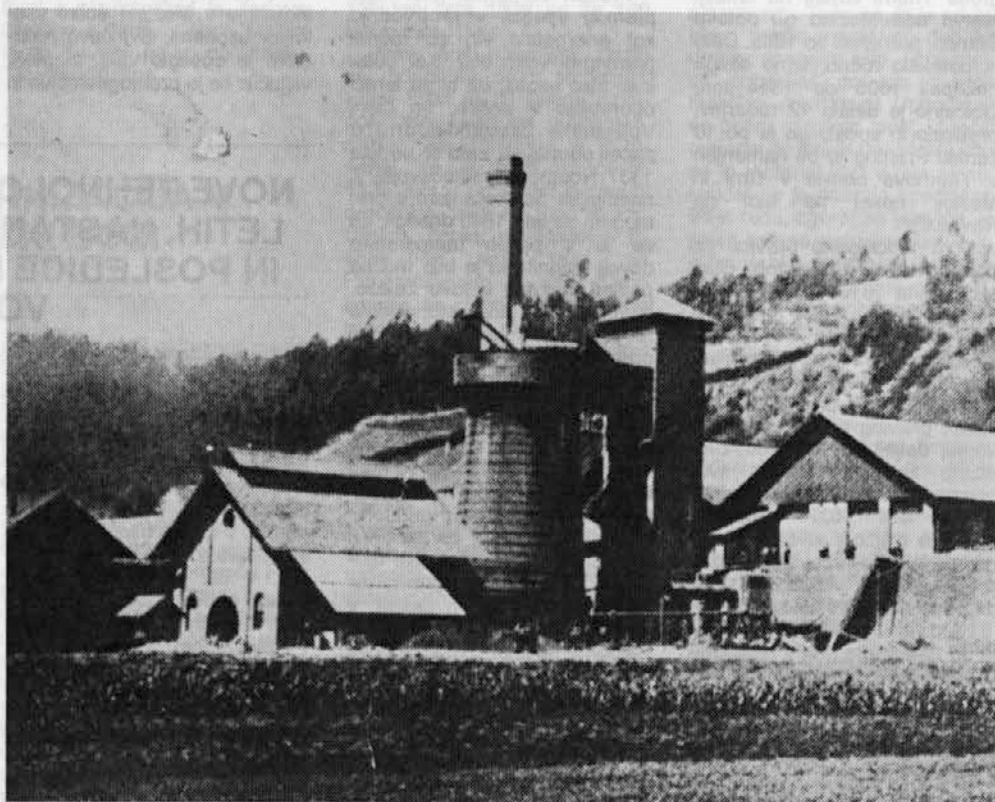
V 80. letih se je v rudniku Mežica začel nov čas, ko je postal ravnatelj mežiškega rudnika Tomaž Glančnik. On in obratni ravnatelj iz Železne Kaple Edvard Makuc sta predlagala uvedbo nove mehanizacije. Z modernizacijo so začeli takoj po priključitvi Rainerjevih obratov leta 1893. V tem desetletju so se pojavili novi poklici v električni, mehanični in transportni stroki z boljšim zaslužkom in ugodnejšimi delovnimi pogoji.

V 90. letih so se zvrstile pomembne tehnične novosti druga za drugo. Leta 1895 je bilo več kot 10 km jamskih železnic, leta 1896 so v Žerjavu zgradili novo topilnico, leta 1899 je bila zgrajena prva elektrarna in elektrifikacija jamske železnice je pocenila izvoz za 50 %. Leta 1902 so že vso rudo predelali v Žerjavu. Čez tri leta (1905) so začeli s strojnim vrtnjem. Leta 1911 so strojno predelali že 70 % rude, le 30 % pa ročno. Leta 1913 so povezali pet glavnih rogov in s tem omogočili neposreden dovoz rude v osrednje predelovalne obrate v Žerjavu. Leta 1914 je bila zgrajena nova separacija, ki je v 8 urah predelala 270 ton rude in je bila ena največjih v Avstriji. Stavba še sedaj služi svojemu namenu, seveda z novejšo opremo.

Z letom 1914, ko se je začela 1. svetovna vojna, se je končalo stoletno obdobje stabilnega in intenzivnega rudarjenja na pobočjih Pece in sosednjih hribov. Začelo pa se je iztekati življenje mogočini avstro-ogrske države.

Da bi si lahko predstavljali, kakšen je bil uspeh BBU v Mežici, navajamo proizvodnjo svinca v tonah za vsako deseteto leto od njene ustanovitve do leta 1920. 12)

V prvih 40 letih, t.j. od 1870 do 1910 se je proizvodnja svinca povečala za 68-krat. Razumljivo je, da se je v letih prve svetovne vojne proizvodnja hitro povečala, z letom 1917 pa je že upadla zaradi pritiska vojne uprave, pomanjkanje hrane in drugega materiala.

Prvi plavž na koks v alpskih deželah je stal na Prevaljah. Postavili so ga 1870. leta.

ŽELEZARNA NA PREVALJAH

Poleg rudnika v Mežici se je izjemno hitro razvijala železarna na Prevaljah. Odločilno zanj je bilo, da je uvedla moderno tehnologijo in se takoj usmerila v proizvodnjo železniškega materiala, ki se je v 40. in 50. letih dobro prodajal. Prve tračnice je iz-

janje "lup" (to so bile žareče kepe železa ali jekla, ki so ga dobili pri "pudlanju") in še vrsto naprav. Dve pudlovki sta delovali že na plinski generator.

V tem obdobju je železarna dosegla velik mednarodni sloves. Leta 1842 je posebna komisija v Parizu ugotovila, da so prevalske železniške osi najkakovostnejše. Drugič je potrdila kakovost prevalskih izdelkov razstava na Dunaju

so bile prometne zagate skoraj nerešljive, stroški so naraščali iz dneva v dan in edina rešitev je bila železnica, ki so jo po hudih bojih zgradili šele leta 1863, in sicer progno Maribor - Celovec - Beljak.

Leta 1858 se je začela huda kriza, ko je Južna železnica, sedaj že v lasti privatnih firm, dobila carinske olajšave za uvoz železniškega materiala in celo pravico do lastnih obratov. Zaradi nove konkurence so morali na Prevaljah še istega leta odpustiti 1252 delavcev, tako da jih je ostalo samo 526. V še hujše težave je prišlo vse koroško železarstvo po letu 1859 in 1866, ko je Avstrija zgubila Lombardijo in Benečijo, združena Italija pa je uvedla visoke carine. Z uvedbo dualizma v Avstriji pa je bilo zgubljeno madžarsko tržišče. Podjetje, ki je še pred 10 leti bilo videti trdno, se je znašlo v brezizhodnem položaju.

Kljub vsemu so v začetku 60. let izpeljali nekaj preureditev v podjetju. Leta 1860 so zgradili novo valjarno, leta 1862 pa postavili tri francoske hale, kamor so namestili 5 pudlovk, 3 varilne peči, 8 hladilnih kotlov, 1 parno kladivo in tri valjne proge.

Ker je bila za konec 60. let predvidena obsežna gradnja železnic, so na Prevaljah leta 1868 začeli graditi prvi plavž na koks v alpskih deželah. Dogradili so ga leta 1870 in je bil velika spodbuda za nadaljnjo

Tabela 1: PROIZVODNJA SVINCA BBV V MEŽICI

Leto	Proizvodnja v tonah	Leto	Proizvodnja v tonah
1870	82	1914	6618
1880	251	1915	9597
1890	824	1916	12884
1900	3259	1917	10290
1910	5596	1918	5865
		1920	4474

delala že 1838. za Ferdinando železnico na Češkem, in sicer 1144 ton. 13)

Da bi si Rosthorni zagotovili dovolj surovega železa, so se povezali z lastnikom plavžev v Loellingu Dickmannom - Secherbaum, tako da so mu prodali polovico železarne.

Leta 1855 so zgradili novo železarski obrat, ki so ga imenovali Eugena hala (Huette). Vanj so vgradili 7 dvojnih pudlovk, 7 varilnih peči, 14 hladilnih kotlov, dva parna kotla, progno za valjanje tračnic, progno za val-

leta 1845, ko so o njih veliko pisali in so začela prihajati naročila za železniške osi in obroče za kolesa s Saškega in Porenja. Leta 1852 se je na Dunaju kvaliteta še enkrat potrdila, ko se je ob mednarodni preizkušnji osi s Prevalj prelomila šele takrat, ko so jo opili na tretjino 14) njene debelosti. Naročila so prihajala še kar naprej.

Na železarno so se konec 50. let začeli zgrinjati problemi, ki se jih ni rešila vse do propada. Zaradi naraščanja proizvodnje

Avgust Rosthorn (1789 - 1843), soustanovitelj in solastnik železarne na Prevaljah. Bil je tudi pomemben izumitelj.

gradnjo tovrstnih plavžev v Avstriji.

Toda leto prej, 1. oktobra 1869, so se Prevalje vključile v novo nastalo Huettenerberško železarsko družbo (Huettenerbergische Eisenwerkgesellschaft), v katero so se vključile koroške železarne zaradi vse hujše konkurence, izgube velikih tržišč in hitrega uvajanja novih tehnologij. Začetni delniški kapital družbe je bil 13.000.000 gld., medtem ko je Kranjska industrijska družba, ki je nastala istega leta, imela komaj 600.000 gld. V huettenerberško družbo se je povežalo 13 velikih obratov v lasti 6 lastnikov.

Toda plavž ni dajal pravih rezultatov zaradi nekakovostnega koks in tudi prevoznih stroškov so bili visoki. Poskušali so dodajati lažji rjavi premog, kar se ni obneslo, poskus z ogljem je bil uspešen, toda to je bilo predrago.

Kljub veliki gospodarski krizi, ki se je začela 1873. in je trajala skoraj vse desetletje, je prevajška železarna začela z rekonstrukcijo svojih naprav, z novimi tehnologijami in številnimi inovacijami. Kriza je bila tako huda, da je na Koroškem od 1873. do 1877. leta proizvodnja železove rude padla za

47 %, surovega železa pa za 44 %. Leta 1877 so pognali Bessemerjevo napravo za proizvodnjo jekla, montirali so veliko znamenitost, ki je bila znana vsej Avstriji, in sicer topilno peč na plin, ki so ga dobili iz žagovine. Bile so še valjarna s 7 progami in univerzalna in reverziona valjarna. Dalje je bilo osem pudlovk, 9 varilnih peči, potem talilne peči, kupolne peči in 6 parnih strojev.

Čprav se je na koncu desetletja kriza že precej unesla, so bile te naprave premalo izkoriščene. Velike težave pa je podjetju povzročal tarifni nered na avstrijskih železnicah. 15)

Zlom številnih podjetij in bank leta 1873 in razvoj v tem desetletju je pokazal, da je edina rešitev v velikih monopolnih združenjih. Železarska podjetja so v to silili prenatrpano tržišče, zastoj gradbeništva in velikanski pritisk velepodjetij iz Francije, Anglije in Nemčije ter silni razvoj tehnologije. Za dokaz temu navedimo primer: Leta 1860 je bilo v avstrijski polovici države 169 plavžev (na oglje) z 230.000 tonami pridobljenega surovega železa, leta 1910 pa je bilo 29 plavžev s proizvodnjo 1.500.000 ton surovega železa. Torej je v tem času padlo število

plavžev za 82 %, proizvodnja pa se je povežala za 600 %. Zato so se julija 1881. leta pomembne železarske družbe iz Koroške, Štajerske, Spodnje in Gornje Avstrije povežale v veliki koncern Avstrijske alpinske montanske družbe (Oesterreichisch-Alpine Montangesellschaft) z delniškim kapitalom 30 milijonov goldinarjev. Povežalo se je šest družb, med njimi je bila največja Huettenerberška železarska družba, ki je imela v svojem okrilju tudi Železarno Prevalje.

Ta družba, ki jo navadno imenujemo Alpinka, je imela na razpolago ogromen kapital, s katerim je modernizirala obrate, tehnične in upravne službe ter začela koncentrirati obrate na Gornjem Štajerskem, v bližini bogatih ležišč železove rude na območju Eisenerza.

V okviru nove družbe Prevalje niso odpisali, ampak se je vodstvo odločilo postaviti še en plavž na koks, in sicer leta 1882. Takoj, ko je začel obratovati, je konjunktura na trgu popustila. Poleg tega so Prevalje bremenili visoki prevozniki stroški, nedonosni premogovnik na Lešah, skratka, tu so bili proizvodni stroški najvišji izmed vseh ostalih združenih obratov. Zato so leta 1885 opustili vrsto obratov, med njimi tudi pudlovke.

Dr. montanistike Wilhelm Schuster, tehnični strokovnjak pri Alpinki in pisec zgodovinskih razprav o zgodovini železarstva, pravi, da je nerazumljivo, da je vodstvo družbe na Prevaljah dalo zgraditi še en Bessemerjev konverter in veliko valjarno za ladijsko pločevino in težke nosilce, ki je začela obratovati 1886. leta sicer tehnično dovršeno, toda nikoli ni mogla svojih zmogljivosti izrabiti do kraja. Zadnja novogradnja je bila izvedena leta 1891.

Leta 1895 se je pokazalo, da je bilo stanje železarne nevzdržno. Kajti novi plavž in martinarna v Donawitzu sta pokazala, da je bilo prevajško surovo železo dražje za 84 %. Takoj so opustili ves kompleks ob železniški postaji, valjarno so prenesli v Donawitz, ostalo pa prepustili propadanju.

Že leta 1897 je Alpinka začela svojo drugo koncentracijo obratov. Leta 1901 se je povežala s štirimi češkimi železarnskimi delniškimi družbami v železarski sindikat, ki je obvladoval zahodni del avstro-ogrske države. 16) Seveda v teh preureditvah tako nedonosno podjetje, kakor so bile takrat Prevalje, ni imelo kaj iskati, zato so leta 1899 zaprli železarno in prodali, kar se je prodati dalo. Delavce so pozvali, da se lahko zaposlijo na Gornjem Štajerskem. Del se jih je odzval, ostali pa so bili prepuščeni revščini.

S tem je bilo konec slavne železarne in Mežiška dolina je

plačala izmed vseh krajev Slovenije najvišji davek takratnemu razvoju. Ni znano, da bi na Slovenskem ustavili tovarno, ki bi zaposlovala 1000 ljudi.

ŽELEZARNA RAVNE NA KOROŠKEM

V senci prevajške železarne, ki je imela zelo dinamičen razvoj, so grofje Thurni vodili svoje obrate v Črni, Mežici in na Ravnah. Skrbeli so za modernizacijo in se skušali izogniti propadu. Na Ravnah so v 40. in 50. letih presnali železo na star način, na ognjih in plamenskih pečeh. V letih 1853-1854 so postavili dve pudlovki, tri varilne peči in valje za grobo in fino valjanje. V fužino v Črni so postavili parni stroj s 40 KS. To je bil morebiti prvi tak stroj v Mežiški dolini. Na Ravnah so se vedno bolj začeli usmerjati v proizvodnjo raznih vrst kvalitativnih jekel in so zaradi tega preživeli vse krize do danes.

V Črni je delala žičarna od 1830. do 1869., 1851. so jo modernizirali, tako da so uvedli vleko z bobni. V 60. letih so opustili tudi žebljarno. Bila je še valjarna za grobo in fino valjanje. Postavili so tudi plavž na oglje in pudlovko. Dokaj uspešno so delovali obrati v Mežici, kjer so izdelovali predvsem žico in žeblje ter vrsto drugih izdelov. Kot energetski vir so uporabljali lesno oglje, drva in premog, ki so ga kopali pri Mežici, na Holmcu, po potrebi so ga kupovali tudi na Lešah. Obrati v Črni, Mežici in na Ravnah so se dopolnjevali. Gospodarska kriza v 70. letih in vedno hujši konkurenčni boj sta opravila svoje. Črno so opustili v 90. letih, do leta 1916 je v Mežici delalo šest obratov, po 1. svetovni vojni pa so jih ugasnili.

Od 1870. leta dalje sta na Ravnah obratovali dve peči na generatorski plin, dve pudlovki in dve varilni peči, ena žarilna peč, dve peči za talilno jeklo, ki so ga začeli izdelovati 1870. Povprečna letna proizvodnja od 1873. do 1878. v Mežici in na Ravnah je bila 7443 ton. Toda ob enaki količini je denarna vrednost blaga od leta 1874 do 1876 padla za 52 %. Ob tem se zrcali obseg krize, ki je uničila številna podjetja. Oba obrata v Mežici in na Ravnah sta takrat zaposlovala le 88 delavcev.

Ko so prebrodili krizo, je bilo odločilno za nadaljnji razvoj železarne leto 1881, ko so zgradili martinovko in začeli izdelovati fazonsko jeklo. Modernizacija v letih 1880 in 1890 je ponovno utrdila podjetje. Delovale so že 4 Siemens - Martinove peči, 4 pudlovke poleg starih peči in ognjev. V pogonu so bili trije parni stroji, štiri vodne turbine in 7 vodnih koles. Valjarna je

imela 4 proge, po eno za grobo in srednjo in dve za fino valjanje. V tem desetletju se je proizvodnja gibala od 3900 do 4080 ton vlečenega in oblikovanega jekla in kovaških izdelkov. Leta 1892 je že bilo zaposlenih 326 delavcev.

Pod Thurnovim lastništvom se je železarna najbolj razmahnila od 1890. do 1914. Surovo železo je dobivala s Prevalj, dokler je delal plavž, pozneje pa iz obratov Alpinke, premog z Leš in Holmca, oglje in drva pa je lastnik dal na razpolago iz svojih gozdov. Na veliko so izdelovali orodja, pozneje razne vrste kakovostnega jekla. V 70. in 80. letih je bilo osrednjega pomena talilno (lončeno) jeklo. V 1914. praktično doma na svetovnem tržišču od Japonske, Kitajske, Blžnjega Vzhoda, Afrike do Latinske Amerike, Balkana, Zahodne Evrope in Anglije. 19)

Kakor je bila prevaljska železarna v 40. in 50. letih na višku in je prodala na evropski trg, enako je bila ravenska v svojem največjem zagonu od 1881. do 1914. praktično doma na svetovnem tržišču od Japonske, Kitajske, Blžnjega Vzhoda, Afrike do Latinske Amerike, Balkana, Zahodne Evrope in Anglije. 19)

S prvo svetovno vojno so se za železarno začeli težki in negotovi časi.

Druga industrija

V času do 1. svetovne vojne so nastale še druge dejavnosti, ki jih lahko štejemo k industriji. Ko so začeli na Lešah kopati premog, so odkrili kakovostno glino in so zato 1835. postavili opekarno in začeli izdelovati ognjevarno opeko za pudlovice. Vemo le to, da so v letih 1871 do 1878 letno izdelali po 320 ton opeke.

Leta 1861 je začela v Žerjavu delovati cementarna s pečjo in mlino. 20) Cement so prodajali vse do Dunaja in so ga uporabljali tudi pri gradnji železnice Maribor - Celovec. V 19. stoletju se je začela uveljavljati lesna industrija, najprej v obliki žagarstva. V letih 1896/1897 je Franc Lahovnik na Prevaljah zgradil tovarno bele lesovine, 1906. leta jo je kupil grof Thurn, ki je začel izdelovati tudi belo lepenko. Tega leta je v njej delalo 30 delavcev. Tovarna se je obdržala vse do danes.

Premogovništvo

Premogovništvo v Mežiški dolini je bilo skozi vse obdobje tesno povezano z domačimi železarskimi obrati, tudi po propadu prevaljske železarne. Kljub temu je bil premogovnik na Lešah v 40. in 50. letih po proizvodnji največji na Slove-

nskem. Leta 1847 so v njem izkopali 33.200 ton ali 72 % vsega na Slovenskem pridobljenega premoga. Večino premoga so uporabili v železarni na Prevaljah, izkop pa je narasel po uspešnih poskusih v 40. letih in po uvedbi generatorskega plina v 60. letih.

Z vsem ostalim je tudi rudarjenje tehnično napredovalo. Leta 1870 so vgradili železniške tire, naslednje leto pa postavili parni stroj za črpanje vode in dvigavanje premoga. V 60. letih so zgradili na Prevaljah ob Meži moderno separacijo, z Leš pa so položili železniške tire v razdalji dva in pol kilometra. Leta 1878 je bilo v jamah 3600 m železnega in 580 m lesenega tira, delovalo je 7 parnih strojev za dvigavanje premoga in črpanje vode s skupno močjo 123 KM.

Gospodarska kriza v 70. letih je premogovnik zelo prizadela, proizvodnja je padla za 40 %. Največji vzpon je bil dosežen leta 1882. s 70.000 tonami, nato pa je proizvodnja hitro padala in 1892. je pristala na 31.200 tonah. Leta 1873 so bili zaposleni 803 delavci, leta 1892 pa jih je bilo le 300.

Ko so na Prevaljah železarno ukinili, je Alpinska montanska družba premogovnik prodala grofom Henckel - Donnersmark. Zaradi izčrpanosti je počasi začel hirati. Leta 1935. je šlo podjetje v stečaj.

Drugi premogovnik je bil Holmec. Leta 1856 so grofje Thurni začeli raziskovati omenjeno območje in čez dve leti so že dobili dovoljenje. Vedno večjih potreb mežiški premogovnik ni mogel več zadovoljevati, z Leš pa so letno dobivali le 560 ton premoga.

Delo v rudniku je bilo ročno, leta 1870 so sicer že uporabljali veliko bolj učinkovit dinamit. Delalo je 60 do 80 rudarjev in so letno nakopali 5.600 do 6.800 ton premoga. Zaradi nedonosnosti so ga zaprli 1896. leta. Obratoval je še v času stare Jugoslavije od 1919. do 1928. in še od 1939. do 1943. leta.

Velja omeniti še manj pomemben premogovnik na Seilah, kjer so kopali premog od 1861. prenehal je konec stoletja. Bil je v okviru prevaljske železarne. Raziskave v letih 1932 do 1935 niso prinesle uspehov, gre pač za manjše količine.

Tudi pri Kotljah okoli Metarnikove domačije so kopali premog. O tem kopu ni znana skoraj nič.

SKLEPNE MISLI

Industrijski razvoj v Mežiški dolini je šel skozi faze in po isti logiki kakor v Evropi. Do napoleonskih vojn je bil skromen in na starih osnovah, po njih, tj.

v 19. stoletju, je vse obrate zajel nov zagon. Opaziti je velike tehnične, organizacijske spremembe in nenehno rast po količini in vrednosti proizvodnje.

Dolino je zajel velik razmah svinčevega rudarstva, ki ga krize niso kdo ve kako zamajale. Kajti vsa avstrijska proizvodnja svinca je pokrivala le 80 % domačih potreb.

Thurni so svoje železarstvo od 30. let 19. stoletja naprej gradili v senci Rosthornove industrije na starih trdnih tehničnih osnovah in tradiciji. Ampak obrate so pravočasno modernizirali in se uspešno reševali z novo tehnologijo in izdelovanjem kakovostnih vrst jekla.

Prevaljska železarna je v prvih desetletjih svojega obstoja dosegla pravi "bum", postala je najuspešnejše podjetje daleč naokoli. Toda pogoji za nadaljnji razvoj so bili neugodni: od 60. let naprej neustrezna izbira programov, izguba tržišč, prometna oddaljenost, oddaljenost od surovin (železova ruda, koks), neustrezna državna politika in veliki premiki v strukturi železarstva v Evropi in Avstriji.

Premogovništvo ni bila samostojna dejavnost, ampak podlaga železarskim obratom. Ko so pošle zaloge premoga, so ugasnili.

V obdobju od marčne revolucije 1848 do preloma stoletja je potekala prava tehnična revolucija z velikimi rekonstrukcijami obratov. Večkrat je prišlo v Mežiški dolini od pravih pionirskih podvigov. S tem so prednjačili Rosthorni s postavljanjem pudlovc in uvajanjem premoga v metalurgijo. V 50. letih so sledile velike preureditve obratov na Ravnah in v Črni. Novosti so bile uvedba parnega stroja (1855. v Črni), generatorskega plina, plavža na koks na Prevaljah, leta 1881 martinovke na Ravnah in proizvodnja talilnega jekla. Na Lešah in v Mežici so gradili jamske železnice, strojne separacije. Električno energijo so začeli uporabljati na Lešah 1895. in v Mežici 1899.

Ohranile so se tiste industrije, ki so imele objektivno dovolj možnosti za preživetje v mednarodni konkurenci. Tiste, ki pa niso imele realne možnosti, da bi bile donosne, so zginile. To se je zgodilo prevaljski železarji, obratom v Črni in Mežici.

OPOMBE

1) Jože Šorn, Začetki industrializacije na Slovenskem, Maribor 1984, str. 148-149

2) Ivan Mohorič, Industrializacija Mežiške doline, Maribor 1954, str. 13

3) Stanko Uran, Franc

Mežnar, 300 let Mežiški rudniki, Zbornik 300 let Mežiški rudniki, Mežica 1965, str. 37-39

4) Ivan Mohorič, Industrializacija Mežiške doline, str. 145

5) Zbornik 300 let Mežiški rudniki, str. 40

6) Franc Gregorač, Bogatenje mežiške rude, Zbornik 300 let Mežiški rudniki, str. 167, besedilo pod narekovaji vzeto iz navedenega dela

7) Ivan Mohorič, Industrializacija Mežiške doline, str. 141

8) Gregor Pungartnik, Peter Kosec, Od koroške plamenske do bobnaste peči, Zbornik 300 let Mežiški rudniki, str. 181

9) Stanko Uran, Rudarstvo Mežiške doline, Med Peco in Pohorjem, Maribor 1965

10) Wilhelm Schuster, Die ehemaligen Eisenwerke der Oesterreichisch-Alpinen Montangesellschaft in Kaernten, Carinthia I, 1979, str. 243-245

11) Zbornik 300 let Mežiški rudniki, str. 42-43

12) Ivan Mohorič, Industrializacija Mežiške doline, str. 168-171

13) Ivan Mohorič, Industrializacija Mežiške doline, str. 78

14) Prav tam, str. 89

15) Ivan Mohorič, Industrializacija Mežiške doline, str. 104-110

16) Jože Šorn, Oris zgodovine železarstva na Slovenskem, ZČ 1977, št. 1/2, str. 65

17) Ivan Mohorič, Industrializacija Mežiške doline, str. 22-26

18) Fotografsko gradivo, Delavski muzej Ravne na Koroškem

19) Ohranjeni pečatniki in šablone z imeni dostavnih pristanišč in drugih mest, Delavski muzej Ravne na Koroškem

20) Ivan Mohorič, Industrializacija Mežiške doline, str. 245

PRIPIS UREDNIŠTVA:

Besedilo je avtor predstavil na 26. zborovanju slovenskih zgodovinarjev 29. 9. 1992 v Slovenj Gradcu.

ZGODOVINA PREDELAVE V ŽELEZARNI RAVNE

Marjan Kolar

Že Thurnova jeklarna na Ravnah je imela za popravila strojev in naprav posebno delavnico, v njej pa zaposlene tudi ključavničarje in strugarje. Po Mohoriču je bilo l. 1921 zaposlenih 11 ključavničarjev, 15 strugarjev in 5 skobljarjev.

Leto 1926 smemo šteti kot začetek mehanske predelave v ravenski železarni, saj je aprila 1926 začela delati vzmetarna (tovarna vzmeti). Izdelovali so evolutne in spiralne vzmeti iz manganovega in silicijevega jekla za "vse vrste vozil".

Leta 1930 so že izdelovali tudi vozovne osi.

Vojnega leta 1941 so vzmetarno ustavili. Takrat so se Nemci preusmerili na izdelavo nosilcev za lovski letala in torzijskih vzmeti za tanke in topove. Zgradili so nove lope ter namestili specialne obdelovalne stroje.

Že prvi petletni plan po vojski je železarni naložil, naj se "usmeri v izrazito železarno kvalitetnih jekel in naj organizira izdelavo čim večjega števila finalnih izdelkov". Ustanovljen je bil obrat mehanske obdelave, leta 1946 pa so ustanovili Metalurško industrijsko šolo (MIŠ). V njej so razen metalurških delavcev šolali tudi ključavničarje, strugarje in rezkalce.

V mehanski obdelavi so l. 1952 proizvajali:

- industrijske nože za vse industrijske panoge (nože za skobljanje lesa, lahke in težke, za rezanje tobaka, za holenderje, za rezanje pločevine, za industrijo papirja, usnja, tekstila itn.)

- segmente in kompletne krožne žage za hladno rezanje kovin

PRIZNANJA ZA RAVENSKA JEKLA V 19. STOLETJU

V prejšnjem stoletju so v Evropi priredili precej mednarodnih sejmov in razstav obrtnih in industrijskih izdelkov. Na njih se je dobro odrezala tudi Thurnova jeklarna na Ravnah, saj je prejela naslednja priznanja:

Gradec	1838	- srebrna kolajna za zasluge za napredek (nanaša se na fužine v Črni)
Dunaj	1845	- priznanje kovaškim obratom v Črni
Trst	1862	- zlata kolajna z industrijske razstave
Pariz	1867	- odlikovanje z mednarodne razstave
Trst	1871	- odlikovanje z razstave poljedelske industrije
Dunaj	1873	- priznanje zaslug s svetovne razstave
Pariz	1878	- bronasta kolajna z mednarodne razstave

- kolesne dvojice za jamske in gradbeniške vagonete

- vozne osi na končnike in matice

- konjske podkve

- jeklene kroglice za cementno industrijo

- cilpebse - telesca za mletje cementa

- listnate in spiralne vzmeti

- pnevmatično orodje (nabijalnike, vrtalna kladiva).

Tako raznolik proizvodni program, ki se je po obsegu širil, je povzročil nastanek posameznih oddelkov, ki so se polagoma osamosvojili. Vzmetarna je dobila nove prostore l. 1963, l. 1964 pa so pri navajanju poslovnih rezultatov naštetih oddelki:

- mehanska obdelava
- jeklovlek
- vzmetarna.

- obrat strojev in delov.
- vzmetarna.

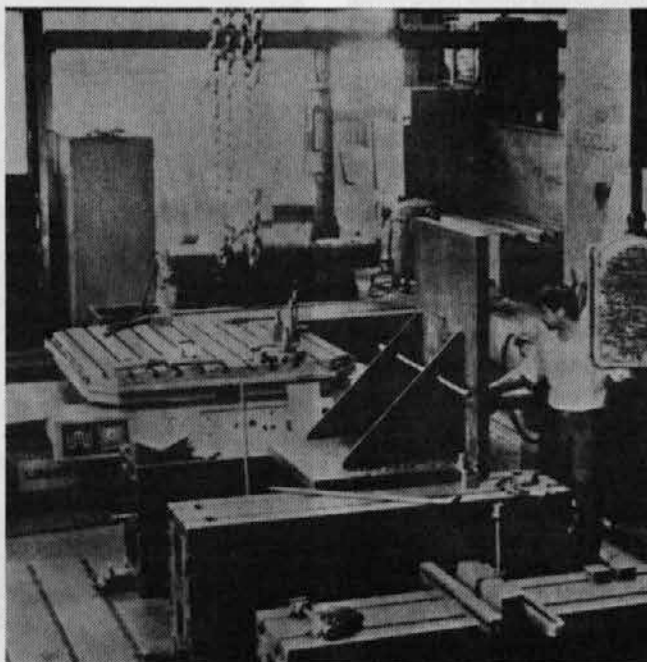
Jeklovlek so že prišteli k metalurškim obratom.

Kot začetek izdelave stiskalnic je zapisano leto 1970. Noži so dobili novo halo l. 1975. Nekako takrat se je osamosvojila tudi orodjarna. Z ustanovitvijo TSD in selitvijo pnevmatike v nove prostore je bil razvoj mehanske predelave v Železarni Ravne zaokrožen.

Pri natančnejšem pregledu je treba upoštevati še dislocirane enote, na prvem mestu Armature Muta. Čas bo ocenil pomen vključitve TRO, Kovinarstva Ljubno in Monterja Dravograd v Železarno Ravne. Prav tako pa bo treba nekoč oceniti tudi smisel ustanovitve tozda Bratstvo v Varvarinu.

Literatura

Ivan Mohorič, Industrializacija Mežiške doline. Maribor 1954
Koroški fužinar 1951 - 1960

Kako izbirati nerjavna jekla

za obstojnost naftnih naprav proti mehanskim in udarnim obremenitvam in koroziji v vročem ter med ustavitvami

Mag. Franc Uranc

Značilni uporabniki jekel, obstojnih proti koroziji in napetosti pri visoki temperaturi, so predelovalci nafte, zato nekaj besed posvetimo tem mogočnikom tehničnega sveta.

Pogledali si bomo visokotemperaturne dele naftnih rafinerij. Čeprav so za premagovanje določenih mehanskih napetosti predpisana določena jekla, se naftarji nanja poživljajo in večinoma sami postavljajo zahteve. Skušajmo se vživeti v izdelovalce bencina, da jih bomo lažje razumeli in ustregli njihovim in svojim željam.

Odločilna lastnost jekel na fronti povišane temperature v rafinerijah je koruzijska obstojnost. Ker je posode težko in drago menjavati, zahtevamo od njih službo več kot 10 let. Kateri avto brezhibno teče toliko časa? Cevi naj potrpijo 5 let. Če imamo pred seboj nafto iz nove neznane vrtnice, poskušamo v začetku z najobstojnejšimi, najdražjimi gradbenimi snovmi ali pa z najcenejšimi, ki jih potem zamenjujemo - kar pa je zavoljo pogostih ustavitvev rafinerije tudi zelo drago. Potrebni sta pogajanja gospodarnostnih izračunov obeh možnosti, pri katerih imata najmočnejšo besedo:

- dostopnost jekel oz. verjetnost večjega števila izdelovalcev enakih materialov; veliko pomembnejša od cene snovi je možnost izmenjave izkušenj
- možnost in gospodar-

nost mehanske obdelave teh jeklenih izdelkov.

Za takimi iskanji ugodnosti se skrivajo mehanske in metalurške zahteve, ki upoštevajo, da v različnih tipih naprav prihaja do različnih tipov poškodb - tudi zato naj bo več virov materialov.

1. Koruzijska obstojnost pri povišani temperaturi

Nelegirana in malolegirana jekla prestopijo temperaturo do 350°C oz. do 600°C, pri čemer so tista z lamelarnimi karbidi v grobih zrnih do dvakrat trdnjša od drobnozrnatih. Tretjina teh jekel ne vzdrži dolgo (do 1000 ur) pri temperaturi nad 400°C, ne da bi se ogljik ločil od kovin in začel svobodno grafitno življenje. Prostost nekaj stane: jeklo se potem pri navadni temperaturi zelo kmalu toplotno utruja in počni. Mehanske lastnosti pri navadni temperaturi so tudi nekoliko poslabšane, saj je bil izginil utrjujoči učinek karbidov. Ker je lažje preprečevati

kot zdraviti, poskrbimo za izdatno hlajenje naprav in tako prestrašimo ogljik pred željo po prostosti.

Drago hodi uporabnika nagnjenje jekel k popuščni krhkosti, kadar so dolgo časa pri 400 - 500°C. Zato je zelo pomembno popuščati zware na 700°C, drugače bodo zvari pri 500°C, drugi deli površin pa še pri sobni temperaturi, bolezensko občutljivi na vsaki najmanjši udarec, celo toplotni.

Ta nelegirana in malolegirana jekla (z do 9 % Cr) si izbiramo za izdelavo posod. Čeprav je dvojnostenska posoda z dodatnim PK 1 ali PK 2 (feritni nerjavni jekli) dražja od samo avstenitne, se pozneje v obratovanju gospodarsko obnese - razen v družbi z žveplom in žveplovodikom - vse do 550°C.

V boj proti temu strupenemu napadalca namreč rajši pošljemo samo avstenitna jekla, ki so nad 500°C veliko trdnjša od malolegiranih. Normalno se ne ustrašijo službe pri 650°C. Izjema so - sicer redka jekla, v katerih je del niklja zamenjan z manganom. Teh ne smemo postavljati več kot gretju pri 400°C, ker se pri višji toploti izločajo karbidi in nitridi, obstojnost se izgubi.

Najbolj pogosto uporabljen PK 11 SP lahko po določenem času popravimo z gašenjem (hlajenjem na 1050°C ogretega izdelka v vodi) in mirujoča trdnost bo namesto 80 spet 140 MPa. Uporabno je tudi jeklo z niobom, ki stabilizira avstenit in poveča trdnost v vročem.

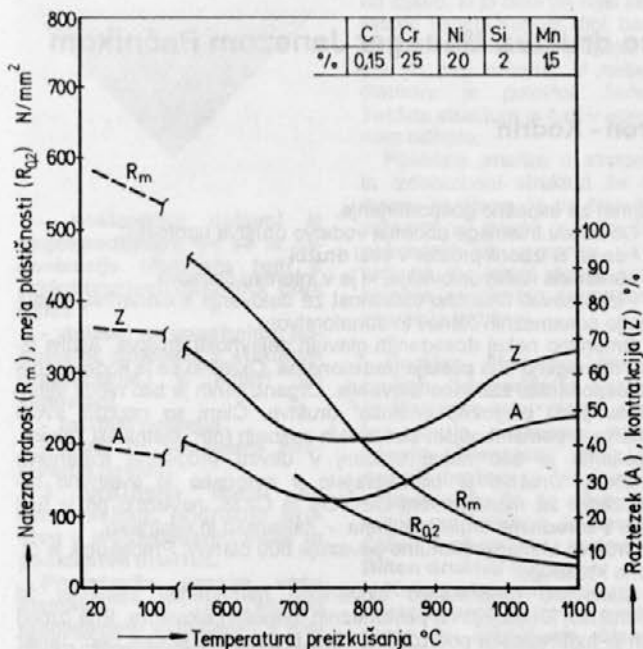
Če pa imamo visokoteče načrte pri 800°C, je treba vzeti jeklo, ki je bogatejše: PK 19 (25 % Cr, 20 % Ni). Ampak pozor: mina avstenitnih jekel je napetostna koruzija, ki raznese jeklo, kadarkoli so navzoči kloridi ali sulfidi ali vlaga. Glede tega so prijetnejša jekla, ki so tudi cenejša (so zadovoljna le s kromom), toda uporabna le pod 400°C, da se še ne pokaže prepovedana trda, zelo krhka sigma faza. Nekateri sicer tvegajo - toda nikoli nad 550°C.

Feritna jekla (z 12 % Cr) ohranjajo postavnost lupinam frakcionirnih enot, kosarniških bobnov, stolpov za surovo nafto, naprav za tekoče katalitično kreiranje. Krepostnost v notranjosti naprav krasi feritne bane, ovire, obešalnike, posode.

Posebno poglavje so črpalko in ventili. Trupi (črpalk) so iz zelo obstojnih snovi, kajti zamenjava je draga, notranji deli pa dolgo živijo, če so iz kaljenega PK 2. Iz tega jekla so

Gašeno s 1100°C v vodi

tudi ventili - telesa in notranji deli.

Nad 550°C pridejo v poštev le avstenitna jekla, toda praktično le za cevi velikih premerov. Pogosto je avstenitna plast samo centrifugalno nanosena na centrifugalno lite cevi iz nelegiranega jekla.

Nasploh so boljše cevi, izdelane iz avstenitnih jekel, tudi zato, ker so veliko bolj vroče kot posode in jih ne moremo brez skrbi gledati nelegiranih, četudi bi bile znotraj izolirane. Zaradi vročine se namreč marsikaj odseja v ceveh in kakor je že

izolacija malo napoti, so usledile hujše od arterioskleroze - prepustnost se uduši. V teh primerih je avstenitno jeklo usodnega pomena - drugače ga pa res pogosto zamenjujemo z nelegiranimi ali malolegiranimi jekli.

Ne pozabimo, da avstenitno jeklo ne trpi v svoji bližini niti malo kloridov, sulfidov ali vlage ali pa se pri sobni temperaturi razleti zavoljo napetostne korozije. Imejmo tudi v mislih, da je v vročini silno občutljivo na zarezje.

Vse oblike morajo imeti zelo

blage prehode. Načrtovalcem zaplete delo tudi zahteva po kar najmanj zarezah in po zadostnem številu dimnih šob, kjer bodo nastopale kritične napetosti. Toplotni raztezek tega tipa jekel je namreč zelo velik.

Te težave so pripeljale do uporabe nelegiranih jekel za posode, katere so zato od znotraj toplotno izolirane.

2. Trdnost in žilavost pri visoki temperaturi

Toplotna obdelava ali varjenje zbudita iz strukture karbide, ki s svojo vojaško trdoto ob mejah zrn nekoliko utrdijo ves izdelek.

Za povračilo ga storijo krhkega pri sobni temperaturi, ker se pojavi medzrnasta korozija. Okuženim napravam ozdravimo žilavost, če jih gasimo z 800 - 900°C. Možno je tudi izbrati nerjavno jeklo z zelo malo ogljika, toda takšno navadno konstrukterjem ni zadosti privlačno zaradi premajhne trdnosti pri 400 ali 450°C.

Hujša je kemijska spojina železa s kromom, imenovana sigma faza. Pohlevna je, kadar nastopa v velikih kosih, smrtno nevarna pa, če je na drobno porazdeljena v strukturi nerjavnega jekla. Stori namreč, da je žilavost izdelka daleč preskromna.

V feritnih jeklih z več kot 16 % Cr nas straši tam nekje med 600 in 900°C. Podobno temperaturo si izbere tudi v avstenitnih jeklih, kadar nanese, da je podstanovalec še ferit, da je v zlitini še kaj Si ali Mo in da je

bilo jeklo poprej hladno deformirano ali kovano celo v toplem. V litini je ni toliko kot v odkovku enakega jekla, toda tudi v avstenitnem jeklu se je sčasoma veliko nabere. Edina premišljena obramba proti njej je, da oblikujemo čim večja zrna. Ker so litine ravno grobozrnate (saj seveda niso predelane), imajo srečo, da so neobčutljive za krhko sigma fazo že po svojem rojstvu.

Temperatura je za metalurga zanesljiva ura, toda pazimo, da česa ne spregledamo. Cevi za reformiranje vodika delujejo pri 900 - 1000°C, zato jih ne napade krhkost sigma faze - razen ob izhodu, ki je segret na kakih 700°C. Tu je primerno jeklo PK 19 (25 % Cr, 20 % Ni) z grobimi zrni, lahko lito ali kovano. Za te cevi je primerna tudi visokonikljeva zlitina (Incoloy).

3. Korozija med ustavitvami, 475°C krhkost

Remonti in druge priložnosti za nastajanje vodnih kondenzatov so očetje in matere napetostne korozije (lomov prek kovinskih zrn) in pittingov na hidroformarskih progah).

Poškodbe pri nevisokih temperaturah so veliko pogostejše kot pri delovnih. Lomi se tudi med zrnji.

Mehke vodne kapljice uničujejo velikanske konstrukcije: obrabne plošče v krekiranih napravah, pečne cevi, hladilne ovoje v termoformirjih, katalitično krekirne enote, šope izmenjevalcev. Dimni plini s SO₂, SO₃ in vodno paro pri 200°C so za nerjavno jeklo enako nevarni kot za nelegirano.

Podobno hudobni se izkažejo regeneratorski plini pri tej temperaturi.

Učinek legiranja vidimo šele, če primerjamo delovanje plinov ob izhodu toplotno krekirne naprave, kjer je že 450°C. Nelegirane cevi so izginile v enem mesecu (750 urah), medtem ko vzdrži naprava iz avstenitnega jekla 100.000 ur.

Ker morajo biti tudi varjene, so lahko pečne cevi v katalitičnem reformerju le iz PK11NB. Te cevi rabijo za predgrevanje vodika. Feritna jekla (čisto kromova) so resda dobro obstojna proti napetostni koroziji, toda ne proti kislim kondenzatom. Medtem ko je feritno martenzitni PK 2 (13 % Cr) neobčutljiv proti 475°C krhkosti (t.j. krhkosti, ki se pojavi po ogretju na to temperaturo), pa ni tako z žlahtnejšimi feritnimi višekromovimi jekli (PK 10), kar jih omejuje v uporabi. Saj tudi tekmovalni konj ni za vsako delo.

Cevne klešče (izdelek Železarne Ravne) za cevnice na naftnih vrtinah

MANAGERJI MED NASPROTUJOČIMI SI INTERESI

Pogovor s predsednikom Koroške podružnice društva Manager Janezom Pačnikom

Mag. Andreja Čibron - Kodrin

Še do pred nekaj leti je pri nas veljalo, da je poslovođenje zgolj funkcija in ne poklic. Čeprav je vodenje podjetij pomembno opravilo, ki zahteva visoko profesionalnost, pa poslovodni delavci, dandanes boljše imenovani managerji, dolgo niso imeli svoje stanovske organizacije. Šele leta 1989 so ustanovili Društvo poslovodnih delavcev Slovenije, ki se je aprila 1990. preimenovalo v Manager, društvo poslovodnih delavcev Slovenije.

Društvo je, kot je zapisano v njegovih pravilih, prostovoljna, nevladna, nepolitična in neprofitna organizacija poslovodnih delavcev Slovenije.

Namen društva je uveljavljanje vodenja kot stroke, druženje poslovodnih delavcev in sooblikovanje razmer za uspešno delo. Naloge društva so:

- spremljanje nastajanja novih spoznanj s področja vodenja podjetja in njihovo prenašanje na člane (izdajanje biltena, organiziranje posvetovanj in seminarjev)
- izmenjava izkušenj med člani
- medsebojno spoznavanje in druženje
- izmenjava izkušenj z managerji v svetu
- graditev etike poslovodnega delavca
- sodelovanje pri oblikovanju razmer, ki bodo omogočale družbeno klimo za uveljavljanje poslovođenja kot poklica
- oblikovanje mnenj o vprašanih, ki so povezana z ustvarjanjem

Kakšna je osebna izkaznica Koroške podružnice društva Manager?

Koroška podružnica je bila ustanovljena že leta 1989, vendar nekaj časa ni bila aktivna. Zaradi tega sem se potem, ko sem bil imenovan v upravni odbor slovenskega društva Manager, odločil, da poskusim ponovno oživiti delo. Tako smo na sestanku, ki je bil junija letos, postavili nove osnove za delo podružnice. Ta šteje sedaj 31 članov. Člani upravnega odbora so: Janez Pačnik, Kristina Slavič, Vlasta Horvatič, Marjan Senica, Filip Jelen in Janko Grubelnik.

Na državni ravni društvo Manager deluje na osnovi programa, sprejetega na letnem občnem zboru. V obdobju april 1992 - april 1993 bo dan poudarek predvsem: posvetovanju z vodstvi političnih strank in vlado o gospodarskih temah; sodelovanju z drugimi stanovskimi organizacijami pa tudi z združenjem zasebnih podjetnikov zaradi oživljanja gospodarstva; krepitev stikov na ravni društva in podružnic s sorodnimi managerskimi organizacijami v tujini in ustanovitvi fundacije društva za pomoč mladim managerjem pri strokovnem usposabljanju.

Ena izmed glavnih nalog podružnic je tudi uresničevanje programa in akcij društva na območjih, kjer delujejo; druge pa so še koordinacija vseh oblik delovanja

razmer za uspešno gospodarjenje.

Ob koncu triletnega obdobja vodstvo društva ugotavlja:

- da so si izborili prostor v širši družbi
- uresničili način delovanja, ki je v interesu članstva
- izoblikovali finančno stabilnost za delovanje s članarino, dejavnostjo posameznih članov in donatorstvom.

Omenimo nekaj dosedanjih glavnih dejavnosti društva. Akcija izbira managerja leta postaja tradicionalna. Okrepilo se je sodelovanje z Gospodarsko zbornico Slovenije. Organiziranih je bilo nekaj seminarjev pod "blagovno znamko" društva. Člani so razložili svoje mnenje o pomembnejših sistemskih zakonih (npr. lastninski zakon). Izpeljanih je bilo nekaj srečanj v okviru programa izmenjava izkušenj. Društvo je bilo sprejeto v evropsko in svetovno organizacijo za management CECIOS in CIOŠ, navezalo pa je tudi stike s sorodnimi organizacijama - italijansko in avstrijsko.

Društvo Manager trenutno povezuje 800 članov. Predsednik je dr. Tone Krašovec.

Stanovsko organizacijo slovenskih managerjev sestavlja 13 podružnic, ki delujejo na posameznih območjih Slovenije. Ena izmed njih je tudi Koroška podružnica. Njen predsednik je dipl. oec. Janez Pačnik, direktor Rudnika Mežica, ki smo mu zastavili nekaj vprašanj o društveni dejavnosti koroških managerjev.

društva na terenu, strokovna srečanja in posveti članov ter povezovanje s strokovnimi društvi in vodstvi občin. Katere so najpomembnejše dejavnosti vaše podružnice? Katere akcije ste že izpeljali? Kaj načrtujete za prihodnost?

Vsako društvo ali organizacijo združevanje ima smisel le takrat, kadar člani in udeleženci v takem delovanju uresničujejo svoje in skupne interese. Zaradi tega mora program izhajati iz potreb, ki jih imajo člani pri svojem delu.

Glede na to, da je članstvo društva Manager vpeto v zelo širok krog družbenega dogajanja, so področja, kamor naj bi bilo usmerjeno naše delo, zelo raznolika. Težava je predvsem v tem, da je treba v našem programu določiti prioritete dela. Te naj bi izhajale iz aktualnosti in življenjskih interesov. To pa

seveda ne pomeni le odzivanja na trenutno stanje, temveč tudi dolgoročni pristop.

Nobenemu poslovodnemu delavcu ne more biti vseeno in ne sme ostati statist pri sprejemanju ključne zakonodaje, politike ali ukrepov, ki vplivajo na pogoje poslovanja.

Da bom bolj konkreten - ne moremo dopustiti, da republiška skupščina razpravlja o ekološki zakonodaji, o odkupu terjatev od SDPR in podobno, pa o tem niti direktorji podjetij, ki jih bo sprejem te zakonodaje obvezoval in bistveno vplival na poslovanje, niso imeli razgovora s poslanci, da bi jim obrazložili svoj položaj, povezan s tem, in predloge za upoštevanje položaja podjetij, ki jih vodijo. Zaradi tega je osnovni cilj naše podružnice društva Manager, da bomo kot pomemben partner vključeni v dogajanja in da bomo, v skladu z našim znan-

jem in pristojnostmi, nanje tudi vplivali.

Ob takem pristopu pa je način dela zelo širok in se bo prilagajal temu cilju. Tudi dosežanje dejavnosti so bile namenjene temu. Tako smo medse povabili Emila-Milana Pinterja, ki nam je obrazložil predloge zakonodaje na področju lastninjenja, direktorja TKB LB Petra Orožna, ki je pojasnil položaj in perspektivo banke, na zadnjem srečanju članov smo se pogovarjali tudi z ministrico za delo Jožico Puhar. Tudi v prihodnje se bomo sestajali s ključnimi ljudmi, ki imajo pomemben vpliv na politiko in odločanje v Sloveniji.

Vendar to ne bo edini način dela. Skušali si bomo s svojimi izkušnjami tudi medsebojno pomagati in se seznanjati z izkušnjami uspešnih poslovnežev izven naše regije in izven naše države, ki jih nameravamo povabiti med nas. Pomembno področje našega dela je spoznavanje novosti in izobraževanje, brez katerega ne moremo več noben poslovodni delavec. Sedaj zbiramo tudi kandidate za specialistični študij marketinga.

Področij našega dela je gotovo dovolj. Prej obstaja bojazen, da jih je preveč. Ker je to društvo, torej neprofesionalna organizacija, bomo morali naše delo usmerjati tudi prek organizacij, ki so za to poklicno zadolžene.

Člani društva Manager so lahko:

- poslovodni delavci iz gospodarstva

MANAGER

- poslovodni delavci iz gospodarstva, če se te organizacije ukvarjajo tudi s pridobivanjem dohodka prek tržišč

- delavci s posebnimi pooblastili, določeni s statutom organizacije, v kateri so zaposleni

- lastniki podjetja

- bivši in upokojeni poslovodni delavci.

S pristopno izjavo se zainteresirani pridružijo dru-

štvu v uresničevanju vizije in poslanstva društva.

Predstavite, prosim, vaše članstvo. Ali je število managerjev, vključenih v Koroško podružnico, ustrezno glede na število koroških managerjev? Kako pridobivate nove člane? (Kaj mora npr. storiti nekdo, ki ustreza kriterijem za članstvo in se vam želi pridružiti?) Zanima me tudi spolna in starostna struktura - ali pa ženske in mladi managerji raje sodelujejo v Sekciji poslovodnih žensk "Ženske z idejami" oziroma Sekciji mladih managerjev? Iz kakšnih podjetij oziroma organizacij prihajajo vaši člani? Kakšna je njihova izobrazba ipd.?

Kdo in kako lahko postane član društva Manager, je določeno v aktih društva Manager in seveda to velja tudi za našo podružnico. Je pa zame pomembno to, da smo skupaj tako zasebni podjetniki kot tudi poslovodni delavci za sedaj še družbenih podjetij. To je v času sprememb v organiziranju in lastništvu pomembno predvsem zaradi tega, ker lahko na tem področju društvo Manager izpolni pomembno vlogo interesnega združevanja brez raznih delitev, ki so za nas Slovence tako značilne. Manager je namreč poklic, katerega osnovni cilj je, da njegovo delo lastniku kapitala prinaša profit. To pa pomeni, da se bodo potem, ko bodo osnove za delo direktorja jasne, delitve direktorjev podjetij zreducirale le na to.

Naša podružnica ima sedaj 31 članov. Glede na to, da je šele nekaj mesecev, odkar smo ponovno oživili naše delo, to niti ni malo. Seveda pa glede na potencialno članstvo ni dovolj. Vendar sem že ob programu dela omenil, da pričakujem, da bo v skladu z nalogami in interesi, ki jih želimo v društvu izpolniti, članstvo raso. Vsak

drug način včlanjevanja ni smotrno. Vsakdo, ki želi postati naš član, mora izpolniti pristopno izjavo, ki jo dobi pri naši sekretarki Tatjani Kupnik, dipl. oec., in mora izpolnjevati pogoje, ki ste jih prej omenili. V našem članstvu je polovica žensk. Takšna struktura je tudi v upravnem odboru.

Posebne analize o starostni in izobrazbeni strukturi še nimamo narejene, je pa članstvo sorazmerno mlado, z nekaj člani srednjih let, in menim, da je tudi po tej strani dobra kombinacija mladostne zagnanosti, znanja in izkušenj.

Društvo Manager ima v revijah Gospodarski vestnik in Manager svoj stalni prostor, ki je namenjen obveščanju članstva pa tudi drugih bralcev o društvenih dejavnostih. Za to skrbi komisija za stike z javnostmi. Člani brezplačno prejema Bilten društva Manager.

Kako poteka informiranje in organiziranje oziroma animiranje in aktiviranje članov Koroške podružnice? Ali tudi vi izdajate kakšen bilten? Sicer pa je organizacijsko -

tehnično skrb za delo podružnice v skladu s protokolom o sodelovanju med GZS in društvom Manager prevzela Medobčinska gospodarska zbornica za Koroško, ali ne.

Ne izključujem možnosti, da bi kdaj v prihodnje o nekaterih področjih, ki so bolj lokalnega značaja, informirali članstvo s posebnim biltenom ali čim podobnim. Zaenkrat bomo to počeli neposredno na naših srečanjih. Uporabljali bomo tudi ustaljene oblike, ki so možne v okviru društva Manager Slovenije, to sta glasili Manager in Gospodarski vestnik. Sicer pa bomo v prihodnje, glede na potrebe in tematiko, tudi presodili, kakšen način bo najbolj primeren. Zaenkrat imamo dogovor med Gospodarsko zbornico Slovenije in našim društvom, da nam pri GZ Dra- vograd gospa Kupnik vodi organizacijsko-tehnične posle, in moram reči, da smo zadovoljni.

Društvo Manager je letos septembra že drugič - tako kot lani - podelilo tri enakovredne nagrade za managerja

leta. Društveno priznanje "Manager - Managerka leta" se podeli članom za posebne dosežke v minulem enoletnem poslovnem obdobju. To je tudi spodbuda tako nagrajencem kot vsem drugim članom društva.

Zanima me, ali je Koroška podružnica - glede na to, da kandidate predlaga UO podružnice, posamezniki in klubi pa lahko predloge svojih kandidatov predložijo UO podružnic oziroma predsednikom podružnic - priporočila UO društva oziroma komisiji za izbor, naj za managerja leta izbere tudi katerega direktorja iz njenih vrst. Ali pa so merila za izbor (uvajanje novih rentabilnih programov, opuščanje nerentabilnih programov, uveljavitev na svetovnem trgu, zagotavljanje zaposlenosti, preoblikovanje podjetja, narodnogospodarski pomen poslovne akcije oziroma projekta ter podjetja in dosežena rentabilnost poslovanja, izkazana v dobičku) "prestroga" za podjetja, ki delujejo na Koroškem?

Ravno v tistem obdobju, ko so v društvih po Sloveniji potekala evidentiranja za društveno priznanje "Manager - Managerka leta", smo v našem društvu začeli z delom, tako da za letos nismo predlagali naših kandidatov, bomo pa to zagotovo storili v prihodnjem letu. Prepričan sem, da imamo na Koroškem direktorje in direktorice, ki lahko enakovredno kandidirajo za to društveno priznanje. Imamo tudi podjetja, katerih direktorji izpolnjujejo "stroga" pravila za dodelitev priznanj. Je pa treba seveda upoštevati, da se v sedanjih razmerah postavljajo vprašanja, ali ni velikokrat potrebno več naporov vodilnih delavcev, da se razmere v podjetju ne poslabšajo in da se ohrani perspektiva poslovanja. To sicer v urejenih gospodarstvih ne drži, v naših razmerah pa bi tudi pri kriterijih za podelitev priznanj, vsaj prehodno, to bilo treba upoštevati.

V Sloveniji je med zaposlenimi delež žensk med največjimi na svetu. Število vodilnih delavk pa ni sorazmerno številu visoko izobraženih žensk, zato bi bilo treba poskrbeti, da bodo podjetja ženskam bolj prijazna.

Sekcija društva Manager "Ženske z idejami" je letos že drugič podelila nagrado "Ženskam prijazno podjetje" (Ta laskavi naslov sta dobila Abanka in njen direktor Mirko Kert). Merila za izbor so naslednja: velikost podjetja, delež žensk med zaposlenimi, vrsta proizvodnje, splošna urejenost podjetja ter kazalci uspešnosti (produktivnost, ekonomičnost, rentabilnost,

IZ KODEKSA DRUŠTVA MANAGER: ENAJST NAČEL ZA VODENJE

Vodja - manager - ima ključno vlogo pri uspešnosti podjetja in pri gospodarski uspešnosti države. Zato je to delo treba opravljati odgovorno in v skladu z določenimi etičnimi načeli. Upoštevanje le - teh naj bi prispevalo k večji humanosti in uspešnosti vodenja, predvsem pa k oblikovanju skupne poslovne kulture članov.

1. Vse svoje ravnanje bomo usmerili v nenehno večanje blagostanja ne samo zaposlenih, ampak vseh, katerih materialni položaj je odvisen od delovanja našega podjetja.

2. Zavzemali se bomo za čim večjo svobodo pri uveljavljanju interesov podjetja ob hkratnem upoštevanju interesov države in drugih prizadetih in za spoštovanje dogovorjenih "pravil igre". Z uveljavljanjem svojih interesov ne bomo omejevali ali dušili interesa drugih.

3. Prizadevali si bomo za čim bolj koristno vlogo podjetja na trgu.

4. Prizadevali si bomo večati svojo sposobnost in usposobljenost za vodenje. Zato se bomo sproti seznanjali z novostmi in skrbeli za svoje zdravje.

5. Prizadevali si bomo čim bolj spoznati potrebe potrošnikov, jih usmerjati k pozitivnim in humanim ciljem in jih čim bolj zadovoljevati tudi s konkurenčnimi cenami.

6. Sodelavce bomo vodili tako, da se bodo razvijali v samostojne in prijetne osebe, ki rade delajo v podjetju, ki ga vodimo. Upoštevali bomo, da ni učinkovitosti brez humanosti in da ni humanosti brez učinkovitosti.

7. Prizadevali si bomo zavarovati interes lastnikov kapitala, ne glede na vrsto lastnine. Njihov interes bomo usklajevali z interesi zaposlenih in drugih prizadetih.

8. S kupci in dobavitelji bomo ustvarjali partnerstvo, ki bo temeljilo na medsebojnem zaupanju.

9. Do konkurence bomo lojalni, to pomeni, da bomo spoštovali vse pravne predpise, poslovne navade in poslovno moralo, ki bodo določali "pravila igre".

10. Zavedamo se, da smo sestavni del javnosti. Zato bomo del svojega časa namenili tudi javnemu delu.

11. Zavzemali se bomo za okolje, ki bo človeku in drugim živim bitjem prijetno.

(V celoti je kodeks društva objavljen v reviji Manager, julij 1990, ali v Gospodarskem vestniku, 17.1.1991.)

akumulativnost, delež izvoza od celotne realizacije in raven osebnih dohodkov na zaposlenega v primerjavi s skupino sorodnih podjetij).

Ali se je Koroška podružnica vključila v akcijo Sekcije poslovnih delavk? Kakšno je njeno stališče o položaju zaposlenih žensk na Koroškem?

Tega nesorazmerja, moram priznati, pri svojem delu ne čutim in se mi spet potrjuje stara ugotovitev, da statistika laže. Srečujem se vedno bolj pogosto z agresivnimi, sposobnimi in vedno bolj brezkompromisnimi vodstvenimi delavkami. Moje mnenje je, da če ni dovolj vodilnih delavk, ni problem toliko v tem, da na teh mestih niso zaželeni. Pri vodstvenih mestih bo vedno bolj veljal edini kriterij - sposobnost. Ta pa vemo, da se ne deli na ženski in moški del. Vendar bi morali ženski v družbi omogočiti, da bi se lahko razbremenila vrste obveznosti in da bi se lahko v celoti posvetila svojemu delu, ki pa se na direktorskem mestu ne konča ob 14. ali 15. uri. To pa je že čisto druga razprava, ki presega krog najinega razgovora. Res pa je, da bi za to morali vsi kaj narediti, zato akcija in nagrada "Ženskam prijazno podjetje" gotovo kaže na razumevanje in konkretno akcijo društva Manager, da bi se stvari spremenile. In če je to nagrada v letu 1992 dobil direktor Abanke Mirko Kert, ki je naš domačin, to kaže, da smo Korošci pri tem vzor drugim. Mi se vključujemo v delo sekcije poslovnih delavk neposredno in zaenkrat v podružnici nimamo posebne sekcije. Osebo tudi nisem za takšno delitev, ker tudi ne vidim razlogov, da tudi moški del članstva ne bi podprl ženskih zahtev (vsaj do takrat ne, dokler moški ne bo ogrožen - takrat bomo pa tako prisiljeni ustanoviti "Moškim prijazno podjetje").

Sicer sem pa že prej omenil, da je v članstvu polovica žensk in tako je tudi v upravnem odboru naše podružnice. Videti je, da smo mi že spremenili neugodno splošno stanje.

Znotraj podružnic društva Manager se lahko glede na interes in aktivnost članov razvija klubsko življenje z bolj izraženo osebnostno noto. Klubi živijo toliko časa, dokler je interes članov, da se srečujejo in izmenjujejo informacije oziroma zadovoljujejo osebne interese. Nekaj klubov že obstaja (čeprav stil dela slovenskega managerja skoraj ne dopušta organiziranja prostega časa, organizirane rekreacije in organiziranja zajemanja nekonvencionalnih informacij).

Ali so se mogoče že

oziroma se bodo v kratkem tudi v Koroški podružnici pojavili klubi? Za katere dejavnosti je največ zanimanja?

Res je, da podružnica društva Manager pri svojem delu ne more skrbeti za družabna in interesna združevanja. Za to so tudi predvideni klubi, ki naj bi

smo lahko ponosni in ponosni bomo še posebej lahko, če bomo te pretrese prebrodili gospodarsko čim manj boleče. Če kje, potem so namreč te spremembe imele velike posledice za poslovanje podjetij.

Malo je tudi na Zahodu gospodarstev in managerjev, ki so bili kdaj postavljeni pred dejstvo,

Za nas Korošce je značilno, da se precej ukvarjamo sami s sabo. Na žalost pa je tako, da se za izboljšanje gospodarske situacije nič ne bo spremenilo od Črne do Slovenj Gradca ali Radelj. In zato je zame kaj malo pomembno, če smo zelo glasni v razpravah na lokalni ravni, ko pa gre za odločitve v republiški skupščini ali konkretno v posa-

VIZIJA DRUŠTVA

- LOVITI PRIHODNOST IN SE NE UKVARJATI S PRETEKLOSTJO

- DRUŽIMO SE, DA BI USTVARJALI

znotraj podružnice prevzeli to vlogo. Poznam delo kluba direktorjev z Gorenjske, kamor me vabijo na svoja srečanja. Na tem primeru lahko ugotovim, da je ta klub zelo primerna oblika za izmenjavo mnenj, spoznavanje med ljudmi in tudi za interesne dejavnosti. Predvsem je tu pomembno družabno življenje. Zaradi tega menim, da bodo tudi v okviru naše podružnice nastali klubi. Ugotavljam namreč, da se med sabo zelo slabo poznamo, čeprav je naša regija tako majhna. Z delom v klubih bi se zblížali in tudi tako pripomogli k boljšemu sodelovanju.

V srečanjih s kolegi in kolegicami se verjetno pogovarjate tudi o moči in nemoči managerja v današnjih gospodarskih razmerah. Kakšne so vaše izkušnje in spoznanja vaših članov o vlogi managerja v našem gospodarstvu in družbi? Ali se njegov položaj spreminja oziroma izboljšuje? Kako se v sedanjih gospodarskih težavah znajdejo koroški managerji? S katerimi problemi se najpogosteje srečujejo? Imajo sploh še kakšne optimistične vizije?

Naj ob tem omenim, da je društvo Manager med svojimi člani izvedlo anketo o ukrepih, ki bi jih bilo treba izpeljati, da bi se v podjetjih izboljšal finančni rezultat, povečala proizvodnja in število zaposlenih. Z rezultati ankete želi društvo povečati zanimanje javnosti za gospodarstvo ter spodbuditi vlado in stranke za reševanje ključnih gospodarskih vprašanj.

Malo je bilo in tudi bo držav, kjer so doživeli to, kar je doživela naša generacija. Dobili smo državo, z njo nov politični in gospodarski sistem. Na to

- da so podjetja izgubila "domači" trg

- da je istočasno drugo najpomembnejše vzhodno tržišče v razsulu

- da je treba takoj prilagoditi zmogljivosti, kakovost, stroške in produktivnost zahtevam zahodnega trga

- da to ni dolgoročni proces, temveč hitro ukrepanje.

Če v takih razmerah, ki so sicer prizadela vsa slovenska podjetja, upoštevam še nekaj specifičnosti, ki jih ima koroško gospodarstvo (vojaška industrija, lesna industrija, ekološki problemi itd.), potem je jasno, da, če je kdaj bilo direktorjem lahko, potem gotovo ni tem, ki so na čelu podjetij danes.

Zaradi tega je še toliko bolj potrebna sposobnost, da se skupaj s svojimi ljudmi spoprimeš s temi problemi. Ob tem se vedno prepleta dvojje:

- gola ekonomska logika managerja zahodnega tipa in

- upoštevanje socialnih kriterijev ob ukrepih za racionalizacijo proizvodnje.

To drugo razmišljanje sicer ni značilnost uspešnega obvladovanja razmer, je pa v naši ozki dolini ob slabih zaposlitvenih možnostih realnost v iskanju vsaj trenutnih rešitev. V takšnih razmerah mora poslovodni delavec presojeti velikokrat diametralno nasprotno interese. Glede na to s katerega zornega kota gleda, ocenjuje njegovo delo in uspeh. Zaradi tega je treba oceniti stvarni položaj in možnosti učinkovitih sprememb v podjetju in tudi zaščititi vodstvene delavce pred neobjektivnimi ocenami, seveda pa to velja le za tiste, ki so pripravljeni za rešitve žrtvovati vse svoje znanje in sposobnosti.

Vprašali ste me, kako se v sedanjih razmerah znajdejo koroški managerji.

meznih aktivnostih za razširitev možnosti prodaje in podobno, pa nismo prisotni. Tu seveda ne želim prizadeti posameznih podjetij, ki so lepa izjema.

Poleg tega bomo morali opraviti s podcenjevanjem naših ljudi in nas samih. Dogaja se nam, že kar kot pravilo, da nekoga, ki pride od drugod, znamo spoštovati in ceniti njegovo znanje, do naših ljudi, ki pa zdaleč niso nesposobni, pa imamo podcenjujoč odnos. Ker pa je vedno veljalo, da samo ljudje spreminjajo stvari in ker je sedaj treba veliko spremeniti in izboljšati, je zame pomembno, da bi vsaj na območju, kjer podružnica Manager dela, znali ustvariti teame strokovnih ljudi po podjetjih, ki bi si med seboj pomagali, da bomo čim hitreje prišli iz težav. In še nekaj, kar se mogoče komu zdi manj pomembno, naučiti se bomo morali normalnega komuniciranja med ljudmi, še posebej med vodstvenim kadrom.

Vse to je povezano tudi z optimistično vizijo. Optimizem sam zase je prazna beseda. V gospodarstvu je mogoče samo z obvladovanjem in vplivanjem na negativne trende. Zato noben optimizem ni upravičen, če bomo pustili, da se bodo stvari odvijale po svoje.

Ker pa mislim, da v večini podjetij vedo, kaj hočejo, skušajo najti in tudi najdejo boljše rešitve, to vodi k vsaj zmernemu optimizmu.

Razložiti to delavcu, ki je določen kot trajni višek, je malo težko. Vendar je res, da bo nov zagon in nov razvoj zahteval tudi nekatere posege, ki so boleči in niso enostavni.

In če bo naša podružnica Manager vsaj malo prispevala k temu, bomo dosegli namen.

Gospod Pačnik, najlepša hvala za odgovore.

VARSTVO OTROK NA DOMU

Martina Klobučar

S prehodom na tržni sistem se v naši državi srečujemo s številnimi problemi. Zmanjševanje števila delovnih mest povzroča brezposelnost, ki se bo zmanjšala tedaj, ko se bodo podjetja kadrovske in programske organizirala.

Država pri reševanju problema brezposelnosti uporablja številne ukrepe, ki so javnosti bolj znani kot APZ (aktivna politika zaposlovanja), in sem spadajo tudi javna dela.

Z javnimi deli smo pričeli pred dvema letoma z namenom, da bi preprečili demoralizacijo brezposelnih oseb, ohranili delovne navade, usposabljali brezposelne za trajno zaposlitev ter zagotovili socialno varnost registriranim iskalcem zaposlitve.

Namen vključevanja brezposelnih v oblike javnih del je dvojen - na eni strani njihova delovna reintegracija, dousposabljanje in preusposabljanje, na drugi strani pa tudi opravljanje družbeno koristnih del.

V podjetju VIS VITALIS, d.o.o. izvajamo dva programa javnih del, in sicer varstvo otrok in ostarelih na domu. Programa sta zaživela izjemno dobro, saj je v mesecu oktobru kar 56 brezposelnih oseb opravljal redna ali občasna dela pri posameznih družinah. Omenjena programa izvajamo skupaj z občinama Ravne na Koroškem in Slovenj Gradec, ki sta naročnika javnih del, ter Republiškim zavodom za zaposlovanje.

Javna dela, ki jih opravljamo, posegajo na področje socialnih storitev, ki so se v preteklosti koncentrirale ali v javnem sektorju (v sistemu javnih družbenih služb) ali v neformalnem sektorju (družina, sorodstvo, sosodstvo). V vmesnem prostoru med obema sektorjema obstaja ves čas na eni strani nelegalna in nekontrolirana "siva" produkcija storitev v okviru volonterskih organizacij in društev. V drugi polovici 80. let so se pričele v vmesnem prostoru pojavljati nove oblike zagotavljanja storitev: nastajajo kvazi privatne, neprofitne oblike zagotavljanja storitev za ostarele, za otroke, za prizadete otroke

Vprašanje, ki se ob tem postavlja, je, kako regulirati ta razvoj, da bi dobili močan "tretji sektor", ki bi lahko prevzel velik del bremena pri zagotavljanju socialnih storitev za državljane.

Država ima dve možni strategiji, in sicer:

1. Prva je ta, da parlament oblikuje nacionalne programe za posamezna področja družbenih dejavnosti, da resorna ministrstva ugotovijo, kolikšen delež teh programov lahko izvajajo javni socialni zavodi in za kolikšen delež je treba angažirati neprofitne in volonterske organizacije.

2. Država oziroma resorna ministrstva podpirajo nastajanje in delovanje neprofitnih in volonterskih organizacij na osnovi evalvacijskih analiz, ki jih te predložijo. Iz teh analiz bi morala biti razvidna "družbena potrebnost" določene organizacije in njena učinkovitost pri zagotavljanju storitev.

Ker posegamo na področje socialnih storitev in ker se zavedamo, da je treba preiti iz programa javnih del, smo se odločili, da kot prvi v Sloveniji opravimo evalvacijsko analizo na področju otroškega varstva.

Na podlagi analize se bosta naročnika študije (v našem primeru Ministrstvo za zdravstvo, družino in socialno varstvo ter Ministrstvo za delo) odločila, ali in v kakšni obliki bosta podprla neprofitno organizacijo VIS VITALIS, in kakšno obliko kontrole bosta vzpostavila nad njo. Ekspertiza bo vsebovala predloge o vseh možnih oblikah in načinih regulacije in kontrole neprofitnih organizacij. Ti predlogi bi lahko bili v pomoč tako državi pri odločanju o tem, koga in kako podpreti, kot tudi samim neprofitnim in volonterskim organizacijam pri urejanju njihovega legalnega statusa, iskanju finančnih virov, oblikovanju samoregulacijskih mehanizmov...

Javno delo s področja varstva otrok na domu bo dokončno ocenjeno predvidoma v spomladanskih mesecih. O ugotovitvah bomo poročali v prihodnji številki Koroškega fužinarja.

RAZVOJNI PROGRAM ZA ZGORNJO MEŽIŠKO DOLINO

Žare Tomšič

NAREDIMO ČRNO ZOPET BARVITO - PRVI DEL

Črna se danes marsikomu vidi kot ne prav obetavna, onesnažena in v svoje probleme obrnjena vas. Res je, da njen današnji trenutek ni ravno srečen in uspešen. Tudi težav ima več kot zadovoljstva, pa to vendar ne pomeni, da ne bi bila hkrati tudi zanimiva, privlačna in poslovno atraktivna.

V središču slikovite trikrake doline je veliko zgodovine in trpkih izkušenj, obilo nasprotij in različnih interesov, pa hkrati toliko odprtosti, prijateljstva in topline kot malokje drugje.

V nedrih Korotana je doma vztrajnost in drznost, pa tudi zanos in domišljija. Nam krajanom je marsikaj spodletelo, v marsičem smo se uštelili in mnogi obeti so se nam podrli. A zelo bi se motili tisti, ki v vznožju Pece ne bi videli tudi bogastva, sposobnosti, priložnosti in perspektiv.

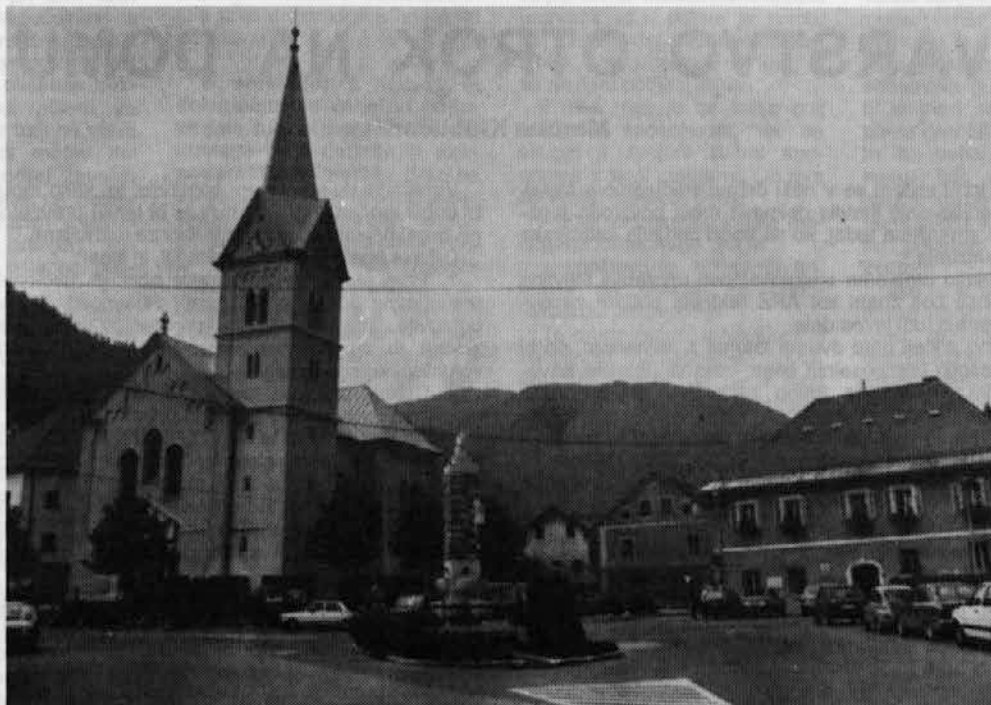
LE ZAČETI JE TREBA DRUGAČE!

prebivalstva za aktivno vključitev v razvojna prizadevanja svojega kraja.

Osnovno vodilo pri pripravi tega programa je, da ne potrebujemo ponovnih analiz ali podatkov o stanju, saj je bila iz množice opravljenih projektnih raziskav že jasno razpoznana skupna usmeritev, temveč je poudarek na definiranju in ovrednotenju konkretnih razvojnih potencialov, argumentiranemu programu ter začetni strokovni in organizacijski pomoči pri njegovem uresničevanju. Pospešen razvoj dejavnosti, višji dohodek in nova privlačnost okolja, ki se s tem ustvarja, pa so tisti nujni prvi razvojni impulzi, ki bodo zagotovili tudi vse ostale pogoje. Vendar se ljudje (še) ne zavedajo nujnosti dohodkovnega prestrukturiranja in razvojnih priložnosti. Zato sta bili najprej potrebni animacija, spodbujanje ljudi k razmišljanju o lastnem razvoju in o možnostih za ustvarjanje dohodka, in to v čim bolj neposredni (osebni) obliki. Informativna izložba, akcija "črnih pik", popis in predstavitev praznih objektov, osebna pisma, razstava lesarjev, svetovalno-informacijski center, kailnica podjetništva, mladinska delavnica... so nekatere izmed izvedenih komunikacijsko-animacijskih akcij.

V nadaljevanju smo potem najprej na osnovi že spoznanih razvojnih usmeritev in razvojnih trendov izdelali GLOBALNI RAZVOJNI KONCEPT uresničevanja, s katerim smo po metodi sistematičnega razčlenjevanja najprej definirali ključne probleme, perspektive oziroma priložnosti in ovire, ki nasprotujejo njihovem uspešnemu aktiviranju.

V drugem delu programa pa smo na osnovi tega koncepta in strateškega cilja - delovna mesta izven tradicionalne industrije, ki temeljijo na tržno usmerjeni ponudbi - **PODROBNO OBDELALI UGOTOVLJENE PERSPEKTIVNE DEJAVNOSTI**. Torej je bila naša

Pod tem animacijskim besedilom in sloganom "NAREDIMO ČRNO ZOPET BARVITO" se je pred dvema letoma pričela naloga izdelave Razvojnega programa za zgornjo Mežiško dolino. Gre namreč za izvedbo sistematične naloge, ki jo po naročilu IS SO Ravne na Koroškem izvaja NOV'NA - Studio podeželja, po novem podjetniškem pristopu k razvoju podeželja z razkrivanjem in vrednotenjem potencialov ter priložnosti in z animacijo in motivacijo

pozornost usmerjena zlasti v iskanje in vrednotenje proizvodnih potencialov, možnosti, ki jih daje prostor, in v po večini skrite priložnosti v tradiciji, znanju, sposobnostih in ambicijah ljudi za ustvarjanje novih delovnih mest in nove tržno usmerjene ponudbe tega območja.

Iz tega smo podali DVE STRATEŠKI USMERITVI. Prva so

OBRATNE, SERVISNE IN STORITVENE DEJAVNOSTI, temelječe na tradicionalnih znanjih in spretnostih, masi kvalitetnega lesa in neizkoriščenih objektih. In druga OBLIKOVANJE CELOVITE PONUDBE TURIZMA NA DEŽELI, ki naj bi ga zaznamovale tele spoznane konkurenčne prednosti: nad tristo let rudarjenja, Kralj Matjaž, krajinski park Topla, Najevska lipa, številne pripovedke o škrtih, samorastniške kmetije in lega ob državni meji.

Z utemeljitvijo razvojne usmeritve in z idejno razčlenitvijo programov po posameznih področjih je bil torej globalni, razvojno raziskovalni del projekta končan in namen dosežen. Dosežen s tem, da je:

- vzbudil interes med ljudmi na tem območju, občutek odgovornosti za lasten razvoj

- definiral in argumentiral razvojno usmeritev, ki gradi na lastnih potencialih tega okolja in njihovem aktiviranju

- podal pogoje za nadaljnje skupno uresničevanje konkretnih razvojnih programov, ki bodo prispevali k uresničitvi temeljnega dolgoročnega cilja - skladnejšega razvoja v prostoru.

Toda če naj bo program tudi uspešen, torej utemeljen s konkretnimi pozitivnimi premiki v obravnavanem prostoru, z novimi delovnimi mesti, izboljšano kvaliteto bivanja, zmanjšanim tokom odseljevanja prebivalcev... bi se moral nadaljevati s konkretnimi razvojnimi nalogami, poslovnimi načrti, investicijskimi projekti in razvojnimi ukrepi, za kar pa je ponavadi najtežje zagotoviti sredstva. Tudi v primeru "barvanja Črne" je bilo tako, saj je bilo potrebnih veliko poti in naporov, da smo končno skupaj z IS SO Ravne zagotovili nekaj sredstev v ta namen iz Sklada celovitega urejanja prostora in prenove vasi pri Ministrstvu za kmetijstvo, gozdarstvo in prehrano.

NAREDIMO ČRNO ZOPET BARVITO - DRUGI DEL

Tam, kjer si doma...Pod Peco so rudna bogastva izkoriščali že Rimljani.

Ljudje pa so se tod začeli za stalno naseljevati v začetku tega tisočletja, ko so iz lesa temnih smrekovih gozdov kuhali oglje.

Njihovi potomci so potem na vodne sile Meže oprli fužine, v bogatih revirjih svinčeve in cinkove rude odprli okope in številne rove, gradili topilnice...

Groffe Thurni so postavili velik žagarski obrat in njih konji so v prodajo izven doline vlekli težko naložene vozove kvalitetnega smrekovega, borovega in macesnovega lesa.

Slovenski zgodovinski spomin pomni Kralja Matjaža, ki je sedel k počitku prav tu pri nas.

Trdovratni kmetje so se zarasli s svojo zemljo in se tako samoniklo navezali nanjo, da so znali vse potrebno orodje, opremo in obleko kvalitetno izdelati sami doma, zase in za druge. Tako je vas zaslovela tudi kot trg, ki je vedno uspešno in veselo trgoval, in ji nikoli ni manjkalo gostiln.

Zaradi tukajšnjih turističnih zanesenjakov je pred 37 leti stekel tradicionalni Koroški turistični teden, ki je znal dati s svojo človeško odprtostjo, preprostostjo in izvirnostjo takratnemu svinčenemu času navdih svečanega in evforičnega razpoloženja.

Črna pri Pliberku, potem Črna pri Prevaljah, danes Črna na Koroškem, v živi vsakdanji rabi vedno samo Črna.

ODLOČILI SMO SE, DA JI VRNEMO UGLED!

Takšno pa je bilo animacijsko besedilo, s katerim smo pred kratkim po skoraj enoletni prekinitvi nadaljevali začeto delo. Cilj je URESNIČEVANJE RAZVOJNEGA PROGRAMA na osnovi že sprejete strategije, z optimalnim sodelovanjem prebivalcev in s postopnim reševanjem osrednjih problemov ob pomoči komparativnih prednosti oz. lokalnih razvojnih potencialov.

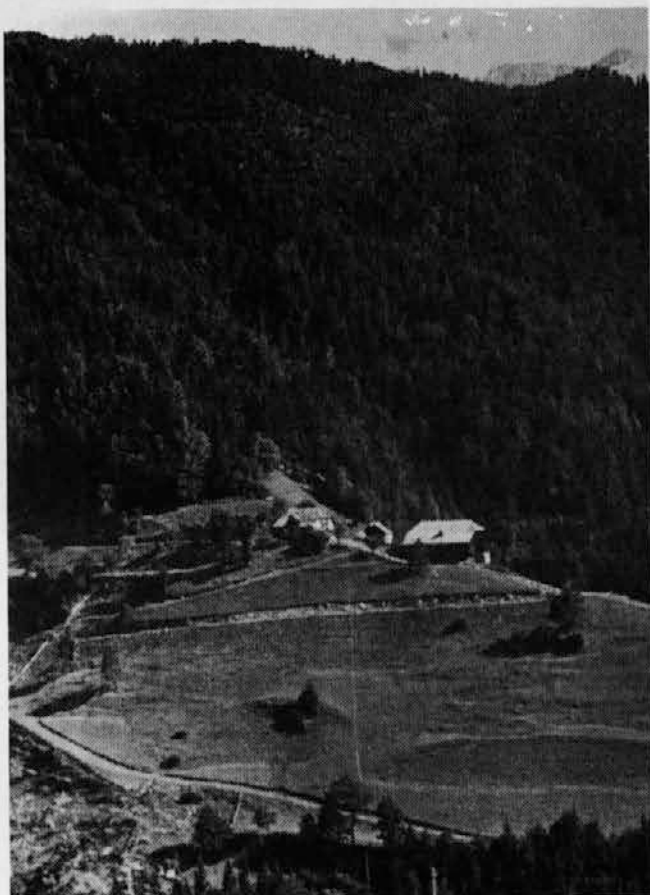
Tako je prva skupina za izboljšanje tržnih možnosti že definirala osrednji problem - trenutne slabe tržne možnosti zaradi ekološke problematike, nedefinirane ponudbe in individualnega trženja - zastavila in tudi že začela izvajati svoj delovni program, ki zajema:

1. Ekološko vizualno sanacijo z definiranjem "črnih pack", razstavo in predlogom sanacije le-teh, izboljšanjem vizualne podobe industrijske cone ter sanacijo pobočij;

2. Postopno oblikovanje in organiziranje turistične ponudbe z: izboljšanjem sedanjih zmogljivosti, z organiziranjem svetovanja in izobraževanja, vsebinsko opredelitvijo tematskih poti in razvijanjem turistične propagande;

3. Marketing in promocijo celovite turistične ponudbe, bistvo katere bo na osnovi nove vsebinske ponudbe vpeljati novo promocijsko ime pokrajine, doslej znane le po onesnaženosti.

Poseben sklop projekta predstavlja priprava strokovnih podlag za temeljne prostorsko ureditvene dokumente kot rešitev problema prostih lokacij in kot nujne podpore prej navedenim projektom ter stimulacija za nove razvojne poteze v tem prostoru. V prvi vrsti gre za pripravo krajinskih zasnov za celoten hribovit in obmejni prostor, na katerem se že sedaj srečujejo in križajo številni interesi (kmetijski, gozdarski, turistični, varovalni, poselitveni). Naslednja zahteva pa je v izdelavi urbanističnih zasnov za osrednje naselje Črna, sanacije centra Črne in obrtno - stanovanjske cone. Brez teh dokumentov je tudi vsakršno snovanje razvojnih programov za obrt, drobno gospodarstvo, trgovino, turizem...brezplodno in se tudi že pojavlja kot ena največjih ovir, saj ni lokacij za nove gradnje, storitveno obrt in druge dejavnosti.

ŽIVLJENJE IN DELO STAROSTNIKOV V OBČINI RAVNE NA KOROŠKEM

(Raziskovalna naloga dijakov Gimnazije Ravne na Koroškem)

Mentorica: Renata Boštjan, prof.

UVOD

V 20. stoletju je bil opazen tudi razvoj socialnomedicinskih znanosti. Revolucionarni napredek medicine (odkritje antibiotikov, kemoterapevtikov, uvedba sodobnih medicinskih postopkov, predvsem v kirurgiji) je povzročil velike spremembe v strukturi prebivalstva.

spreminjajo. Povprečna življenjska doba se je povzpela precej čez 60 let. Konec tega stoletja bo torej zaznamovala socialnomedicinska problematika starejših ljudi.

Žal pa živimo v družbi, ki se s tem problemom ne ukvarja dovolj. Sredstev za to vejo je premalo, saj je največji delež vložen v zdravstveno in socialno varstvo otrok in aktivnega prebivalstva.

Učenci 3. letnikov smo

vzorec smo izbrali okoli 300 ljudi nad 60 let in jih februarja in marca 1992 obiskali na domu, kjer so izpolnili naš anketni vprašalnik, ki vsebuje vprašanja o izobrazbi, zakonskem stanu, njihovih vsakodnevnih dejavnostih, prostem času, njihovem zadovoljstvu ali nezadovoljstvu nad življenjem, zdravju in podobnem. Pričakovali smo njihovo zadržanost, a večinoma smo se pogo-

družba omogoča kakršnokoli delo, če so zanj še sposobni. Večina je žalostno ugotavljala, da jih družba odriva.

PREDSTAVITEV REZULTATOV RAZISKAVE

ZNAČILNOSTI ANKETIRANCEV

Že pri izdelavi naključnega vzorca za izbiro upokojencev, starih nad 60 let, smo poskušali enakovredno zajeti ljudi obeh spolov - tako je v anketi sodelovalo 165 moških (54,1 %) in 140 žensk (45,9 %).

Ker je bila spodnja starostna meja 60 let, smo določili pet starostnih kategorij; skoraj polovico so po anketiranju predstavljali upokojenci, stari od 60 do 65 let, po pričakovanju pa je najmanjši delež odpadel na upokojence, stare nad 80 let.

Glede na kraj bivanja anketirancev lahko rečemo, da je bilo zaradi vnaprej določenih deležev največ anketiranih upokojencev z Raven, saj so Ravne središče in tudi številčno največji kraj Mežiške doline.

Razen treh anketirancev so bili vsi slovenske narodnosti.

Približno tretjina anketiranih upokojencev ima končano osnovno šolo, okrog 20 % srednjo šolo, le majhen odstotek pa višjo oziroma visoko šolo, magisterij ali doktorat oziroma nimajo dokončane niti osnovne šole.

Dobra polovica anketiranih upokojencev je poročenih, medtem ko jih kar dobršen del tako ovdovelih kot poročenih živi v skupnem gospodinjstvu z otroki.

ODGOVORI ANKETIRANCEV

Bolj kot ne nas večina meni, da so ravno upokojenci tisti, ki

Na začetku 20. stoletja so se bojevali predvsem proti otroškim boleznim, manjša pa je bila skrb za starejše; prav zato je bila povprečna življenjska doba okoli 40 let (in to v Evropi, kjer so bile najboljše socialnomedicinske okoliščine izmed vseh kontinentov). V drugi polovici stoletja pa se razmere

si v okviru izbirnega predmeta (sociologija) zastavili nalogo, da izvedemo čim več o življenju in delu starostnikov.

V občini Ravne na Koroškem živi 3984 ljudi, starejših od 60 let, kar predstavlja 14,5 % vseh prebivalcev občine (podatki so bili zbrani 31.12.1991). V naključni

varjali z ljudmi, ki o svojih težavah drugim skoraj ne morejo govoriti. Mi smo se jim zdeli pravi ljudje, da se nam potožijo. Poleg finančnih imajo predvsem zdravstvene težave. Zanimalo nas je, ali zdravstvene ustanove nudijo dovolj, da bolezni preprečijo. Zastavili smo tudi vprašanje, ali jim

jim je dan čisto dovolj ali celo preveč dolg. Ampak: skoraj 60 % anketirancev porabi večino dnevnega časa za kuhanje in pospravljanje in jim ostane le malo, skoraj nič ali čisto nič prostega časa.

Zanimalo nas je, če bi bil ta problem vsaj delno rešljiv z organiziranim aktivnim preživljanjem prostega časa starejših ljudi, ampak kar 48 % anketirancev tega ne pogreša. Na drugi strani pa to možnost pogreša okrog 38 % upokojenih anketirancev (preostalih 14 % ni moglo opredeliti svojega mnenja ali pa jim aktivnosti preprečuje slabo zdravje), kar je kljub vsemu podatek, ki ga ne moremo ravnodušno sprejeti.

Morda bi jim lahko popestrilo življenje npr. mentorstvo otrokom na šoli, urejanje okolja ali pa brezplačno vključevanje v kakšne delovne akcije. Toda le 17,4 % anketirancev bi to sprejelo oziroma 19,3 % bi sprejelo le določene možnosti, kar 28,9 % anketirancev pa bi bilo pripravljeno sodelovati, a jim je glavna ovira slabo zdravje.

Ko smo jih povpraševali, če se na splošno počutijo zdrave, so se odgovorili: "Da", "Ne" in "Občasno" kar uravnovesili. Prevladujejo bolezni srca, ožila in astma - kar 113 primerov (37 %) in tudi revmatizem ter nepravilen krvni pritisk sta ovira 69 anketirancev (23 %). Kar 77,3 % anketirancev dosledno upošteva navodila zdravnika o zdravem načinu življenja, ostali pa jih upoštevajo le delno (18,4 %) oziroma jih sploh ne (4,3 %).

Podobno je z jemanjem predpisanih zdravil - 79 % zdravila redno jemlje, še vedno pa ostaja 6,6 % upokojencev, ki jih

ne, 14,3 % anketirancev pa zdravil sploh ne jemlje.

Neizpodbiten je negativni vpliv kajenja na zdravje, kar pa prizadeva le 15 % naših anketiranih upokojencev, od katerih jih le 3 % pokadi več od 20 cigaret na dan.

Prav gotovo pa je za ljudi v jeseni življenja velikega pomena tudi zdravstvena oskrba. Z zdravstvenimi ustanovami je popolnoma zadovoljnih kar 73 %, še vedno pa ostaja 6 %, ki se jim delo teh služb ne zdi zadovoljivo, in 21 %, ki se z organizacijo zdravstvene pomoči le delno strinjajo.

Eno izmed ključnih vprašanj naše ankete je bilo vprašanje, kaj upokojenci menijo o življenjskih razmerah v današnjih dneh: 58 % anketirancev je zadovoljnih ali celo popolnoma zadovoljnih, 28 % jih ni niti zadovoljnih niti nezadovoljnih, ostalih 14 % pa s svojim življenjem ni zadovoljnih. S stanovanjem je kar 80 % anketirancev zadovoljnih oz. popolnoma zadovoljnih, medtem ko so problemi glede finančnega stanja gospodinjstva očitni, saj kar 46 % anketirancev ni oz. sploh ni zadovoljnih, le 22 % je zadovoljnih oz. popolnoma zadovoljnih, ostalih 32 % pa je nekeje vmes.

Spet je bil zastavljen problem družabnega življenja, ampak kar 71 % anketirancev je zadovoljnih oz. popolnoma zadovoljnih s svojimi družabnimi stiki.

Starostniki se vsakodnevno srečujejo tako z zdravstvenimi in finančnimi kot tudi z raznimi drugimi problemi. Enakomerno so se porazdelili njihovi odgovori, da bi se ob potrebi po

kakršnikoli pomoči obrnili na zakonce oz. otroke (v obeh primerih po 35 %). 18,4 % odgovorov so predstavljale socialne službe in preostali odstotek drugo.

Ocena odnosa družbe do življenja in dela starejših ljudi je naslednja: popolno strinjanje oz. popolno nestrinjanje z odnosom družbe do upokojencev se je uravnovesilo (po 20 % v obeh primerih), kar 41 % upokojencev pa meni, da družba ne stori vedno dovolj glede problemov, ki se nanašajo na starejše.

stanovanja so bile ženske malo bolj kritične od moških.

Med boleznimi so tako pri moških kot pri ženskah najpogostejše (37 %) bolezni srca, ožila in astma, medtem ko se pri moških pogostejše kot pri ženskah pojavljajo težave s prebavo.

Med upokojenimi moškimi je precej višji odstotek kadilcev kot med upokojenimi ženskami.

Če bi zaradi zdravstvenih, finančnih ali drugih razlogov potrebovali pomoč, bi se največ upokojencev obrnilo na soprogo, kar pa ni tako pogost odgovor upokojenk.

Pokazalo se je, da moški bolj kritično ocenjujejo odnos družbe do življenja in dela starejših občanov kot ženske.

VZROČNE POVEZAVE REZULTATOV

VPLIV SPOLA

Najpomembnejša vsakodnevna dejavnost upokojenih žensk je kuhanje in pospravljanje, saj je to predstavljalo več kot 80 % odgovorov upokojenk, vendar le 30 % upokojencev, saj se moški raje ukvarjajo s čim drugim.

Ne glede na spol ima kar okoli 40 % anketirancev malo prostega časa, ki pa ga polovica obojih največ preživi pred televizijo.

Do očitnejših odstopanj glede na spol prihaja pri vprašanju brezplačnega mentorstva šolskim otrokom pri popoldanski dejavnosti in krožkih in sodelovanju v delovnih akcijah, saj je za to dejavnosti kar 45 % moških in le 27 % žensk.

Pri oceni svojega življenja nasploh in pri oceni svojega

VPLIV KRAJA BIVANJA

Najmanj prostega časa imajo upokojenci z Raven, največ pa Črnjani, ki pa ga izrabljajo za dejavnosti v raznih društvih (šah, šport, organizirani izleti, ročno delo ...). Črnjanski upokojenci pa hkrati tudi najbolj pogrešajo možnosti aktivnega preživljanja prostega časa.

Osupljiv je rezultat, da kar 78,3 % upokojencev iz Črne sploh ni zadovoljnih s svojim življenjem nasploh, medtem ko je v ostalih krajih ta odstotek okoli 2,5 %.

Prav v Črni pa je tudi najvišji odstotek (14 %) upokojencev, ki sploh niso zadovoljni s stanovanjem, medtem ko je med upokojenci iz ostalih krajev ta odstotek le okoli 1,5 %.

Ob vprašanju, ali se počutijo zdrave, so se glede na kraj bivanja upokojencev odgovori

O STAROSTI

Preprost doživi starost.

Srebrn las je starosti kras.

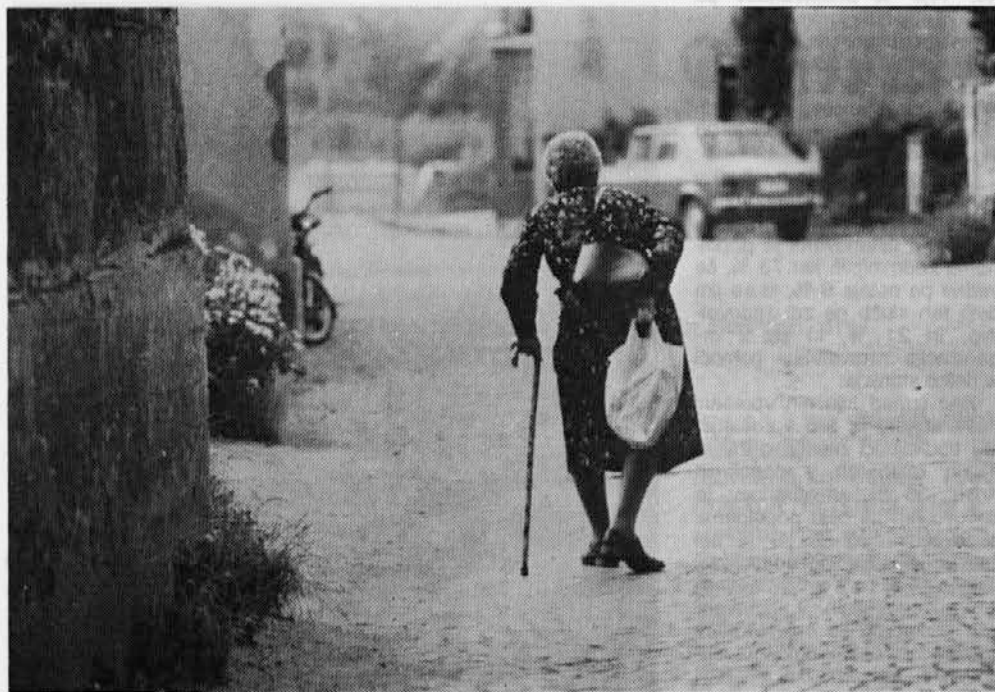
Stare vere, starih ljudi in starega denarja ti bodi vselej mar!

Starost je priča, kako je kdo mladost preživel.

Starost prihaja - moč odhaja.

Toliko si star, kolikor se počutiš.

(Vir: Etbin Bajc: Pregovori in reki na Slovenskem, Ljubljana 1980.)

"da", "ne" in "občasno" kar uravnovesili, spet pa je precej izstopala Črna (tokrat v pozitivnem smislu), kjer je kar 78 % upokojencev odgovorilo, da se počutijo zdrave.

Med določenimi boleznimi je nekoliko višji odstotek težav s prebavo v Črni in nekoliko višji odstotek težav zaradi nepravilnega krvnega pritiska med upokojenci z Raven.

V Črni je precej višji odstotek upokojencev, ki so le delno oziroma niso zadovoljni z zdravstvenimi ustanovami (46 %), drugje pa je ta odstotek okoli 25.

Upokojenci z Raven so najbolj kritični do odnosa družbe do starejših ljudi.

VPLIV IZOBRAZBE

Če primerjamo najpomembnejše vsakodnevne dejavnosti z izobrazbo upokojencev, vidimo, da je pri dokončani poklicni ali srednji oz. višji šoli precej višji odstotek upokojencev z dejavnostjo, s katero dodatno zaslužijo, kot med upokojenci z nedokončano osnovno šolo, ki so tudi najmanj aktivni v raznih društvih.

Na finančni položaj gospodinjstva vpliva tudi izobrazba, saj je med upokojenci z nedokončano ali dokončano osnovno šolo nekaj višji odstotek upokojencev, ki s finančnim stanjem niso zadovoljni.

Med anketiranimi upokojenci s srednjo, višjo ali visoko šolo je kar precej višji odstotek upokojencev, ki se počutijo zdrave, medtem ko izobrazba nima vpliva na upoštevanje zdravniških navodil o zdravem načinu življenja in na oceno o delu

zdravstvenih služb, pa tudi kajenja ne moremo povezati z določeno kategorijo izobrazbe.

VPLIV ZAKONSKEGA STANU

Možnosti aktivnega preživljanja prostega časa upokojencev najmanj pogrešajo poročeni upokojenci, ki so se tudi najmanj pripravljeni vključiti v kakšne delovne akcije ali popoldanske dejavnosti s šolskimi otroki.

Poročeni upokojenci so najbolj zadovoljni s svojim finančnim položajem in z družabnimi stiki, izstopalo je tudi mnenje o njihovem počutju, saj se jih kar okrog 40 % počuti zdrave, medtem ko je pri ostalih upokojencih (vdovelih, samskih...) ta odstotek le okoli 20.

VPLIV STAROSTI

Starost očitno ne vpliva na najpomembnejšo vsakodnevno dejavnost in količino prostega časa. Iz rezultatov pa je razvidno, da so mlajši upokojenci bolj aktivni v raznih društvih v svojem kraju.

Tudi možnosti aktivnega preživljanja prostega časa bolj pogrešajo upokojenci mlajših let.

Če primerjamo starost upokojencev z njihovo pripravljenostjo za mentorstvo šolskim otrokom ali vključevanje v razne delovne akcije, lahko vidimo, da je starejšim upokojencem ovira za to predvsem slabo zdravje.

Pri ocenjevanju svojega življenja nasploh in finančnega

položaja svojega gospodinjstva glede na starost ni prihajalo do odstopanj, opazno pa je, da so predvsem upokojenci od 60 do 70 let veliko bolj kritični pri oceni svojega stanovanja in svojih družabnih stikov.

Pri vprašanju po počutju je pričakovano precej več starejših upokojencev odgovorilo, da se ne počutijo zdrave.

ZAKLJUČEK

Za nas, mlade raziskovalce, je bila raziskava velika izkušnja. Vsak na svojem koncu ravske občine smo spoznavali upokojence in jih prosili za sodelovanje pri anketi. Pričakovali smo, da bodo do nas nezaupljivi, a nam je večina na široko odprla vrata. Mnogi so se iskreno in brez zadržkov razgovorili - predvsem o svojih vsakodnevni problemih, mi pa smo bili žal časovno omejeni. Velikokrat smo težko ostali ravnodušni ob tožbah ljudi in še kako se je izkazalo, da bi jim z malo truda lahko polepšali jesen življenja. Problemi finančnega položaja in družabnih stikov so vsaj delno olajšani pri staro-

stnikih, ki imajo ob svoji strani zakonske partnerje. Na njihova mnenja vpliva tudi izobrazba, saj se to gotovo odraža tudi v njihovem finančnem položaju in preživljanju prostega časa.

Precejšen vpliv na življenje starostnikov ima tudi kraj bivanja, kar se kaže predvsem na področjih družabnih stikov, organiziranih aktivnosti upokojencev, kakor tudi na oceni svojega življenja (stanovanja, zdravja, družbenega standarda). Pri tem očitno izstopa Črna s svojimi problemi, ki zahtevajo dodatno raziskavo globalnih vzrokov nezadovoljstva. Najbrž bi lahko največ naredili na področju družabnih stikov starejših ljudi. Lahko bi jih npr. poprosili za pomoč bolnim otrokom, za mentorstvo otrokom pri izvenšolskih dejavnostih (lovstvo, čebelarstvo, vrtnarstvo, ročne spretnosti...). Nekateri upokojenci bi se morda bili pripravljeni vključiti v razne delovne akcije (čiščenje okolja, pomoč beguncem). Veliko je še možnosti, da bi malodušje starostnikov odpravili s ponujenimi aktivnostmi v prostem času. To je problem, s katerim se moramo soočiti.

Upamo, da naš trud ni bil zaman in da raziskovalna naloga ne bo končala neprebrana na arhivskih policah. To naj bo naš prispevek k boljšemu življenju vseh ljudi v naši občini - tudi starostnikov.

LITERATURA:

- Bojan Accetto: Starost in staranje, Cankarjeva založba, Ljubljana, 1987.

- Miriam Stoppard: Življenje po petdesetem, DZS, Ljubljana, 1990.

- Vojan Smoljaka: Starost in staranje, DZS, Ljubljana, 1961.

NEKATERE NOVOSTI, NJIHOVO ODKRITJE IN SPLOŠNA RABA

Karla Oder

Industrializacija je eden najpomembnejših spodbujevalcev razvoja. Če je za slovenski prostor začetna stopnja industrializacije "čas poldruga stoletja od leta 1720 do leta 1870" (Šom, Začetki industrije, str. 9), je za Mežiško dolino 19. stoletje že višek, kajti opustitev železarskih obratov v Črni, še bolj pa železarne na Prevaljah, je za nekaj desetletij zadržala nadaljnji razvoj doline. Ponoven hiter razvoj je zaznati po drugi svetovni vojni, ko sta postala najpomembnejša obrata Železarna Ravne in Rudnik Mežica. Razvoj industrije in proces industrializacije sta nedvomno vplivala na kulturno podobo določenega prostora.

Znani slovenski psiholog Anton Trstenjak je zapisal: "Sodobni človek, zlasti če gledamo na kmečkega, je že zelo drugačen od Slovencev pred prvo svetovno vojno. Že zdaleč ni več tako konzervativen, kakor je bil prej v mišljenju, obleki in slogu življenja.

Dejavnikov, ki so pripeljali do teh temeljnih sprememb, je bilo seveda več; gotovo pa je poleg političnih sprememb glavni dejavnik v industrializaciji življenja in mehanizaciji obdelovanja zemlje. Današnji poljedelec je pač že zelo različen od tistega, ki ga opisujejo še mohorske večernice v svojih povestih iz kmečkega življenja. Pravimo, da se je standard življenja spremenil in dvignil; z njim pa se je spremenil seve tudi človek, ki je nosilec in pobudnik tega standarda blaginje." (Anton Trstenjak, Vplivi kulturno-zgodovinskih razmer na oblikovanje značaja Slovencev. Traditiones, Ljubljana 1990, str.133).

V Mežiški dolini sta se v zadnjem stoletju spremenila

oba, kmet in delavec v "fabriki" in "jami", na to pa so vplivale številne in različne novosti.

Iznajdba nove naprave, stroja ali samo novega materiala je včasih povzročila velike, vedno pa številne manjše spremembe. Proces njihovega sprejemanja in uvajanja je bil različno dolg zaradi prej izpolnjenih določenih pogojev. Z njihovo uvedbo pa so si prebivalci bistveno izboljšali življenje. Konec 19. in v začetku 20. stoletja so bile v Mežiški dolini najpomembnejše novosti: štedilnik, vodovod, elektrifikacija, od srede 20. stoletja pa motorizacija in razen že obstoječih pošt še druge komunikacije (K.Oder, A. Kri-vograd, Mežiška dolina: utrip zadnjih tristo let. Vodnik po razstavi. Ravne na Koroškem 1992, str. 31).

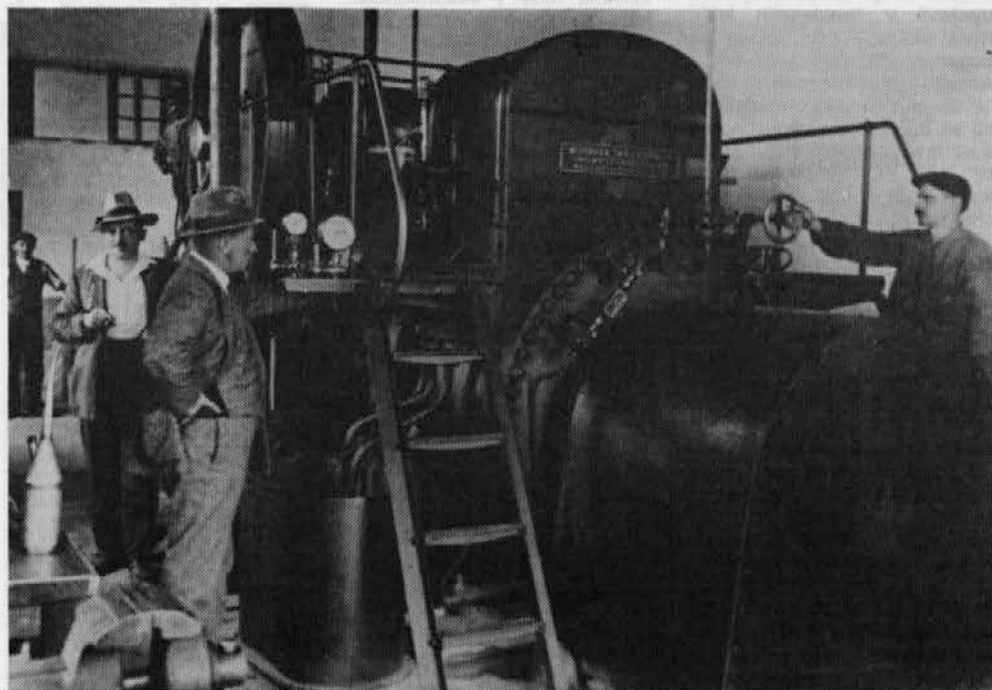
Sprejem posamezne novosti in njena splošna uveljavitev sta še danes odvisna tako od ekonomske in družbene razvitosti določenega okolja kot od ekonomske sposobnosti posameznika in njegove pripravljenosti sprejeti nekaj novega. Najprej in najbolj so novosti opazne v materialni kulturi /oblačenju, prehrani, notranji opremljeni, stavbarstvu, v industriji, /, seveda pa te spre-

membe vplivajo tudi na področje socialne /delitev dela, družinsko-sorodstveni odnosi, različne skupnosti oziroma društva, .../ in duhovne kulture /izobraževanje, vedenje, branje, ples, glasba, .../. S poznavanjem odkritja posamezne novosti in njenega uvajanja drugje v svetu pa bomo lažje določili razvitost ali zaostalost domačega okolja. Hkrati pa prispevek opozarja na posamezne predmete iz vsakdanjega življenja, ki so danes že "zastareli" in postajajo muzejsko zanimivi.

ELEKTRIFIKACIJA

Elektrifikacija je ena izmed pomembnejših novosti, ki je bistveno izboljšala kakovost življenja. Prve iznajdbe "električnega stroja" /električni generator/ so iz 17. stoletja. Otto von Guericke je leta 1663 izdelal žvepleno kroglo, ki jo je bilo treba drgniti z roko, da se je dobila elektrika. Temu so sledila številna odkritja in iznajdbe. Leta 1831 je Faraday zbral vse pomembne podatke na področju elektromagnetno induciranih tokov in nastala je "Faradayeva bakrena plošča", prednica današnjih generatorjev. Leta 1866 je Werner Siemens /Nemčija/ odkril "samoindukcijski dinamo". Istočasno ga je odkril tudi Charles Wheatstone v Veliki Britaniji, že leta 1854 pa Danec Søren Hjørt, a patenta slednjega niso opazili. Za rojstvo elektromotorja štejejo leto 1834, ko je petrograjski akademik Jakob Zaslavski zasnoval in opisal načrt za električni motor. (Zgodovina človeštva, Devetnaesto stoletje. 1775 - 1905. Elekrika str. 287-289).

V Mežiški dolini je uporaba elektrike /kolikor je znano, sicer pa so potrebne dodatne raziskave/ povezana z letnico 1896, ko so na Lešah en parni stroj uporabili za pogon dinamo stroja za električno razsvetljavo in ventilatorje in zgradili napravo za proizvodnjo električnega toka. Tri leta zatem so v rudniku svinca v Mežici zgradili prvo hidroelektrarno, pozneje pa še šest, od vseh danes obratujeta še dve podzemni hidroelektrarni. Leta 1907 so že imeli manjši elektro sistem, ki je bil prvi v Sloveniji. Električno so takrat uporabljali za pogon in za razsvetljavo v obratih, urad-

Parni stroj na žagi Korotan Prevalje ali v današnji Tovarni pohištva Prevalje. Fototeka DM, št. 3024

Lesen pralni stroj, ki so ga v Mežiški dolini izjemoma uporabljali v začetku 20. stoletja, danes hrani Delavski muzej Ravne na Koroškem, inv. št. 1075, foto A. Krivograd

niških in delavskih stanovanjih. Obsežna elektrifikacija urbanih naselij in podeželja je potekala v petdesetih in šestdesetih letih, a so zadnje hiše dobile "luč" leta 1981 na Ludrskem vrhu. Električni v hiši pa je omogočila uporabo različnih naprav in strojev /elektromotor, gospodinjski aparati..., komunikacijskih sredstev /radio, televizija..., prvi hip pa je bila najpomembnejša razsvetljava. Že sprejemanje in uvajanje teh novosti je v marsičem spremenilo način dela in življenja, ob prehrani in notranji opreči je prišlo do sprememb tudi v delitvi dela in v preživljanju prostega časa.

Z uporabo elektrike je najpomembnejši elektromotor, ki so ga kmetje uporabljali za pogon mlatilnic in slamoreznic. Prve mlatilnice, "drešmašine", na ročni pogon, so v naši dolini prišle v rabo v začetku druge polovice 19. stoletja. Začetki mlatilnic pa segajo v drugo polovico 18. stoletja, ko je leta 1786 Škot Andrew Meikl izdelal mlatilnico z zabojem. Proti koncu 18. stoletja so več mlatilnic patentirali v Združenih državah Amerike, v petdesetih letih 19. stoletja pa so tam začeli uporabljati mlatilnico Hyrama Abiala Pittsa in Johna A. Pittsa iz Maina. Ta je imela valjast mlatilni del, ki se mu je vrtel nasproti drug s kratkimi zobci, tako da se je zrnje ločilo bolj s česanjem kot mlatenjem (Zgodovina človeštva, V/1, str. 279). Pred prvo svetovno vojno so nekateri kmetje v Mežiški dolini imeli mlatilnice na vodni pogon, pred drugo vojno na dvotaktni bencinski motor in v času elektrifikacije na elek-

trmotor.

HIŠNI PRIPOMOČKI

Pri notranji opreči stanovanj je pralni stroj pomenil razbremenitev žensk težkega dela, ki so ga opravljale pozimi in poleti, ko so perilo prale ob potokih ali ob vodnjakih. Premožnejši obrtniki in tudi delavske hiše z več stanovanji so imeli posebno "pralnico", kjer so prali "na roke". Ravno zaradi svoje praktičnosti se je pralni stroj hitro uveljavil v šestdesetih letih. Prve pralne stroje, ki so jih poganjali še na roke, so v Ameriki začeli prodajati leta 1832, prvi električni modeli pa so se pojavili leta 1914 (Velika ilustrirana enciklopedija, Stroji, str. 251). V Mežiški dolini so lesen pralnik ali pralni stroj okrog prve svetovne vojne le izjemoma uporabljali premožnejši, sicer pa je bilo vse do šestdesetih let, ko so začeli uporabljati pralne stroje današnjih oblik, razširjeno ročno pranje.

Z uporabo novih vrst blaga so se spremenili tudi načini vzdrževanja oblačil. Med pripomočke za vzdrževanje sodijo tudi likalniki, njihova uporabnost pa je danes povezana z elektriko. Likalniki, ki so bili prvotno železni, z vložkom segretega železa ali oglja, so se v zadnjih sto letih precej spremenili. Električni likalnik so izumili okoli leta 1890, tem pa so sledili likalniki na paro.

Pomembno spremembo v notranji opreči predstavlja štedilnik, ki omogoči opustitev kuhanja na zidu. Ker pa so z

uporabo štedilnika dim napeljali iz kuhinje, se je začela uveljavljati bela kuhinja, v kateri so tudi sklednike pričeli zamenjevati s kredencami. Prvi zidani štedilniki so bili v Mežiški dolini v delavskih stanovanjih. Prve plinske štedilnike, pri katerih so uravnavali plamen, so začeli izdelovati po letu 1860, električne štedilnike z vgrajenim termostatom v pečici pa po letu 1930. Kuhanje z mikro valovi pa se je pričelo širiti okrog leta 1960. V Mežiški dolini so plinski in električni štedilniki prišli v splošno rabo v šestdesetih letih 20. stoletja, mikrovalovne pečice pa konec osemdesetih let.

Spremembo v notranji opreči, še bolj pa v prehrani, predstavljajo hladilniki in zamrzovalne skrinje, ki so omogočile zamrzovanje mesa, zelenjave in sadja za daljši čas. Na tak način se da "vskladiščiti" meso za dalj časa tudi v poletnih mesecih. Prav meso pa danes večini ljudem predstavlja "kvalitetno" hrano in je tudi vsakodnevna jed. Pred hladilniki so mesarji in gostilničarji shranjevali meso in hladili pijačo s pomočjo ledenih kock. Hladilnik so izumili leta 1834, ko je Jacob Perkins iznašel parni kompresijski stroj za ohlajevanje. Leta 1876 je Linde iznašel amoniakov kompresorski stroj. Leta 1860 je Carrov izumil amoniakov absorpcijski stroj, že leta 1845 pa Gorriejev zračni hladilnik, ki ga je Kirk leta 1862 izboljšal (Zgodovina človeštva, V/1, str. 280). Za gospodinjstvo so hladilnike začeli delati okrog leta 1890. Zamrzovanje hrane se je začelo uveljavljati okrog leta 1915 (Moja prva enciklopedija, str. 116). V Mežiški dolini so prišli hladilniki v splošno rabo v sedemdesetih letih, zamrzovalne skrinje pa v osemdesetih letih.

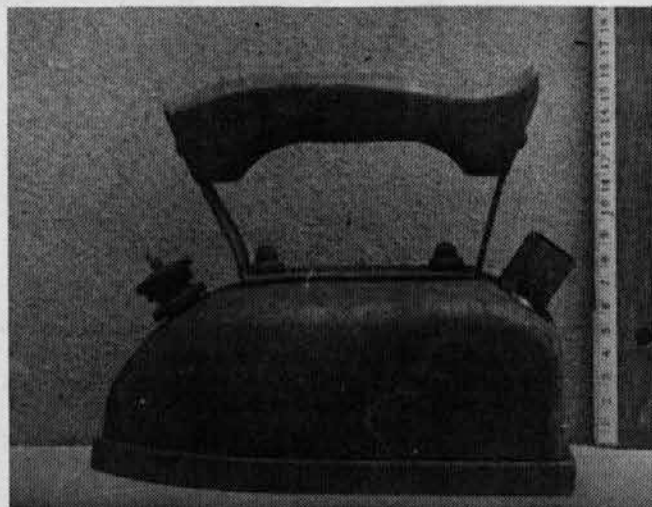
V tem stoletju sta se spremenili tudi osebna higiena in "pospravljenost" bivalnega

prostora. Danes je v vsakem gospodinjstvu skoraj obvezen pribor za čiščenje sesalnik prahu, ki so jih v Mežiški dolini prvi začeli uporabljati v šestdesetih letih. Prve modele neelektričnih sesalnikov za prah so izdelali leta 1904, pokončni električni model pa so patentirali v ZDA leta 1908. V začetku tega stoletja so v ZDA patentirali tudi prvi električni brivnik, prvi uporaben model pa je nastal leta 1931. Pri nas se je uveljavil predvsem v sedemdesetih letih.

KOMUNIKACIJE

V svetu komunikacij in prenosa informacij na daljavo je bil že sredi 18. stoletja znan brzojav. Leta 1753 so na Škotskem poskusili poslati informacijo po prevodni žici. Leta 1792 pa je francoski duhovnik Claude Chappe iznašel optični brzojav s svetlobnimi signali, ki se je po Evropi močno razširil v prvi polovici 19. stoletja. V začetku prejšnjega stoletja pa so iznašli še elektrokemični in elektromagnetni brzojav. Slednji se je izpopolnil na šest oziroma pet igel hitro širil po Evropi po letu 1840. Morsejevo napravo pa so prvič preizkusili leta 1844 na progi Washington - Baltimore. (Zgodovina človeštva, V/1, str. 284). Na poštah v Mežiški dolini so brzojav morsejevega sistema imeli v sedemdesetih letih prejšnjega stoletja. Seveda pa se je tudi brzojav do danes močno izpopolnil.

Za širjenje informacij oziroma prenos zvoka in slike na daljavo sta danes uporabna tudi radio in televizija. Začetki te iznajdbe segajo v čas Faradeya, oče radia pa je Marconi, ki je leta 1899 vzpostavil brezžično zvezo med Francijo in Anglijo, štiri leta pozneje pa je že poslal prvi radiotelegram iz Evrope na

Eden prvih električnih likalnikov, ki je na ogled v etnografski zbirki Črna, inv. št. 262, foto A. Krivograd

staro celino. V Mežiški dolini so prve radijske sprejemnike imeli posamezniki okrog prve svetovne vojne, v tridesetih letih jih je bilo v vsej dolini okrog 150. Prve televizorje so izdelali v Ameriki nekaj pred drugo svetovno vojno, barvne pa od leta 1954. Pri nas so prve televizijske sprejemnike imeli v šestdesetih letih, v splošno rabo pa so prišli desetletje pozneje.

Za hribovske kmetije pa je danes ob radiu in televiziji in seveda cesti, ki omogoča hitrejšo povezavo z dolino, zelo pomembna pridobitev telefon. Začetki iznajdbe segajo v prvo polovico 19. stoletja, iznašli pa so ga v drugi polovici stoletja. Prvi prototip telefona ali naprave, ki s pomočjo elektrike prenaša zvok, je izdelal nemški fizik Reis in ga leta 1861 predstavil v Frankfurtu. Prvič pa je bil telefon patentiran v Ameriki leta 1876 (Zgodovina človeštva, VI, str. 346). Prvi je v Mežiški dolini imel telefon že leta 1914 župnik Hojnik v Koprivni. Induktorsko telefonsko centralo in telefonsko linijo z Mariborom sta pošti Prevalje in Mežica dobili leta 1918, Črna 1920 in Ravne 1923 pa Kotlje 1935. Intenzivna izgradnja telefonskega omrežja, še zlasti do oddaljenih kmetij, je potekala v sedemdesetih in osemdesetih letih.

RAZSVETLJAVA

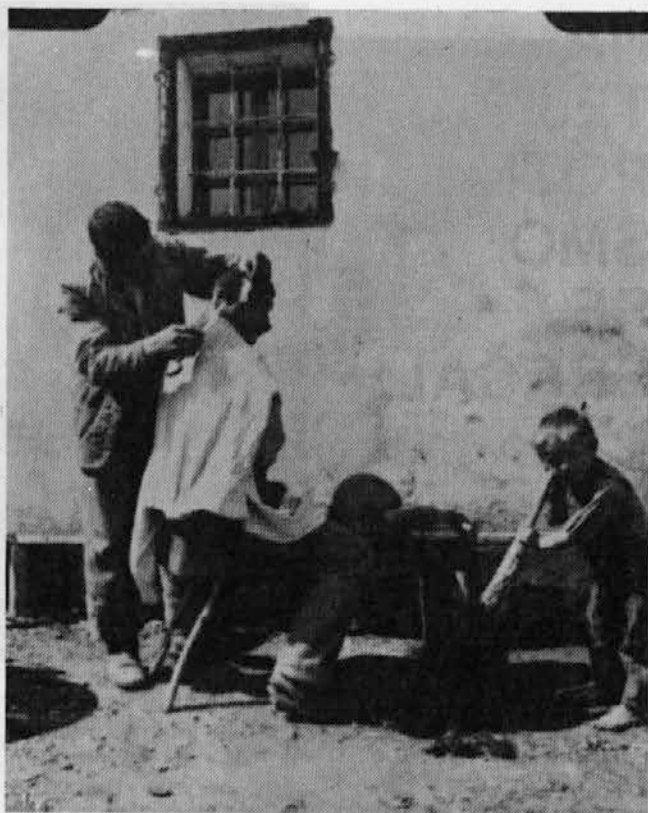
Od elektrike je danes odvisna tudi razsvetljava, pred tem pa so uporabljali trske, sveče, karbidovke in petrolejke. Že v srednjem veku so poskušali iz-

boljšati razsvetljavo tako, da so bakle prevlekli z voskom in živalsko tolščo. Z iznajdbo stenja pa so uporabili olje in loj. Leta 1817 so začeli delati sveče iz stearina in 1837 iz parafina. Z iznajdbo pletenega stenja /1834/ pa so sveče gorele bolj počasi.

Svetilko s steklenim odbojnim ogledalom so iznašli konec 18. stoletja, oljne svetilke s cilindri so prišle v rabo v prvi polovici 19. stoletja, nekoliko pozneje pa parafinske svetilke s cilindri.

Kar celo stoletje od konca 18. stoletja so tekli poskusi o enostavnejši uporabi premogovega plina za razsvetljavo. V začetku prejšnjega stoletja so tovrstno razsvetljavo najprej napeljali v tovarno parnih strojev v Angliji /Boultonona in Wattova/, temu pa so sledili poskusi v javni razsvetljavi. Prvi, ki je patentiral in uresničil načrt razsvetljave ulic, je bil Anglež F.A. Windsor leta 1804. London je dobil tako razsvetljavo v letih 1813-14, Berlin 1825, Dunaj 1833, Petrograd 1853 in Moskva 1865. V drugi polovici prejšnjega stoletja so imele plinsko javno razsvetljavo tudi Prevalje. Plin so pridobivali iz premoga in žagovine. Javna razsvetljava v Mežiški dolini, še posebej na Prevaljah, pa bi tudi bila ena izmed zanimivih raziskovalnih tem.

Zaradi uspešne plinske razsvetljave v prejšnjem stoletju ni bila preveč zanimiva uporaba elektrike, ki jo je bilo tudi težko prenašati na velike razdalje. Način prenosa elektrike so odkrili konec stoletja. Že leta 1820 pa je francoski znanstvenik izdelal prvo električno

K osebni higieni sodi tudi striženje las, kar na fotografiji opravljajo kar s škarpami za striženje ovac. Dejanje je bilo posneto v Koprivni okrog prve svetovne vojne, foto Ivan Hojnik; original hrani Simon Polanšek (Lipold), Koprivna; rep. fototeka DM, št. 5572

svetilko, ki je v valjasti cevi imela zvitek platinaste žice in dovod toka z obeh strani. V Parizu so leta 1844 prvič predstavili javno razsvetljavo z obločnicami, deset let pozneje

so v New Yorku iznašli eno prvih svetilk z žarilno nitko.

ZA KONEC

Ob zaključku prispevka lahko rečemo, da Mežiška dolina v razvoju ni veliko zaostajala za svetom in da je industrializacija kljub nekaterim slabostim prinesla tudi veliko novega in koristnega. Vplivala je na bližnjega pa tudi oddaljenega kmeta, ki je v industriji našel vir dohodka, kar mu je omogočalo uvesti prenekatero novost v kmečko gospodarstvo in v gospodinjstvo. Prav zaradi industrijskega razvoja so se nekatere novosti v tem prostoru uveljavile prej kot v izrazito kmečkem okolju v Sloveniji.

UPORABLJENA LITERATURA

- Šorn Jože, Začetki industrije na Slovenskem, Ljubljana 1984.
- Trstenjak Anton, Vplivi kulturnozgodovinskih razmer na oblikovanje značaja Slovencev. Traditiones, Lj. 1990
- Karla Oder, Alojz Krivograd, Mežiška dolina, utrip zadnjih tristo let. Vodnik po razstavi. Ravne na Koroškem 1992.
- Zgodovina človeštva. Devetnajsto stoletje. 1775-1905. Ljubljana 1970.

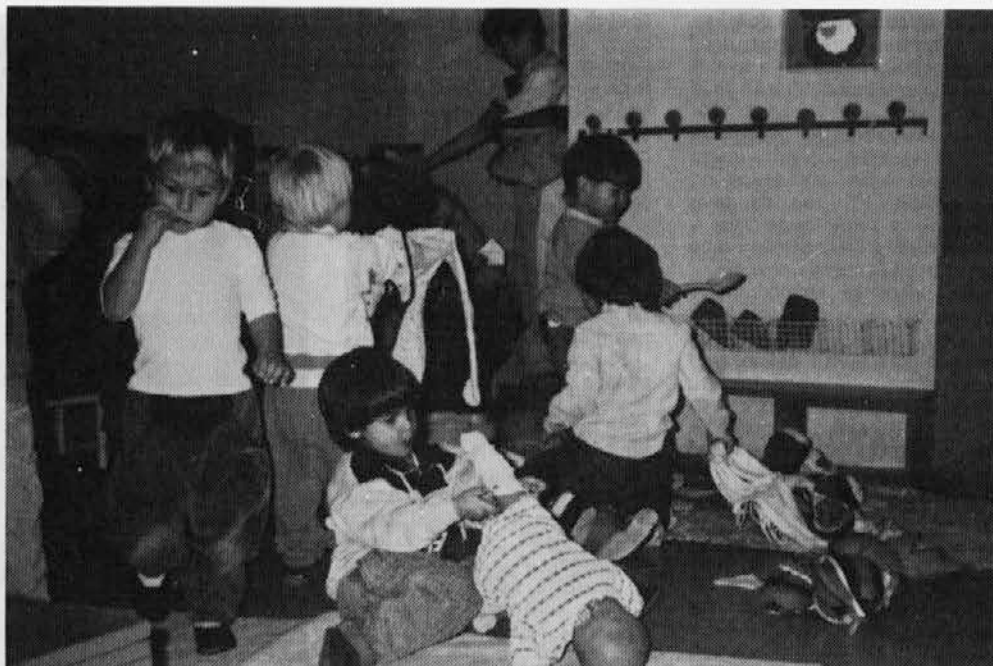

Lomljenje ledu za ledenico v Črni okrog leta 1920; fototeka Delavski muzej, št. 1847

NA TEJ POTI SMO SE SREČALI

Zora Keber

**Utrinki
iz življenja in dela
vzgojiteljice v vrtcu**

**"NI DOBRO OPRAV-
LJENEGA DELA, NE
LJUDI BREZ NAPAK -
ZATO VAS PROSIMO,
SODELUJTE Z NAMII"**

je bil skromno natiskan plakati v veži našega vrtca. Samega po sebi si se privadil - v bistvu pa je bil dobra spodbuda za vzgojitelja - kot za starša z otrokom, ki je vsak dan vstopal v vrtec.

"Kaj pa sem se iz tega naučila sama, kaj starši?" Prav o tem bom poskušala razmišljati.

Če nisem dobra jaz, z mano ne bo dober oče, mati - dobro se ne bo počutil otrok. Otrok, ki se ne bo dobro počutil, se ne bo igral, ne bo raziskoval, ne bo spoznaval, ne bo mi dovolil, da ga potolažim, če se joče, tudi veselil se ne bo z menoj. Torej sem ga morala spoznati in morala sem ga imeti rada, saj je še tako majhen. Najpomembnejše pa je to, da sta očka in mamica zaupala otroka prav meni.

Kaj sem v letošnjem šolskem letu naredila za to, da se bo ta otrok dobro počutil?

Pogovarjala sem se z njegovimi starši, nimalokrat tudi starše tolažila, jih vključevala v delo, is-

kala primerne vsebine, si naredila lutkovni kotiček. Skupaj s sodelavkami sem barvala monotone bele posteljice, WC, previjalne mize in jih odela v pestre, živahnejše barve, stare zavese pomagala preurediti v lepše, modernejšie

S svojim strokovnim izpopolnjevanjem sem pripomogla k temu, da je v naših vrtcih in tudi širše zaživela trditev "VRNIMO OTROKU IGRO" in "ODPRIMO VRATA" - tudi v praksi. Prav za to dvojce se je bilo vredno potruditi.

Ob tem naštevanju pa nikakor ne želim, da bi o meni menili, da se hvalim, poskušam le prikazati utrinke iz življenja in dela vzgojiteljice v vrtcu, opozoriti na pozitivne in negativne učinke svojega dela. Kaj pa je bilo pozitivnega in negativnega pri mojem delu?

V naših vrtcih smo v tem šolskem letu po naravni poti prišli do normativov. Ni več toliko otrok v okolju, ker je tudi število rojstev manjše. Verjemite mi, da so v manjštevinskih skupinah otroci bolj sproščeni, ne prihaja do problemov prilagajanja, tudi med samim letom ne, zdravstvene razmere pa so

neprimerno boljše kot v prejšnjih letih. Zaradi tega je mogoče kvalitetnejše delo vzgojiteljice ali varuhinje, ki tako majhnega otroka mora poznati, da lahko spremlja njegov nadaljnji razvoj. Tudi starši so bolj zadovoljni, saj vedo, da bo vzgojiteljica zaradi manjšega števila otrok lahko dalj časa pestovala in se ukvarjala prav z vsakim posameznikom v skupini.

V zadnjem času so se pojavile tudi mešane skupine. Ker sem imela sama tako skupino, imam o delu z njo pozitivne in negativne izkušnje. Mlajši otrok v teh skupinah veliko pridobi, starejši otrok pa včasih tudi izgublja. Potrebno je stalno prilagajanje vzgojitelja mlajšemu in starejšemu otroku. Mešana skupina zahteva dobro strokovno oblikovanega, celovitega vzgojitelja in dobro sodelovanje med vzgojiteljem in starši.

Kaj pomeni strokovno oblikovan vzgojitelj? Ni dovolj višja vzgojiteljska šola, potrebno je stalno izobraževanje vzgojitelja, upoštevanje vzgojiteljevih želja in potreb, ki pa mu jih sporoča samo otrok. Ker pač imam srečo, da živim in delam v okolju,

kjer temu vodstveni kader posveča skrb, mi je delo olajšano. Povem vam, da je to samo v dobro otroka in priznati moram staro resnico, da vzgojitelj ne more biti "dober vzgojitelj", če se ne uči vse življenje.

Sama zase in za svoje sodelavke menim, da imamo veliko idej, veliko dobre volje - imam pa eno veliko željo, za katero pa vem, da je ni mogoče uresničiti niti danes, niti jutri - morda pa jo bo nekoč? Želim si lepega igrišča, lepe okolice za najmlajše otroke na Javorniku. Vsaj sence in trave si želim skupaj z otroki - zato pustite rasti drevesa in ne uničujte zelenic!

Vsako stvar je treba končati, zato premišlujem, kaj naj rečem za konec?

Morda bo najprimernejša, najaktualnejša naslednja misel: "Popotnica vsakega zaposlenega v vrtcu mora biti LJUBEZEN DO OTROK". Kot vzgojiteljica si v našem vrtcu želim veliko otrok; da pa bodo otroci hodili v vrtec, želim njihovim staršem zanesljivih delovnih mest - da se bodo ustvarjale družine in da se bodo otroci v družinah še rojevali.

ZA BOLJŠO, PRIJETNEJŠO ŠOLO

Pogovor z ravnateljico OŠ Koroški jeklarji
Katico Karadža

Irena Nagernik

Spremembe na najrazličnejših področjih dela in življenja, ki smo jim v Sloveniji priča v zadnjih letih, so seveda segle tudi na področje šolstva oziroma izobraževanja. Novemu sistemu in organiziranju družbe je treba prilagoditi tudi izobraževalni sistem, njegove vsebine in načine dela.

Ker pa imamo s hitrimi spremembami in uvajanjem novosti kar čez noč v šolstvu že slabe izkušnje, se je v Sloveniji uveljavila praksa eksperimentov oziroma projektov - torej poskusno uvajanje novosti. Za sodelovanje v teh projektih se odločajo posamezne šole, na osnovi njihovih izkušenj pa se potem odločajo o uvajanju sprememb tudi v vseh ostalih šolah.

OŠ Koroški jeklarji že nekaj let sodeluje v tovrstnih projektih, tudi v šolskem letu 1992/93 so, skupaj s podružnično šolo v Kotljah, vključeni v vrsto republiških in občinskih projektov. Za pogovor o tem sem zaprosila ravnateljico šole Katico Karadža.

Zakaj in kako ste se odločili za sodelovanje v teh projektih?

"V Sloveniji si želimo prenoviti, posodobiti šole - šolo bi radi naredili boljše, prijetnejšo, znanje kvalitetnejše. Naš cilj je sodobna šola, katere temelji so:

- upoštevanje razlikosti in ustvarjalnih potencialov posameznika
- spodbujanje motivacije za izobraževanje in doseganje moralnih in drugih norm
- kontrola učnega uspeha je le etapa do cilja
- fizično delo je funkcionalno vgrajeno v vzgojno izobraževalni program
- sočasni razvoj intelekta, čustev, volje...

- sodobno poučevanje v smislu povezovanja različnih znanj
- pojav mobilnega učenja
- vgrajevanje informacijskih medijev kot metode dela.

Zavod RS za šolstvo in šport vsako leto pripravi vrsto predlogov oziroma projektov, v katere se šole prostovoljno vključijo. Pri odločitvi za posamezni projekt sodelujejo učitelji, vodstveni delavci, starši, svoje mnenje pa prispevajo tudi učenci, ki so nad temi projekti oziroma spremembami in načinu in vsebini pouka zelo navdušeni."

Kako pa je s financiranjem,

kdo prispeva sredstva za te projekte?

"Republiške projekte, torej tiste, ki jih razpiše Zavod RS za šolstvo in šport, financira republika; občinski projekti pa se financirajo iz občinskih sredstev. Seveda pa nekaj prispevajo tudi starši, ki kupijo učbenike in delovne zvezke."

V katere projekte je OŠ Koroški jeklarji torej vključena v letošnjem šolskem letu?

- "Letos smo vključeni v pet republiških projektov, in sicer:
- Tuji jeziki na razredni stopnji
- Etika in družba
- Opisno ocenjevanje
- Tri ocenjevalna obdobja
- Učna diferenciacija na predmetni stopnji - nivojski pouk.

Sodelujemo pa tudi v občinskem projektu Športni pedagog na razredni stopnji."

Nam lahko te projekte podrobneje predstavite, kakšne novosti prinašajo?

"Pri projektu Tuji jeziki na razredni stopnji gre za uvajanje prvega tujega jezika, angleščine, v 3. ali 4. razred, za vse učence. Naslednje šolsko leto bodo lahko izbirali med angleščino in nemščino. Prvi tuji jezik na razredni stopnji uvajamo zato, da se bodo bolj nadarjeni učenci lahko v 5. razredu začeli učiti še drugi tuji jezik. Izvajali smo že lasten projekt - učenje angleščine že od 1. razreda, in sicer po dve tridesetminutni uri na teden. Na trinajstih šolah v Sloveniji smo uvedli tuji jezik v 3. razred, na ostalih šolah pa le v 4. razred. Tudi med starši je velik interes za uvajanje tujega jezika že na razredni stopnji. V prihodnosti načrtujemo tudi učenje posameznih predmetov v tujem jeziku. Najprej bi se snovi učili v slovenščini, nato pa še v tujem jeziku."

Etika in družba je projekt, v katerega smo se vključili že v lanskem šolskem letu, gre pa za uvajanje novega programa in novega učbenika - Etika in družba, v 7. in 8. razredu."

In kaj prinaša projekt Opisno ocenjevanje?

"Letos smo edini v ravnem občini v vse 1. razrede uvedli opisno ocenjevanje, ki se bo nadaljevalo tudi v 2. in delno 3. razredu. Učitelj bo vse leto vodil analitično oceno učenca, podrobno bo zapisoval, kako učenec napreduje pri posameznih pred-

metih, ne bo ga primerjal s sošolci, ocenjeval bo vsakega povsem neodvisno. Na koncu šolskega leta bo napravil sintezo tega ocenjevanja - globalno oceno, ki bo napisana preprosto, tako, da jo bo razumel učenec in tudi njegovi starši. Poleg ocene pa bo učenec dobil še potrdilo šole, da je uspešno zaključil 1. razred."

Kakšna pa je vsebina preostalih dveh republiških projektov?

"Tri ocenjevalna obdobja je projekt, ki je v Sloveniji že zelo razširjen, saj v njem sodeluje že okrog 300 šol, letos pa smo se vanj vključili tudi na OŠ Koroški jeklarji. Šolsko leto smo razdelili na tri ocenjevalna obdobja: eno daljše, ki traja od septembra do novoletnih počitnic in dve krajši obdobji. Ob polletju učenci ne dobijo izkazov. S tako razdelitvijo šolskega leta se želimo predvsem izogniti kampnjskemu učenju. Uvedbo treh ocenjevalnih obdobji so zelo ugodno ocenili na šolah, ki so to preizkusile že pred tremi leti - nikjer se ne želijo vrniti na staro razdelitev šolskega leta."

Učna diferenciacija na predmetni stopnji oziroma nivojski pouk pa je projekt, ki ga izvajamo v 6., 7. in 8. razredu pri predmetih: tuji jezik, matematika in slovenski jezik. V prvih treh urah predmeta pridobivajo učenci dveh oddelkov osnovno znanje, ta osnovni pouk je za vse učence enak; prav tako je za vse učence v obeh oddelkih enak preizkus znanja. Četrta ura predmeta pa poteka tako, da se učenci obeh oddelkov razporedijo v 3 skupine, glede na sposobnosti. V prvi skupini so učenci, ki so sposobni spremljati zahtevnejše dodatno znanje o določeni učni snovi, v drugi skupini, ki je najštevilnejša, so učenci s povprečnimi učnimi zmogljivostmi, v tretji skupini pa so učenci, ki so potrebni pomoči, da bi obvladali temeljno učno vsebino. Pri tej razdelitvi pa je pomembno to,

da učenec med letom lahko prehaja iz ene skupine v drugo - lahko torej napreduje ali pa nazaduje."

Vključeni ste tudi v občinski projekt, kakšna je njegova vsebina?

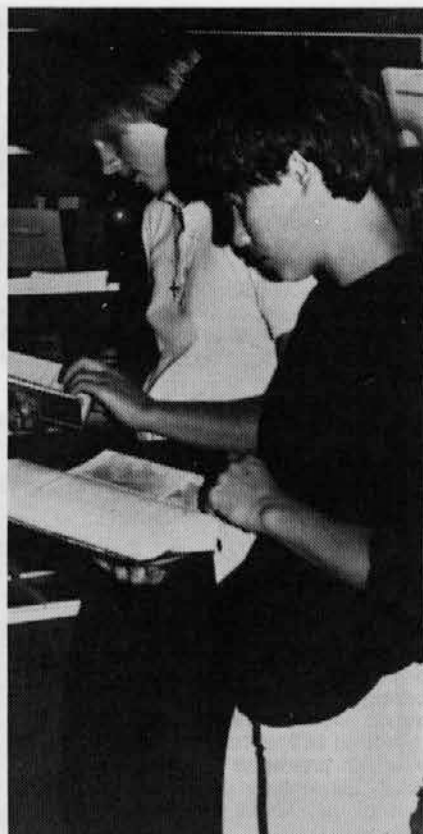
"Vse OŠ v ravnem občini smo vključene v občinski projekt Športni učitelj na razredni stopnji. V tem projektu gre za to, da v 4. razredih, pri predmetu telesna vzgoja, ob razrednem učitelju sodeluje tudi športni pedagog. Želja vseh je, da bi tak način dela uvedli za celotno razredno stopnjo, smo pa zelo zadovoljni, da je občina našla sredstva za ta projekt."

In kako so se za nov način dela pripravili učitelji?

"Vsi učitelji, ki sodelujejo v teh projektih, se udeležujejo posebnih seminarjev - aktivov, kjer se seznanijo z novim načinom dela, novo literaturo, dobijo strokovne nasvete, izmenjujejo izkušnje, vodijo statistike - skratka, vse poteka pod strogim strokovnim vodstvom."

Prav tako pa strokovnjaki sproti spremljajo te projekte in opravljajo raziskave, tako da se bodo na osnovi teh opazovanj in izkušenj lahko odločili, ali projekt opustiti ali pa nov način dela zakonsko uvesti v vse šole. To pa je tudi namen teh projektov, s pomočjo katerih želimo doseči zastavljeni cilj: boljše, prijetnejše - sodobno šolo."

Gospa ravnateljica, najlepša hvala za pogovor.

SKULPTURE JANKA DOLENCA

Silva Sešel

Že več kot dvajset let se srečujem z izpovednim svetom Janka Dolenca. Kadarkoli se zagledam v njegove plastike, občutim najprej toplino, ki seva iz njegovih ženskih likov, že naslednji trenutek se pojavi nov občutek, ki ga ne morem točno opredeliti. Enostavno - to je govorica umetnika, ki globoko čuti, ki pozna vse vzpone in padce življenja in ve, da je sreča sestavljena iz majhnih radosti, ker pač kot umetnik, predvsem pa kot človek, vidi in gleda s srcem. Njegova izpoved je enostavna, razumljiva in zelo elementarna; ravno to spoznanje, da je človek del narave, da se iz nje rojeva in se vanjo vrača, daje veličino njegovim ekspresivnim, razpotegnjenim ženskim likom.

Najbrž mi je tudi zato ljub, ker imam rada to našo slovensko gotiko, bele, kvišku strmeče, skromne cerkvice na hribočkah, postavljene s silno ljubeznijo verujočega človeka in rahlim, skritim upanjem v boljše.

Vedno sem v njegovih plastikah našla dovolj vzporednic z literarnimi ženskimi liki. Pred mano je zaživela lepota Tavčarjeve Agate, moč in sila Barbare, Margaretina vdanost in zvestoba.

Tem realističnim podobam žensk, ki so podpirale tri hišne vogale, se je pridružila trpeča in kri darujoča Cankarjeva mati, pleta, trpljenje in žalost, ljubezen in bolečina matere z mrtvim otrokom v naročju.

In tu so še Prežihove ženske, v katerih prevladuje strast, njihova elementarnost je tako močna, da začutiš bolečino v drobcih.

Ponosna Hudabivška Meta se je s silno ljubeznijo do svojih pankrskih otrok dvignila visoko nad sosese;

Radmanca, ki je ujela le prgišče sreče, ki pa se je že naslednji hip spremenila v bolečino;

Dihurka, zgarana, izžeta - sesajajoča moč zemlje, ki izpije poslednji sok in pusti le suho steblo.

Z Dolenčevimi skulpturami sem vedno uspela vzpostaviti najprej čustveni stik, šele kasneje se je pridružila vsebina in ideja, kar pa seveda ne pomeni njihove manjše izpovedne moči, gre le za odnos gledalca do njih.

Tudi učinek plastik je dvojen, kaže se relief in obla skulptura. In gledati moramo od spredaj, če želimo videti izdelek v njegovi najugodnejši predstavitvi.

Velikokrat se prepletajo glave in roke kot večni objem moči in intelekta, ali ljubezni in trpljenja, ali rahle sreče in žalosti.

Dolenca imam vseskozi za kiparja in vse, kar je ustvaril kot grafik in slikar, se mi zdi, da je bila le predpriprava in kratak vskok umetnika, katerega končna odločitev je bila obdelovanje lesa. Tu se sedaj pokaže in dokaže, da mojstrsko obvlada dleto, saj izdelan lik čustveno vpliva na gledalca. Ničesar ni premalo, ničesar preveč. Njegov poseg v les je ljubeč; roka nežno drsi po gladki koži, a ni samo nežnost, je tudi zahteva. Nikjer ni nasilja, oblike so neposredne, lahkotne. Material oživi in dobi trajno

vrednost, ne da bi bila okrnjena naravna lepota lesa (hrast, oreh, jelša).

Tudi patina je vedno podrejena naravni barvi lesa, trajno jo varuje in plemeniti. Za vsakega umetnika je notranja zapoved ljubiti material, ljubiti izdelek - večna tema Pygmaliona.

In tu je še tretja dvojnost, če sploh lahko tako zapišem.

Janko Dolenc, sin podobarja in pozlatarja iz Rečice ob Savinji (tam je bil Janko tudi rojen), je sledil umetniškemu duhu svojega očeta, čeprav veliko kasneje, ker pač ni bilo denarja. Mogoče se mu je tudi zaradi tega socialna problematika razrezala v dušo in pustila globoko sled.

Kritiki, ki so o njem že pisali, najbrž upravičeno govorijo o vplivu očeta, ki se je rezbarstva učil pri Cesarju v Mozirju, pri Hohnjecu v Mariboru, nadaljeval na šoli za umetno obrt v Ljubljani pri prof. Repiču. Vojna in povojna leta je njegova podobarska delavnica sprejemala le manjša cerkvena naročila.

Sin se je torej obogatil z očetovim duhom, naravno bi bilo, da bi nadaljeval njegovo pot, a časi, drugačni časi so ga zapeljali drugam. A duh je ostal, iskra je tlela in v svojih zrelih letih se je vrnil k svoji mladosti in začel klesati, vztrajno, s trmo, z zagrizenostjo; to je tako kot s pozno trgatvijo grozdja, ki vsrka vso žlahtnost in trpkost zemlje, vpije duh vetra in moč sonca, zato pa je sok potem plemenitejši in dragocenejši.

Leta 1983 je Kulturna skupnost Radlje ob Dravi Janku Dolencu izdala strokovno in oblikovno prijetno monografijo.

Danes je za njim dolga prehojena pot ustvarjalca, a še marsikdaj začuden in nemočen obstoji ob grozotah vojne. Njegovim Metam, Osamljenim, Čakajočim, ki nosijo v sebi razsežnost doma in domovine, so se pridružile procesije razžaljenih brezdomcev. Nova tema, nova resničnost, novo razočaranje nad človekom.

(Govor ob otvoritvi razstave v Abanki na Prevaljah, 19. 9. 1992)

Janko Dolenc, Koroški par - hrast

STANKO ARNOLD

Mojca Potočnik

Rodil se je na Ravnah leta 1949 ter tu obiskoval osnovno in nižjo glasbeno šolo. V svet glasbe ga je uvedel oče, ki je s svojim vplivom pripomogel, da se je sinovemu talentu pridružila še pridnost, kar je bila dobra podlaga za nadaljnje glasbeno šolanje in za njegovo uspešno umetniško pot.

Vpisal se je na Srednjo glasbeno šolo v Mariboru in nato nadaljeval študij glasbe oziroma trobente pri profesorju Antonu Grčarju na Akademiji za glasbo v Ljubljani. Hkrati s sprejemnim izpitom na akademiji je leta 1968 opravil tudi avdicijo pri Orkestru Slovenske filharmonije. Postal je njegov solist in prvi trobentač. V tej službi je ostal vse do leta 1990.

Po diplomu na ljubljanski glasbeni akademiji se je izpopolnjeval pri profesorju Rogerju Delmottu v Parizu. Sodeloval je na več mednarodnih tekmovanjih glasbenikov. Na tekmovanju mladih jugoslovanskih umetnikov v Zagrebu je dobil leta 1971 drugo nagrado (prve niso podelili), leta 1976 pa je na tem tekmovanju zmagal in dobil še laskavi naslov "trobilec leta". Leta 1976 je v hudi mednarodni konkurenci zmagal tudi na tekmovanju v Toulonu, leta 1979 pa je dobil drugo nagrado na tekmovanju Morisa Andresa v Parizu, kjer so mu podelili še posebno nagrado za najboljšo izvedbo Jolived Koncertina. Leta 1980 je dobil za svojo glasbeno poustvarjalnost Župančičevo nagrado, leta 1985 pa nagrado Prešernovega sklada.

Naslednja leta je živel za službo in igranje v Slovenski filharmoniji, z orkestrom je veliko snemal in potoval tudi v tujino - nastopali so v Nemčiji, Španiji in Ameriki. Vsakozi ga je mikala koncertna dejavnost, zato se je že zgodaj povezal z različnimi instrumentalisti ter ob orglah, klavirju in komornih sestavi nastopal doma in na tujem. Koncertna pot ga je vodila večkrat v Sovjetsko zvezo, Vzhodno Nemčijo, na Madžarsko, lani

je bil na dvajsetdnevni turneji po Japonski z organistko Ljerkom Očič - Turkulin. Pri tamkajšnjem občinstvu sta bila izjemno topla sprejeta, Arnolda pa je še posebej navdušilo veliko zanimanje Japoncev za resno glasbo, ki jo poslušajo ne le v koncertnih dvoranah, temveč tudi po ozvočenju v javnih lokalih, in so sploh zelo kulturni poslušalci.

Ob vseh svetovnih glasbenih popotovanjih in dosežkih Stanko Arnold ni pretrgal vezi z domačim krajem. Z ženo in otrokoma, ki že ubirata prve korake po sledeh očetovih stopinj, se kaj rad oglasi v rojstnem mestu, kjer ga še vedno vabi toplo ognjišče pri mami in očetu, in ker ga še tolikokrat potrebujejo pri ravnem pihalnem orkestru. Nanj ga vežejo spomini na prve orkestrske in solistične nastope, zato še vedno rad zaigra s "svojo godbo". Sodeloval je na vseh njegovih večjih koncertih, nazadnje letošnjo pomlad, ko je orkester proslavljal svojo devetdesetletnico. Pomagal mu je pridobiti tudi vse tri zlate medalje v Kerkradeju na Nizozemskem - prvo leta 1978, drugo in tretjo leta 1989, ko so ju osvojili v koncertnem igranju in korakanju. S svojimi tovariši glasbeniki je doživel veličastne trenutke, ko so razglašali rezultate na nabito polnem stadionu, ki jih je navdušeno pozdravljal, in znova, ko jih je ob vrnitvi doma pričakala množica hvaležnih prijateljev. To so nepozabna doživetja, ki v človeku budijo željo, da bi jih še kdaj doživel, in mu je žal, če za to ni več priložnosti.

Arnold v zadnjem času pogosto razmišlja o svojem kraju. Ker sam živi z glasbo in zanjo, mu je težko razumeti, da se na Ravnah tako malo dogaja. Meni, da se ljudje tu ne znajo povezati, da bi s skupnimi močmi nekaj naredili. Potrebni bi bili koga, kot je na Prevaljah Jožko Kert, ki si edini na Koroškem prizadeva, da bi umetniki, ki so v slovenskem in svetovnem

merilu kaj dosegli, nastopali tudi doma. V Ljubljani je veliko glasbenikov iz Koroške, ki igrajo v Slovenski filharmoniji in pri drugih orkestrih, imamo tudi uspešnega dirigenta Marka Letonja, ki bi bil pripravljen zbrati te glasbenike in z njimi nastopiti v rojstnem kraju. Doma pa bi moral biti kdo, ki bi organiziral prireditev in poskrbel za občinstvo. V kraju, kjer delujeta glasbena šola, ki je dala toliko uspešnih glasbenikov, in orkester, ki je že dosegel svetovno umetniško raven, to ne bi smel biti problem. Pa vendar je. In zaradi tega je Stanku Arnoldu žal, saj pravi, da glasbenik, ki sicer doživlja navdušenje občinstva na tujih odrih, potrebuje tudi notranjo motivacijo, ki mu jo lahko da le sprejetost pri domačih ljudeh.

Od leta 1990, ko je po 22 letih zapustil Slovensko filharmonijo, je redni profesor na Visoki šoli za glasbo v Gradcu. Ob poklicnem delu mu ostaja dovolj časa za koncertiranje, zato si še toliko bolj želi nastopiti tudi doma. Z veseljem je sprejel povabilo s Prevalj, kjer je imel 18. oktobra v cerkvi

koncert s Slovenskim kvintetom trobil. S tem priznanim sestavom nastopa že od leta 1972 po Sloveniji in drugih državah. V sodelovanju s svetovno znanim ansamblom The English Brass Ensemble so letos posneli CD ploščo s klasično glasbo Haendla, Lockeya in drugih ter z novitetami, ki so jih naročili pri slovenskih ustvarjalcih Lojzetu Krajncu in Jožetu Privšku. Skupaj s tem ansamblom so imeli koncert na ljubljanskem gradu, prihodnje leto pa pripravljajo turnejo po Sloveniji. Kvintet že pripravlja program za novo ploščo, v kratkem bo šel na gostovanje v Avstrijo, Italijo in Španijo.

Kot torej kaže, Stanka Arnolda na Ravnah kar lep čas ne bomo imeli priložnosti videti ali slišati njegovega igranja, zato je še toliko bolj prav, da lahko o njem vsaj kaj preberemo. Kajti umetniki, kakršen je on, so ambasadorji slovenske kulture in samostojne države Slovenije, hkrati pa po svetu nosijo tudi sloves svojega rojstnega kraja. Od nas, ki živimo doma, pa je odvisno, ali mu bo to poslanstvo v breme ali v ponos.

HOTULJSKA CERKEV SLAVI

Mojca Potočnik

Zadnje oktobrsko nedeljo in soboto pred njo so imeli v Kotljah letos veliko slavlje - proslavili so 625-letnico župnijske cerkve. Poseben pečat je praznovanju dala knjiga Hotuljska cerkev slavi, ki sta jo uredila župnik Avguštin Raščan in prof. Tone Sušnik.

ZGODOVINA

Knjiga je pomemben dokument hotuljske župnije, saj predstavlja njeno zgodovinsko in sedanjo podobo tudi po doslej še nepoznatih in neobjavljenih virih, znane pa združuje v celoto.

V prvem poglavju navaja članek, ki ga je starotrški župnik Davorin Trstenjak priobčil v celovškem Kresu leta 1882. Pisec navaja latinsko listino, ki mu jo je izročil baron Czoernig, z njo pa je oglejski patriarh Markvard 25. oktobra 1367 dovolil Purthamerju, župniku v Šmartnu pri Slovenj Gradcu, da zgradi v Kotljah cerkev, ki bo še vedno podložna matični župniji, ker ne bo imela lastnega pokopališča in krstilnice, vendar bo imela tudi svoje dohodke, ki so lahko podlaga za ustanovitev župnije.

V 14. stoletju so torej Kotlje spadale v šmartinsko pražupnijo, s tem pa v savinjski ahidiakonat oglejskega patriarhata ali, kot je napisal D. Trstenjak: "V provinco Windischgraz so spadale tedaj še tudi koroške Kotlje, ki danes na Koroškem tik štajerske meje stoje." Od pražupnije so bile odrezane, saj so umrle vozili pokopavat čez dve župniji - Stari trg in Slovenj Gradec. Ustanovitev župnije v Kotljah je bila tedaj več kot nujna.

V 18. stoletju so Kotlje sodile v celjski okraj, bile pa so pod cerkveno oblastjo labotskega (lavantinskega) škofa. Po prvi svetovni vojni so jih hkrati z ostalo Mežiško dolino brez ljudskega glasovanja odrezali od dežele Koroške.

Hotuljska cerkev je bila prvotno posvečena sv. Neži, Primožu in Felicijanu, pozneje pa je njena zaveznica postala sveta Marjeta. Ob ustanovitvi župnije je bila hotuljska fara zelo velika, saj je obsegala celotno današnje ozemlje, razen tega pa še ozemlje selske ter del ravenske župnije, štela pa je (v 18. stoletju) nad 1700 prebivalcev. Župnija Sele je bila ustanovljena 1787. leta, ravenska pa šele 1861., ko so ji morale Kotlje prepustiti Dobrije, Koroški Selovec in Tolsti vrh.

Do 18. stoletja so bile torej Kotlje prostrana in cvetoča župnija, o čemer pričajo tudi poročila goriškega nadškofa Atemska, naslednika oglejskega patriarha, iz let 1756 in 1760. Vizitacijski zapisniki so izšli v knjigi A. Ožingerja, Vizitacije Savinjskega arhidiakona Goriške nadškofije 1751 - 1773, Ljubljana 1991, odlomke v zvezi s Kotljami pa je prevedel Jaroslav Kotnik, častni kanonik z Raven.

Pred nastankom obeh sosednjih župnij so imele Kotlje tri podružnične cerkve, in to: cerkev sv. Mohorja in Fortunata v Podgori, sv. Boštjana (pozneje tudi Roka) na Selah in sv. Neže na Koroškem Selovcu, zdaj ji je ostala le cerkev v Podgori.

DUHOVNIKI

Kot poroča naslednje poglavje, o duhovnikih v Kotljah do vizitacij nadškofa Atemska ni podatkov. V njegovih zapisnikih pa so navedeni od leta 1751 dalje. Med njimi Atems posebej hvali župnika Tomaža Metarnika, ki je leta 1765 zgradil hotuljsko župnišče. Pozneje je bil med hotuljskimi duhovniki znamenit Felicijan Globočnik (1844 - 1853), pesnik in Slo-mškov prijatelj, za zgodovino fare je pomemben Jožef Pogačnik, začetnik hotuljske kronike. Nasledil ga je Franc

Štingl, poliglot, po rodu Čeh, ki je Hotuljcem, "kar je bilo brum-nih, odgrnil pogled v slovanski svet" (dr. Franc Sušnik). V težkih časih dveh svetovnih vojn (od 1914 do 1954) je vodil hotuljske župljane Ivan Serajnik iz Roža, koroški Slovenec in dober človek, ki pa se kljub starosti ni izognil nemškemu preganjanju. Pisal je kroniko župnije in dnevnik, ki bi bil dragocen dokument o novejši zgodovini Kotelj in ljudi, žal pa se je po njegovi smrti izgubil. V naslednjih poglavjih sta predstavljena še sedanjí hotuljski župnik Avguštin Raščan in njegov predhodnik Ludvik Lajnšček, oba Prekmurca.

ZATAJENI HOTULJEC

Obširno poglavje je namenjeno spominu na dr. Alojza Kuharja, "zatajenega Hotuljca", rojenega leta 1895, pred 2. svetovno vojno pa znane in veljavne slovenske osebnosti. Bil je diplomat, ki je že kmalu po koncu 1. svetovne vojne, ko je pel novo mašo, odšel v Ljubljano in od tod na povabilo dr. Ehrlicha v Pariz, kjer je sodeloval na mirovnih pogajanjih. Študiral je na politični visoki šoli v Parizu in na pariški pravni fakulteti doktoriral s tezo

o "Vlogi petroleja v svetovni politiki". Bil je socialni referent na jugoslovanskem veleposlaništvu v Franciji ter bil do leta 1930 dopisnik Slovenca iz Pariza in Londona. Po vrnitvi v Ljubljano je bil časopisni komentator, med vojno pa komentator na londonskem radiu. Bil je ambasador vlade v izgnanstvu pri poljski vladi v Londonu. Po vojni je opustil politično delo in leta 1949 v Cambridgeu doktoriral iz teme o koroških Slovencih. Zatem je šel v ZDA in deloval med begunci iz Jugoslavije. Veliko je storil za Slovence po svetu in doma. V domovino se ni smel vrniti. Umrl je leta 1958 v Ameriki.

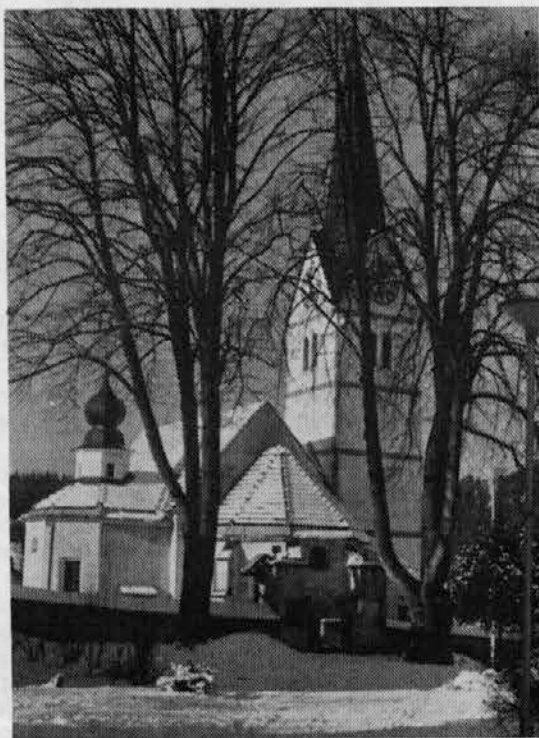
POSAMEZNIKI IN ŽUPNIJA

V zadnjem delu knjige, namenjenem posameznikom, se čisto skromno predstavi "zadnji duhovni poklic" iz hotuljske fare, uršulinka Snežna Večko, ki je po študiju teologije v Ljubljani kot prva Slovenka dosegla doktorat iz teologije. Rok Gorenšek pa predstavlja "še dva zaslužna Hotuljca" - organizatorinjo Justo Kostwein ter pisatelja Prežihovega Voranca, najslavnejšega od bratov Kuhar.

Podoba hotuljske župnije je izpopolnila prof. Silva Sešel - Breznik s prispevkoma o župnijski in podružnični cerkvi, o usodi cerkvenih zvonov pa sta se razpisala župnik Raščan in profesor Sušnik. Svoje mesto ima v knjigi tudi Vinko Razgoršek, ki se je rodil v Kotljah leta 1888 in umrl kot župnik v Pamečah leta 1952, potem ko so ga iz župnije Črna pregnali nacisti leta 1941, leta 1947 pa "rdeči" oblastniki, ki so tam njegovega naslednika celo ubili.

Ob koncu knjige župnik Avguštin Raščan spregovori o hotuljski Cerkvi "tu in sedaj", vendar ne posega v podrobnosti, temveč prikaže splošno sliko življenja v župniji in svoje dušnopastirsko poslanstvo zao-krožuje z željo, naj bo "hotuljska župnija skupna hiša za vse ljudi dobre volje, luč na križišču časov, učiteljica rodov in neusahljiv studenec vsega dobrega..."

Knjiga je opremljena z dokaj bogatim slikovnim gradivom, poglavja so razporejena pregledno, urednika sta poskrbela tudi za jezikovno korektnost besedil. Skratka, Hotuljci so z njo dobili ustrezen spomenik ob visoki obletnici svoje župnije.

"QUO VADIS" NA PREVALJAH

Po sledi gledališke uprizoritve iz leta 1926

Miroslav Osojnik

Gledališka dejavnost je bila v vseh obdobjih pri ljudeh najbolj priljubljena, pa najsí je šlo za izobražence ali za preproste ljudi. Tudi zato je v Mežiški dolini izpričana bogata gledališka bera za celo 20. stoletje, četudi korenin in pravih začetkov gledališča v Mežiški dolini še nismo mogli ugotoviti. Vemo le, da so prvi začetki v letu 1905, leta 1908 pa so se kot prvi domači igralci poskusili na gledališkem odru igralci iz Črne na Koroškem, ki so nastopili v gostilni pri Drofelniku.

Leta 1991 je v decembrski številki Koroškega fužinarja izšel prispevek "Gledališka dejavnost v Mežiški dolini od prvih znanih začetkov do leta 1941". V članku smo zaprosili vse še živeče udeležence prvih gledaliških predstav v naši dolini, ki imajo v svojih zasebnih albumih gotovo še marsikatero fotografijo, ki je še ne poznamo, da se z njo oglasijo v Delavskem muzeju na Ravnah, da bomo lahko ta dragocena pričevanja reproducirali in zapisali podatke o uprizoritvah, režiserjih, igralcih in podobno. Tudi tako bi lahko s skupnimi močmi pripravili bogato podlago podatkov in slikovnega gradiva za zgodovino gledališke dejavnosti v Mežiški dolini.

Edini odgovor na omenjeni članek je bilo pismo, ki ga je ljubezno poslal gospod Jože Jurač s Čufarjeve 1 iz Ljubljane. V pismu sta bili dve originalni fotografiji z uprizoritve igre "Quo vadis" na Prevaljah in kar precej koristnih opomb. Igralce na fotografijah je pomagala prepoznavati gospa Poldika Košuta (roj. Pernat).

Obe dragoceni fotografiji objavljamo s temi zanimivimi podatki:

GLAVNI IGRALCI - "QUO VADIS". Z leve: Rozka Bezjak-Jukič, Polde Prevovnik, Jože Jurač in Micka Stermec

"QUO VADIS" NA PREVALJAH LETA 1926: 1. vrsta spodaj (z leve na desno): Poldika Pernat-Košuta, Rozika Pernat-Molnar, Anica Meisterl, Marica Vajnceri-Pačnik, Nelica Mueller, Franica Mueller, Angela Vajnceri, Lidija Strajnar, Marija Posegger-Murko, Hanzi Konečnik.

2. vrsta (z leve): Ančka Križnik-Marošek, Olga Strajnar, Rozka Bezjak-Jukič, Tilka Bezjak-Vasiljevič, Polde Prevovnik, Jože Jurač, Micka Stermec, Tone Riegl, Zofka Konečnik, Jurij Kugovnik, Ančka Dobernik-Kordež-Blažej.

3. vrsta (z leve): Jaka Golob, N. Slemnik, Marija Merva, Ivanka Štrekelj, Justa Sušnik-Kališnik (zamorka), pred njo: Micka Dobernik-Kordež, g. Lebič; nad Kordeževo je Pepca Nekrep, za g. Lebič pa Štefka Kugovnik-Škof; Ančka Tomaž-Stopar, Peter Kusterle, Tone Stermec in nepoznan.

4. vrsta (z leve): Filip Čegovnik, Franc Očepek (fotograf na Fari), kaplan Josip Rehar, N. Slemnik, Erna Rakitnik, Jože Lakovnik, Franc Valter, pred njim neki trgovski pomočnik iz črnega konzuma, Hanzi Rakitnik; spredaj stoji Gusti Skrinjar, nato Miha Tomaž in Oto Pernat.

Zadnja vrsta zgoraj (z leve): prvi je Lojze Tomaž, druga dva sta nepoznana.

"Quo vadis" so prevalski igralci predstavili kar šestkrat; menda v letih 1926 in 1927. Režiser prevalske uprizoritve je bil kaplan Josip Rehar, ki je prav tako na skupinskem posnetku. Gospod Jurač se spominja, da so najprej igrali pri Šteklju na Fari, potem pa so največ gledaliških predstav imeli pri Korotanu na Fari, v prvem nadstropju v dvorani, ki je bila tako dolga kot celotna Korotanova stavba. Ne more pa se čisto zanesljivo spomniti, če so "Quo vadis" uprizarjali v tej, za tiste čase zelo znani, stavbi na Fari. Še pri Šteklju so se predstavili tudi z igrani "Mlinar in njegova hči" in "Revček Andrejček", v Korotanu pa so igrali Jalnovo "Srenjo" in "Pasijon". V teh letih so velikokrat uprizorili tudi "Miklovo Zalo". Gospodu Juraču smo hvaležni za podatke in za fotografiji, ki sedaj, ko smo ju reproducirali, za naš muzej predstavljata dragocenost. Prisrčno se mu zahvalimo za pozornost in prijaznost! Upamo, da bo njegov zgled spodbudil tudi druge, ki take "starosvetnosti" še hranijo, da se bodo opogumili in nam poslali še več takih dragocenih kamenčkov, iz katerih bomo morda le lahko sestavili dokaj popoln mozaik široke in razgibane dramske dejavnosti v Mežiški dolini od njenih prvih začetkov pa vse do današnjega časa.

KAKO SEM ISKAL "KOLOMONOVE BUKVE"

Franc Gornik

Ob vseh skrivnostnih zagovorih in zakletvah, o katerih sem v mladosti slišal, se je pojavljalo tajinstveno ime Kolomonove bukve. (Kolomon, Kolomonov žegen - po ljudskem verovanju knjiga, s katero se da čarati, vedeževati. Op. ur.)

Tudi moja babica Julia je verjetno poznala Kolomonove bukve.

Spominjam se primera, ko je bila materi ukradena cela "mevtra" prtov iz skupne knapovske pralnice. Po vsem "hauzu" smo spraševali in poizvedovali, če bi kdo vedel kaj o tej kraji, vendar brez uspeha. Bica Julia pa je mamo potrošala, naj počaka, da bo dobila prte nazaj. Strigel sem z ušesi in lovil odlomke, ko sta se naslednji dan pogovarjala oče in mati. Šlo je za neko zemljo iz groba samomorilcev, posebno žegnano vodo in svečo, ki jo je imel v roki umirajoči. Opolnoči se je bica zaprla v pralnico, delala neke coprnije in "žebrale". Čez nekaj dni so se prti zopet znašli v "mevtri". Bica pa je molčala in se blaženo smehljala.

KOLOMONOVE BUKVE ali COLEMONE SHEGEN.

Simončič piše o tej knjigi na 43. strani Slovenske bibliografije sledeče:

Bramba. Duhouna branua, prad duhounali inu snuotnali navarnoftah sakobart per. labe nofsiti, u' katirej fo mozni shegni inu shebranje, katiri fo od fama boga osnanuani, od te zirkle inu SS. ozhetou ftojeni, inu od Papafha Urbana VIII. unkadani, fkus s. Kolmana poterdnjeni bli, is nemfkiego u to suovensko Spraho fprabernjana, inu drukana u' Köln u' tam lete 1740. 12°. 180 str. Str. 70 začne »Duhouna vahta«.

— Duhovna Bramba, kero je dobro pri febi imeti proti duhovnim ino telovnim nevarnoftim; sapopáde hafnovite shegne ino molitve, en tál od Boga rasodete, od zerkve ino fvetih ozhakov narédte, ino od Papesha Urbana VIII. poterdjene k trofhti vfm vernim keru na vodi ali na fuhem potujejo, da fkos toto brambo, če jo pri febi majo, od mnogih nefrezh snajo refheni biti. Cum Lic. Ord. Cens. Trev. ibidem An. 1647 imprefum. Natisnjeno v Mainzi. 16°. 216 str. (ok. 1810).

V desetletjih, ko sem iskal te knjige, sem zvedel, da obstajata dve knjigi: VELIKI ŽEGEN, tiskan l. 1740 v Koelnu, in MALI ŽEGEN. Ta se je pojavil v naših krajih v začetku 19. stoletja. Obe knjigi sta slab prevod iz nemške v slovensko pisavo, takratno bohoričico. Prevajalci so neznani. Po besedah in dialektu so bili verjetno Korošci iz okolice Roža (Sorachenzhe, latinshej itd.).

Razpečavanje in prodajanje teh knjig je bilo strogo prepovedano. Ljudem, ki so se pečali s črno magijo, pa je grozilo versko izobčenje. Knjigi sta bili večkrat

ponatisnjeni, pri vsaki izdaji s hujšimi slovničnimi napakami.

*I. Nemškiya u to slovensko
Spraho Sprabernjana inu drukana
Köln u tam Letu 1740.*

Razpečevali so jih kramarji na krajevnih sejnih, seveda izpod pulta, strogo zaupno. Posest teh knjig so držali v strogi tajni. Zanimivo je, da se niso podedovale iz roda v rod. Lastnik, po večini čudak in samotar, je vse življenje opazoval in izbiral naslednika, ki je moral biti posebnež, dovolj molčeč in skrivnosten, da bo znal tajnosti in moč knjige najbolje izrabiti ter čuvati. Skoraj četrto tisočletje je cerkev s prižnice opozarjala vernike, naj se izogibajo in ne verjamejo ljudem, ki se ukvarjajo s "črnimi bukvami". Marsikateri lastnik knjige se je na stara leta, če se mu ni preje zmešalo, pokesal svojega pajdašenja s hudičem in smrtjo, ter ves "zgrivan" izročil knjigo duhovniku, da je dobil odvezo. Knjige so nato običajno končale v ognju. Tako se je zgodilo z nekim Feliksom iz Šentanelške Reke.

Velikega žegna nimajo v ljubljanski NUK, niti v Mariborski UK. Mali žegen pa je evidentiran v NUK. Obnovljen izvod imajo tudi v Koroški osrednji knjižnici na Ravnah. V njej sem našel napisano beležko: "Ta bukvica mi je prisluzila precej denarcev." V nobeni od glavnih slovenskih knjižnic nisem dobil nobenega opisa ali članka o teh knjigah.

Pot me večkrat zanese med koroške kmete. Z nekaterimi sem se kar nekako sprijateljil. Kje drugje kot na kmetih bi mogoče še imeli na podstrešju zataknjene skrivnostne Kolomonove bukve.

Prehobil in prevozil sem se od Dravograda do Črne, od Slovenj Gradca do Strojne. Marsikje sem naletel na sled, ki pa se je nenadoma na čuden, skrivnosten način zgubila.

Nekoč sem se srečal s kmetom z Belšaka. Dejal mi je, da so pri prekrivanju strehe na stari hiši našli za tramom staro knjigo, ki je ne razumejo. Povabil me je, naj si jo ogledam. Z velikim upanjem, da bom končno našel to, kar že tako dolgo iščem, sem ga ob prvi priložnosti obiskal. Prijazno so me sprejeli. Kmet je vprašal ženo, kje je tista čudna stara knjiga? Povedala je, da je pred dnevi šel mimo kmetije zelo "kunšten sosed", pa mu je knjigo pokazala. Malo jo je "preplat-lal" in izpustil iz rok. Dejal je: "S to hudičevo knjigo ne maram imeti opravka". Žena je knjigo vsa v strahu takoj vrgla v ogenj. Zelo sem bil razočaran! Tako blizu Kolomonovih bukev še nisem bil.

Bolj zanimiva je bila sled za iskanimi knjigami na Tolstem vrhu.

Znanka mi je pravila, da so imeli take bukve pred vojno na njihovi kmetiji. Leta 1944 sta jo skrivaj ogledovala in se zraven hehetala gospodar in njegov znanec. Okoli enajstih so se na nebu pojavili angleški bombniki in oba sta odhitela iz hiše gledat, kaj se godi. Bukve sta pustila kar na mizi. Ko sta se vrnila, jih ni bilo več. Vse iskanje in spraševanje ni dalo rezultata. Bukve so skrivnostno izginile za vedno. To čudno izginotje mi je dalo misliti. Skombiniral sem možnost in prišel do sklepa, da je knjigo verjetno skrila globoko verna gospodaričina mati, ki ji ni bilo prav, da se v hiši

"štati" s hudičevimi zadevami. Izročila jo je svoji sestri na Zelenbreg. S tem je prišla knjiga v prave roke. Sestra je s knjigo poslala prava čudodelnica. Pomagala je kmetom, če krave niso spustile mleka, če so zboleli prašiči in na splošno pri mnogih boleznih in težavah, ki jih sosedi sami niso mogli rešiti. Veliko sem slišal o njenih delih, vendar šele potem, ko je umrla, kajti vsi, ki jim je pomagala, so bili nekako zavezani, da o tem ne govorijo v javnosti. Bila je zelo razgledana in posebej. Prvič sem se z njo srečal, ko sva z očetom obiskovala staro sorodstvo. Dobila je zaupanje v mene, in ko sem jo vprašal, če ve za Kolomonove bukve, ni rekla ne ja, ne ne!

Drugič in zadnjič sva se srečala pri "parah" njene umrle sestre. Dolgo v noč sva se pogovarjala in se dogovorila, da jo obiščem. S tem mi je dala vedeti, da mi bo bukve pokazala. Tudi pri njej nisem imel sreče. Obisk sem zavlačeval in njena nenadna smrt mi je zabrisala tudi to sled.

Pripovedovali so mi, da je v soseski med dvema kmetijama rasel mogočen hrast, ki sta si ga lastila oba mejaša. Eden od obeh se je odločil in ga na hitro posekal ter skušal spraviti domov. Voli so se nategovali in naprezali, pa voza s hlodom niso mogli premakniti. Kmet se je pridušal in klical na pomoč vse hudiče, vendar zaman, voza niso mogli premakniti. Sosednji kmet je seveda opazil, da je sosed posekal hrast, ki si ga je lastil tudi on. Na pomoč je poklical mojo znanco in ji povedal, za kaj gre. Pravili so, da je stala na "ganku" in izgovarjala neznane besede. Na koncu še: "Če hrast ni tvoj, ga ne boš spravil domov!" Sosed je med tem dobil v pomoč še en par volov, vendar hloda niso mogli zvleči nikamor. Ves jezen je kmet hlod zakotalil po bregu v graben in pri tem dejal: "Če ga nimam jaz, ga tudi drugi ne bo imel". Primerov je bilo seveda še več, vendar naj ostane pri tem in naj mi ne zamerijo še živeči sorodniki enih in drugih.

Tudi na Suhem vrhu sem našel sled za to staro knjigo. Kmetica je menda sedela na pragu hiše s knjigo v roki in pretila, da bo prišlo na hišo, ki jo je morala zapustiti, vse hudo. Ko sem jo srečal z avtom na cesti, sem jo povabil, da lahko prisede, ker imava isto pot. Med prijetnim kramljanjem sem jo vprašal, če kaj ve o Kolomonovih bukvah. Bil sem takoj nezaželen. Taka je usoda bibliofila. Veliko volje, časa, poti, stroškov in le tu in tam kak biser.

Danes imam obe Kolomonovi bukvi. Veliko in malo in še nemško po vrhu.

Veliko knjigo sem dobil na Brinjevi gori, in sicer prepis. Na strani 65 se je l. 1881 podpisal prepisovalec Franc Jakob POREJ. Končna letnica je na strani 134, in sicer:

Spisal na XX dan Julija MDCCCXCVII Franc Jakob Vulgo Porei na Breznici.

Iz tega je razvidno, da je knjigo prepisoval vsaj 20 let.

Mali Kolomonov žegen sem odkupil od lastnika v Podklancu; nemške črne bukve pa so se mi nastavile same. Ko sem pred leti šel mimo Brančurnika, je knjiga ležala na kamnu ob cesti.

In kakšna je vsebina?

Molitve za vse priložnosti, zagovori, uroki, preletstva, prošnje in odpustki. V njej je veliko figur ali

Male Kolomon bukve, tiskane okoli l. 1800

**Geistlicher
Schild**
gegen
geist- und leibliche Gefährlichkeiten
allzeit bei sich zu tragen,
darin sehr kräftige
Gegen und Gebete,
so theils von Gott gesessen, von
der Kirchen und S. S. Ätern gemacht
und von
Urbanus VIII. röm. Papp
approbirt worden.
Zum Trost aller Christgläubigen
sonderlich beren, so zu Wasser ob Land
reisen, damit sie durch die Kraft dieses
bei sich tragenden Schildes vor vielen
Gefahren erhalten werden.
Cum Lic. Ord. Cons. Trev. ibidem
Anno 1647.

Gedruckt zu Mainz.

Nemška knjižica o "duhovni obrambi", podobna slovenskim Kolomon bukvam

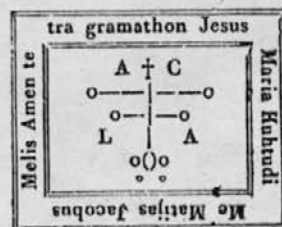
Druck von 16 Kellen am Rhein 1647
Letz 1740.

Franc Jakob POREI Na 14. 1881

Tako se je Franc Jakob POREI podpisal v svoj prepis Kolomonovih bukev

"KARAKTARJEV", ki so jih prepisovali na blago, brezovo lubje, lesene ploščice, usnje in papir. Te karakterje so morali nositi ljudje pri sebi, ko so šli na vojsko, na potovanje. Če si imel karakter, si se moral umiriti in skoncentriran s spoštovanjem in vero izgovarjati mistične svete besede, kot npr. napraviti z roko križ in reči: AGLA zopet križ in ALTO zopet križ in LEGA + KAKONAI + EMANUEL + TETRAGRAMATHON. Ta zagovor je pomagal, da ne boš ranjen ali vboden ali streljan. Karakterji so te varovali na zemlji in v vodi, pred streli, napadalci, goljufi, tatovi, pred ognjem in povodnijo, strelo, pred boleznijo in smrtjo itd.

Spet an skushaa shtuk sa so-
rashenzhe, da knabosh ra-
nian alpa vbodan bel stra-
lan nosi to figuro al karak-
tar persabe kateri bo sedel
storjan noi te S. S. besie
de + agla + alto + lega +
ka.

Moja želja po spoznanju Kolomonovih bukev je potešana. Živimo v premodernih časih, vemo preveč, naše misli begajo iz problema v problem, le težko se skoncentriramo in verjamemo. Predrli smo mistiko neba, verovanje je oslabele. Ne izpolnjujemo niti enega pogoja, ki je zahtevan za uresničitev moči Kolomonovih bukev. Z našo generacijo bodo šle v pozabo knjige, katerih ime in vsebina sta skozi stoletja vznemirjale Korošce.

GUŠTANJSKI PISMONOŠA ANTON

Ervin Wlodyga

V začetku stoletja je v službo pismonoše v Guštanju stopil Anton Čadež. Bil je verjetno prvi in dolgo časa edini pismonoša (Gasilska kronika ga kot pismonošo omenja že 1.2.1903.).

Do izgradnje železniškega postajališča, ki je bilo uradno odprto 15. 10.1902, se je vlak ustavljal ob čuvajnici blizu Tumpeževe bajte. (Mimogrede, nov kolodvor so na Ravnah dobili šele leta 1961.) Tudi pošto je do takrat s Prevalj v Guštanj prevažala poštna kočija, kasneje pa so jo vozili z vlakom.

Za prevoz paketov, pisem in denarja z železniške postaje do pošte in nazaj je Anton vsako jutro in vsak večer uporabljal okorne gare. Bile so okovane z železom, imele so lesena kolesa, pokrite pa so bile z okovanim pokrovom, ki ga je bilo mogoče za-

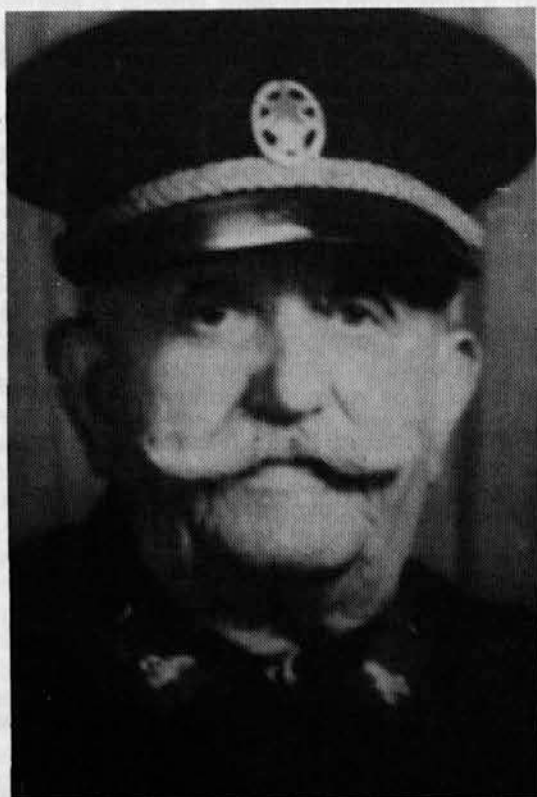
kleniti. Klanec pred postajo je bil za Antona precejšnja ovira, zato je delo v starejših letih že težko opravljal. Hvaležen je bil otrokom, ki so mu z veseljem pomagali.

Pozimi je Anton namesto gar potiskal sanke. Bile so obložene s stranicami, vendar pa brez pokrova. Zato je moral biti zelo previden, da ni izgubljal tovora.

Ko je Anton dostavljal pošto občanom, je bil resen in natančen. Zavedal se je svojih dolžnosti. Kljub temu je bil prijazen in ustrežljiv. Še ob nedeljah dopoldne je na pošti delil časopise in drugo pošto vsem, ki so to želeli.

V tistem času je bil poštni upravnik in Antonov nadrejeni Jožko Kermek.

Spominjam se, kako je nas mlade obvestil, če je za nas prispelo kakšno pismo: samo kazalec

desne roke je dvignil, mi pa smo pohiteli k njemu. Z dlanjo desne spuščene roke pa je pokazal, da ni nič.

Ko sem v letih 1935 - 1937 služil vojaščino na Češkem, mi je na vsako pismo iz domovine na hrbtno stran pripisal "Bog živi! Anton." Njegov pozdrav mi je v tujini veliko pomenil.

Ko sem se po odsluženem vojaškem roku vračal prek Dunaja, sem iz Maribora domov poslal telegram, da prihajam. Pismonoša Anton mi je to obvestilo prinesel, ko sem bil doma že dva dni. Seveda ni bil kriv, da je bila pošta tako počasna.

Pismonoša Čadež je bil tudi navdušen gasilec. 1.2.1903 se je vključil v prostovoljno gasilsko društvo, in ostal član skoraj 60 let. Za 40 in 50-letno zvestobo je prejel spomenici. Starejši domačini se guštanskega pismonoša še danes radi spominjajo.

Anton Čadež se je rodil 1.11.1876 v Gorenji Dobravi blizu Ljubljane. Poročil se je z Ulčevo Marijo iz Kotelj. Zakon je bil brez otrok. Stanovala sta v svoji hiši v današnji Partizanski ulici (pri Ucu). Anton je umrl 10. 1.1964, star 88 let, njegova žena pa kmalu za njim (27.1.1964). Pokopana sta bila na pokopališču pri sv. Antonu, leta 1972 pa prekopana na pokopališče Barbara.

Staro železniško postajališče na Ravnah

NAMIGI ZA RAZISKOVALCE

LES V KMEČKEM STAVBARSTVU

(gank, balkon, vrata)

Marijan Mauko

Pred približno petindvajsetimi leti je v Mežiški dolini zabrel prvi vibrator betona. Graditelji so pohiteli v Mežico; na Glančniku pred jamo je Rudnik postavil stroj za izdelovanje kvadrov iz peska, vode, leša in cementa. Betonske hiše so rastle kot gobe po dežju... Zdelo se je, da je les kot gradbeni material odslužil.

Poglejmo, kakšno vlogo ima danes les v kmečkem stavbarstvu v zgornji Mežiški dolini. Opozoril bi rad le na nekaj primerov: gank, balkon in vrata.

Razliko med gankom in balkonom pojasnjuje Slovar slovenskega knjižnega jezika. O ganku med drugim piše, da je "lesen pokrit hodnik na alpski hiši". Besedo balkon pa razlaga kot "ograjen pomol iz hišnega zidu, ki je z vrati povezan z notranjimi prostori".

Imenitnejše kmečke hiše oziroma t. i. kmečki dvorci so večinoma brez lesenih gankov ali balkonov. Balkoni so se pojavili tudi na glavnih hišah, ko so začeli opuščati stranišča v lesenih objektih, oddaljenih od hiše nekaj deset metrov. Ko so stranišče prestavili v hišo, je bilo treba urediti dostop. Gank je torej hodnik, ki omogoča vstop v omenjeni prostor.

Drugo različico ganka lahko opazujemo na lesenih kajžicah. Tudi tu ne moremo govoriti o balkonu, temveč o hodniku, kar gank v nemščini pomeni. V resnici je to podest, na katerega vodijo od zunaj stopnice na podstrešje. Le tako je mogoče postaviti stopnice pod streho, saj se vzpenjajo ob zidu in imajo napušč za streho.

V kmečki arhitekturi najdemo malo pravih balkonov, ki rabijo le za okras in oddih stanovalcev. Nastali so po raznih preureditvah, ko so zunanje stopnice dobile mesto v hiši.

Na vratih so posebej zanimivi leseni nosilci in zapahi.

Za Koroško, zlasti za zgornjo Mežiško dolino velja, da vlada med tukajšnjim človekom in lesom nekakšno sožitje, zato se je les v stavbarstvu tudi tako dolgo ohranil.

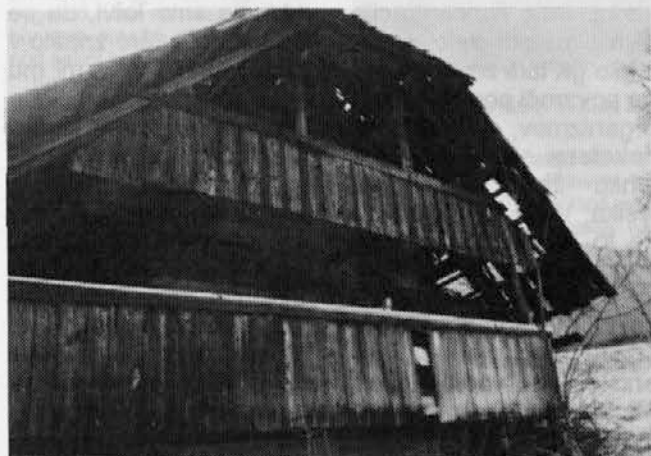
Predvsem pa naj govorijo fotografije.

Gank s straniščem

Prehod z ganka na sosednji objekt

Gank na gospodarskem poslopju

Zapah (rigelj) na vratih

Nosila (panti) vrat

ZAKAJ "CVETI" IVARČKO JEZERO

Mateja Germ

Večkrat slišimo, da kako jezero ali tudi morje "cveti", ko plava na površini vode sluz ali zdrizasti kosmi alg. Avgusta 1991 smo lahko "cvetenje" alg opazili tudi na Ivarčkem jezeru. Kaj pomeni "vodni cvet" in zakaj nastane?

"Cvetenje jezer" je pojav, ko se ena vrsta alg (redkeje dve) tako namnoži, da prevlada v določenem ekosistemu in je številčno znatno močnejša od drugih vrst. Barva "vodnega cveta" je odvisna od vrste barvil, ki jih vsebuje vrsta, ki se je masovno namnožila. "Cvetenje morja", ki smo mu bili priča zadnja leta, se od cvetenja jezer precej razlikuje, a o tem kdaj drugič.

Z algami se hranijo drugi organizmi - algogjede živali, in so od njih odvisne. Ko živi organizmi v ekosistemu propadejo, so na voljo bakterijam, ki iz njihovih ostankov zopet tvorijo anorganske snovi - hranila, ki jih rabijo za svoj razvoj alge in druge rastline, in krog je tako sklenjen. Alge so pome-

mbne pri nastajanju organske mase, poleg tega pa sproščajo pri svojem delovanju v vodo kisik, nepogrešljiv plin za življenje živih bitij.

V oligotrofnih (t.j. čistih) jezerih je malo hranil, zato se alge ne morejo masovno namnožiti. Ob večjem dotoku hranil - pomembne so predvsem fosforjeve in dušikove spojine - in ob ustreznih ekoloških faktorjih (svetloba, temperatura ...) pa se lahko določena vrsta množično razvije, kar se je zgodilo tudi avgusta 1991 v Ivarčkem jezeru. "Vodni cvet" je povzročila modrozelenka alga *Microcystis aeruginosa*, katere množičen razvoj je značilen za bolj onesnažena jezera. To lahko rečemo tudi za Ivarčko jezero, saj vanj pritekajo hranila s površinskim odtokom s pobočja nad jezerom, ki je gnojeno, delno pa je obremenjena s hranili tudi že voda na dotoku.

V večjih in globljih jezerih so lahko posledice množičnega razvoja alg zelo hude. Ko ogromna masa alg odmre in potone na dno, je po-

dvržena bakterijskemu razkroju, pri tem pa se porabi velika količina kisika. Zato koncentracija kisika v vodi zelo pade, lahko ga tudi zmanjka. To pa povzroči pomor večine organizmov, ostanejo le nekatere bakterije, ki lahko živijo tudi brez kisika. V Ivarčkem jezeru se to praktično ne more zgoditi, saj je precej plitvo in pretočno, veter učinkovito meša vodo, ki se v jezeru hitro menja. Vseeno pa je "vodni cvet" *Microcystis aeruginosa* svarilo, da jezero ni čisto, da voda zaradi človeškega vpliva izgublja kakovost.

S pomočjo alg (in tudi drugih organizmov v vodnem okolju) ter s pomočjo meritev fizikalno-kemijskih parametrov lahko ugotovimo, v kateri kakovostni razred sodi določena stoječa ali tekoča voda. Alge Ivarčkega jezera in rezultati analiz fizikalno-kemijskih parametrov, ki so bile opravljene v laboratoriju Železarne Ravne, kažejo na drugi kakovostni razred, kar skupaj s "cvetenjem" *Microcystis*

aeruginosa kaže na razmeroma močno organsko onesnaženje.

Ljudje smo krivi, da se je Ivarčko jezero znašlo v takem stanju in le mi mu lahko tudi pomagamo. Da bi postala voda v jezeru spet čista, bi morali površinski odtok z gnojenih površin usmeriti mimo jezera, treba pa bi bilo čistiti tudi vodo na dotoku. Na najcenejši in za oko najlepši način bi to lahko dosegli tako, da bi na vzhodni strani jezera zopet omogočili nastanek močvirja. Močvirske rastline namreč, predvsem trst, ki so na tem mestu nekdaj že uspevale, bi črpale iz vode hranila in s tem onemogočile bohotno rast alg. Jeseni bi trst poželi in porabljali bi ga lahko za gnojilo. Z nas tankom močvirja bi omogočili tudi razvoj mnogim rastlinam in živalskim vrstam, ki so na tem mestu nekoč že uspevale. Tudi jezero samo bi imelo tako privlačnejši in bolj naraven videz, najpomembnejše pa je, da bi bila voda zopet čista.

DNEVNIK ALPINISTIČNE ODPRAVE

YOSEMITI 92

Zala Žaže

26.5.1992

Končno je napočil čas, ko smo se štirje člani AO Ravne - Dani, Vlado, Dušan in jaz - odpravili na pot, ki smo jo načrtovali dobro leto dni, zadnje štiri mesece pa tudi krepko garali.

Z obnovljenega letališča Lufthanse v Münchnu smo poleteli opoldne. Sedim ob oknu in že komaj čakam, da se bo pločevinasta ptica dvignila v zrak in nas odnesla v daljno Ameriko, kjer bomo, vsaj tako smo upali, doživeli uresničitve svojih sanj.

Polna sem notranjega nemira, upanja in pričakovanj. Ob 15. smo že nad vzhodnim delom Atlantika, stewardese nam pridno strežejo, vsi se dobredno bašemo s hrano; kaj pa veš, kaj bo v Ameriki. Moji trije prijatelji si po obilnem kosilu privoščijo spanec, spijo kot angelčki. Jaz ne morem spati, ker sem presita, gledam ocean pod seboj in sanjam odprtih oči.

Po našem času ob 20.30, po ameriškem ob 15.30 pristanemo v New Yorku. Mesto sem si vedno predstavljala kot betonsko džunglo, v resnici pa je pogled na ta tako imenovani Novi Amsterdam prav prijazno zelen. Najamemo taksi, da nas odpelje do centralne avtobusne postaje, kjer kupimo karte za avtobus, ki nas bo popeljal čez vso Ameriko; karta je stala za enega 170 dolarjev, velja pa sedem dni. Na pot gremo ob 21. uri. Spimo, saj moramo nadomestiti neprespano noč.

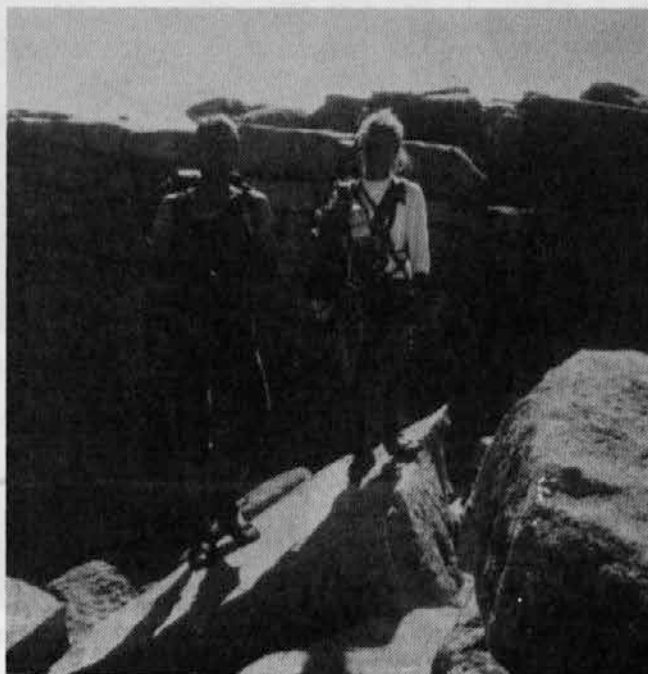
27.5.

Peljali smo se skozi Cleveland, kjer živi veliko Slovencev. Očarana sem nad prikupno urejenimi hišicami in mirnostjo, ki diha iz pokrajine.

Prvi vtis o Američanih je, da so prav prijazni in kulturni ljudje, moti me le način njihove prehrane, opazila sem namreč kar precej debelih ljudi. Kriva je fast food (hitra hrana) - gromozanski hamburgerji, ki jih lahko kupiš vsepovsod.

Chichago, kaos težke industrije, kilometri dimnikov in tovarn. V takšnem svetu bi se počutila čisto izgubljeno; kar srečna sem, da ga zapuščamo in se peljemo dalje proti Chaiu.

Duš (Dušan) in Vlado sedita za šoferjem, midva z Danijem

Dušan Polenik in Zala Žaže na vrhu Half Dome po vzponu

bolj zadaj. Na začetku mi to ni bilo všeč, potem ugotovim, da to niti ni tako slabo. Okoli naju namreč sedijo ljudje vseh ras sveta. Spredaj dva debela Američanec, ki se ves čas bašeta s hrano. Na desni sedi Meksikanec, ne vem, zakaj imam občutek, kakor da je poslednji svoje rase, zraven njega sedi plašen mamin sinček, ki se vsake toliko časa s strahom ozre okrog sebe. Za njim sedi strogi Kitajec, ki se z resnim obrazom vsake toliko časa ozre name; le kaj si misli o meni, se sprašujem.

Za nama sedita ljubka črna deklica in pravi kavboj, kot da je pravkar stopil s filmskega platna. Z Danijem se glasno pogovarjava o njih, zdi se nama prav čudovito, da naju nihče ne razume in da o vsakem lahko poveva, kar si misli. Avtobus požira kilometre po Ameriki.

28.5.

Zamenjamo šoferja in naprej proti zahodu. Vožnja je monotona, povsod sama ravnina, le včasih se cesta malce dvigne in potem spusti, mi pa drvimo po njej s 110 km na uro.

Potujemo skozi nekdanje prerie, na katerih so danes

ogromne živinorejske in poljedelske farme. Pomikamo se skozi Yoming, panorama pokrajine se spreminja, tu se že pozna, da se približujemo Skalnemu gorovju (Rocky Mountains). Obzorje je zelo obsežno, na eni strani sije sonce, na drugi lije dež.

Fantje že vso pot pogrešajo pivo. Si lahko mislite, kako so se jim v trenutku spremenile oči, ko so ga končno na neki postaji odkrili. Da bi si lahko gasili žejo tudi med vožnjo, sta ga Dani in Vlado nekaj kupila in prinesla v avtobus. Toda že po nekaj minutah vožnje je šofer s strogim obrazom pokazal na tablico z napisom: "Smoking and drinking intoxicants on coach prohibited". Na začetku jima ni bilo čisto jasno, kaj šofer sploh zahteva, vendar pa sta počasi na svojo veliko žalost le dojela. Na naslednji postaji so konzerve piva romale v smetnjak.

29.5.

Peljemo se skozi Nevado, vreme je lepo, pokrajina pa zopet enolična. Cesta je ravna in se vleče v nedogled. Razmišljam, kako lepo bi bilo, ko bi imeli svoj avto in bi se lahko ustavili tam, kjer bi si želeli. Še

osem ur vožnje in prišli bomo v Sacramento in potem le še malo pa bomo na cilju. Me že prav močno zanima, kakšna bo stena, od samega sedenja sem čisto na trnih.

V Sakramentu smo po dobri uri čakanja presedli na avtobus proti Mercedu. Vozimo se med samimi Meksikanci in črnci in se počutimo čisto domače. Po slabih štirih urah vožnje prispemo v mesto, kjer se na avtobusni postaji utaborimo in čakamo jutro in prevoz v Yosemite.

30.5

Čakanje preživimo vsak po svoje, fantje si privoščijo pivo, jaz poskušam malce spati. Zjutraj ob šestih smo bolj slabe volje kot ne, utrujeni smo od dolge vožnje, lačni in nestrpni, kdaj pridemo končno na cilj. Ob osmih krenemo, šofer pravi, da bomo na cilju ob 18. uri.

Kalifornija se od Nevade in drugih držav v sosesčini razlikuje po vročem podnebju, kjer se čuti vpliv Pacifika, je pa seveda tudi najbogatejša država v Ameriki. Neskončne so dolge plantaže sadja in velike živinorejske farme, mesta so velika, urejena, čista in lepa, z vonjem cvetic, ki jih je povsod polno. Končno smo prispeli v Yosemite.

YOSEMITI - NACIONALNI PARK

"Bral sem že o tej čudoviti dolini, toda lahko rečem, da si nisem zamišljal takšne veličine, ki je resnična."

Profesor J. Le Cante, 1970

"Morajo biti kraji za človeška bitja, ki zadovoljujejo njihove duše."

John Muir, 1913

Kaj so pravzaprav Yosemite? So to slapovi, ki hrumijo zgodaj v juniju? Ali s snegom pokriti granitni svet?

Yosemite vsebujejo bogato dediščino ameriške kulture in zgodovine. Zgodnji španski raziskovalci so dali ime celotni regiji, za njimi so prišli traperji, rudarji, ovčerejci in mnogo drugih, ki so prišli v to obljubljeni deželo iskat srečo. Nekateri so bili nad Sierra Nevada tako očarani, da so ostali za vedno. Bojevali so se z divjino in vtisnili deželi neizbrisni pečat.

Danes so Yosemite nacionalni park, ki je bil preveč uspešen, in je zato od tiste prvotne divje

pokrajine ostalo le malo. Velike množice ljudi zmedejo tiste, ki so prišli prvič v Yosemite. Sredi divjine najdeš parkirane velike avtobuse, čebļajoče bicikliste in motoriste in tudi takšne, kot smo mi, ki smo prišli pustiti svoje sledove na kamnitih obrazih yosemitskih prepadnih sten.

Današnjim obiskovalcem nudijo Yosemite sklop najrazličnejših zabav in aktivnosti; lahko kolesariš v dolini, pohajkuješ skozi kanjone ali smučaš, skratka, Yosemite so spektakularen park Sierra Nevada in vsakdo, ki jih je kdajkoli obiskal, je našel kaj posebnega zase. Nekateri se razveselijo slapov, velikih dreves, čistih rek in prepadnih granitnih sten, drugi uživajo v hrupnem življenju mest na obrobju. Gorski obraz El Capitana predstavlja čudovit primer za slavni yosemitski vertikalni svet. Od leta 1860, ko se je tu začelo gorsko plezanje, se je zgodilo že veliko nesreč. Samo dobro pripravljeni in opremljeni plezalci se lahko vzpenjo v te stene. Skoraj vsak slap, vsak kamniti obraz, skala ali jezero so že imenovani. Imena izhajajo večinoma iz preteklosti in od ljudi, ki so jih imenovali. Prvotni prebivalci doline, Indijanci, so dolino poimenovali Ah van ne, kar pomeni globoka travnata dolina. Po njej so se imenovali tudi Indijanci, ki jih že davno ni več; za njimi ostajajo le imena in legende o nekem davnem času.

Utrjeni postavimo šotore in se odpravimo nakupovat "poceni hrano". Kaj hitro ugotovimo, da je tudi poceni hrana za naš žep zelo draga.

Začne nas skrbeti, kako bomo preživeli naslednja dva meseca z 2000 dolarji. Dogovorimo se, da bomo kupovali samo najnujnejše; nič piva in cigaret. Če bo treba, si bomo poiskali delo na plantaži in kupiti si bomo morali avto. Rahlo smo razočarani nad Ameriko in kar hitro ugotovimo, da ne drži vse, kar so nam o njej govorili. Predvsem močno dvomimo, da je mogoče s toliko denarja, kot ga imamo mi, preživeti tako dolgo v parku.

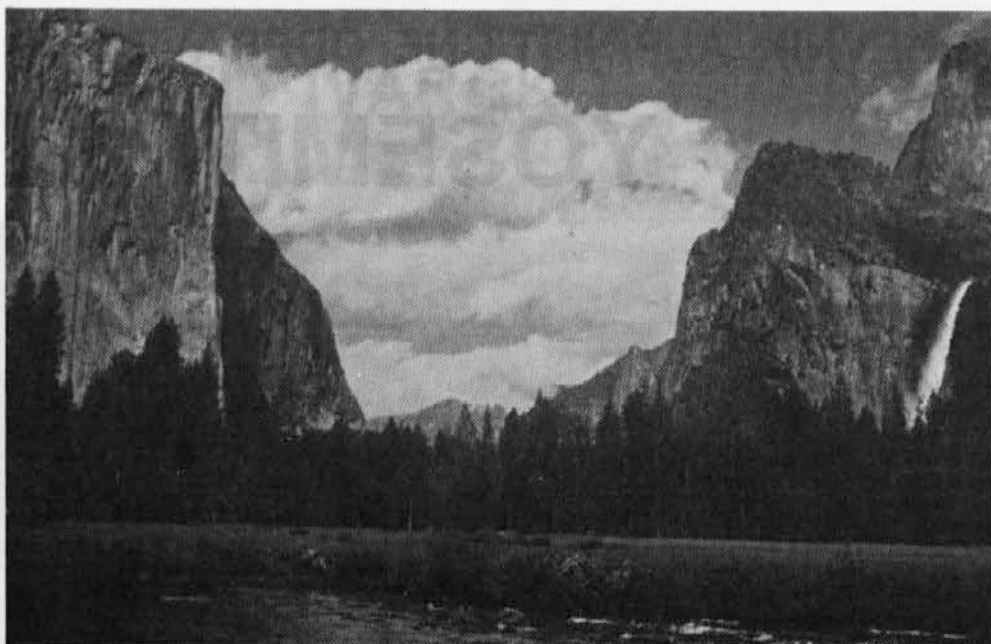
Narava je edina, ki nas ne razočara, res je čudovita. Ko smo prvič zagledali mogočno steno El Capitana, smo bili vsi pretreseni. Kamniti obraz nas je klical in vabil, a hkrati svaril.

31.5.

Z Danijem se začneva pripravljati na plezanje. Bolje je biti čim prej v steni, kakor pa, da se brez dela potikamo po kampu.

1.6

Eno uro iz kampa v neznošni vročini požirava izpušne pline avtomobilov. Oba sva slabe

El Capitan, slap Bridalveil Fall, reka Merced

volje in komaj čakava, da začneva plezati. Pod steno sva si pritovala dvajset litrov vode, dve spalni vreči, veliko plezalne opreme in bolj malo hrane. Vse to zloživa v transportne vreče in začneva ob 13. uri s plezanjem. Že po prvem raztežaju se nama strga čisto nova vreča. Kupiti si bova morala "prašiča", pa četudi stane 145 dolarjev.

Spustiva se. Mogočna stena naju je zavmila.

Na poti v kamp najdem čudovitega jurčka. Poberem ga in sklenem, da ga bom spekla za kosilo. Dani odhiti v trgovino, jaz pa začnem s kuhanjem. Na skrivaj me skrbi, ali je sploh užiten. To bomo videli potem, ko ga bomo pojedli, si rečem.

Ob 16. se ponovno naveže. Potegneva dva raztežaja in si poiščeva polico za bivačiranje. Lepa, jasna noč je.

2.6.

Ob pol petih naju prebudi "Hello ...???" Slišim samo še čebļanje dveh žensk, ki plezata mimo. Za pasom sta imeli vsaka dva litra vode, nekaj kompletov opreme in vrv. Začneva razmišljati, ali sploh ima smisel, da midva vstopava s tem velikim tovorom. Za ženskama vstopita še dva moška, ki pa sta še hitrejša kot plezalki. Na hitrico zajtrkujeva. Ko začne Dani s tretjim raztežajem, so bili oni že pri desetem. Vedno bolj in bolj naju skrbi oprema, začneva se zavedati, da sva se ušela.

Ko Dani prepleza neko posebno težko mesto, se spusti do mene in skupaj se zmeniva, da nima smisla viseti v steni tri ali štiri dni. Spustiva se nazaj proti vzhodni steni.

Spodaj naju čakata Dušan in

Vlado. Vsi štirje smo malce razočarani in tolažimo drug drugega.

3.6.

Ob osmih vstanem. Vlada in Dušana že ni več v šotoru, šla sta plezat zadano si smer. Midva z Danijem pa se spraviva po nakupih. Ves dan sva slabe volje, meni se že vse skupaj zdi smešno. Danija razjezijo trgovci, saj mora ob vsakem nakupu pokazati osebno izkaznico. Popoldne si poiščeva nekaj smeri, vendar katerokoli poskusiva, nama ne gre. Te smeri sploh niso opremljene, karkoli plezaš, moraš imeti s seboj zatiče, mi jih pa nimamo dovolj za dve enakovredni navezi. Treba jih bo torej kupiti, eden pa stane 10 dolarjev.

Tako sva slabe volje, da greva že drug drugemu na živce. Odkrito povedano, vse nama gre narobe. Kljub temu splezava dve lažji smeri, pri eni mi v razpoki ostane "frend" - metulj, nikakor ga ne morem izveči, potrebovala bi kladivo.

V vodniku si poiščeva smer pri slapu Last Anow Chiurge 5.10. Pripraviva si opremo. Ko pa hočeva na pot, se začnejo zbirati oblaki nad Half Domom in iz daljave se zasliši grmenje. Nič ne bo s plezanjem.

5.6.

Zjutraj se odpraviva proti slapu. Misliiva si, da bova do vstopa potrebovala uro, dve ... vendar se pošteno uštejeva. Krušljiv teren naju oba dodobra izmuči, čisto sva opraskana. Plezanje je tako naporno, da se zmedem in zaplezam, ter ne morem ne naprej ne nazaj.

Na srečo je bil v počitni majhen bor, dam zanko okoli njega in se spustim. Predlagam, da raje sestopiva. Sestop je zelo nevaren, saj se je pri tem poškodovalo več plezalcev kot pri plezanju v steni. Neuspehi, ki jih doživljava, naju ne potrejo, zavedava se, da so sestavni del našega življenja.

Skleneva, da narediva vsaj nekaj. Greva po pogrešanega "frenda", v notranjosti pa naju kljub brezbriznosti, ki jo kaževa, grize. Dušan nama predlaga, da greva levo od najine smeri, ker je menda tam lepa smer 5a A2.

Spogledava se. Bova poskusila.

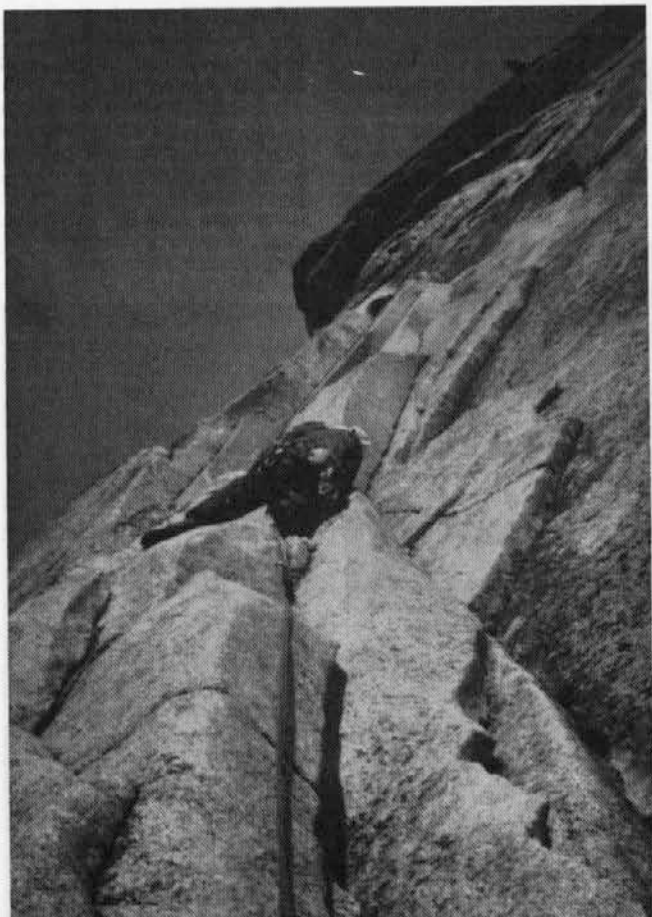
6.6.

Zjutraj se vsi štirje odpravimo proti Washington Columnu. Ko spravimo opremo pod steno, je ura osem. Začnemo s plezanjem. Zelo sva navdušena nad steno in hitiva, kar se le da, saj jo nameravava splezati v enem dnevu. Ob dveh popoldne pa začne pihati močan veter, nad Half Domom se začno zbirati ogromni oblaki in že kmalu začutim na licu prve kapljice. Še bolj strah kot dežja me je grmenja, ki se nama približuje. Nič ne pomaga, tveganje je preveliko, da bi lahko nadaljevala. Kolikor hitro je mogoče, se spustiva navzdol. Ob pol petih sva že pod steno, od pričakovane hude nevihte pa nič. Premišljujemo, kaj sva se zamerila tej steni.

Toda odnehala ne bova, zvečer se dogovoriva, da jo bova naskočila naslednji dan.

7.6.

Vstaneva ob petih in ob sed-

Dušan v Half Dome

mih že vstopiva. Plezanje nama gre hitro. Mesto, od koder sva se prejšnji dan spustila, doseževa dve uri prej. Teren naprej pa nama da misliti, za kratko razdaljo porabiva vse preostale zatiče.

Ne preostane nama kaj drugega, kakor da se ponovno spustiva. Spust je presneto tvegan in me je pri tem pošteno strah. Med spustom srečava štiri Američane, ki imajo s seboj "prašiča" in ogromno opreme. Vedno manj nama je jasno, kakšno smer sploh plezava. Skleneva, da bova počakala en dan, da bodo izplezali, saj nočeva imeti nad sabo ne naveze. Steve (naš prijatelj v kampu), zanimiv človek, nama predlaga lažjo, in kakor pravi, čudovito smer.

8.6.

Zjutraj se odpraviva tja v upanju, da je to, kar nama je predlagal Steve, tudi res. Vendar po eni uri iskanja smeri ugotoviva, da je sama trava in da je povrhu vsega teren še krušljiv. Ne, ne bova vstopila, skleneva, bolje je, da greva k reki ležat, kot pa da se mučiva po tej travi. Vedno bolj me skrbi, ali bom tu sploh kaj splezala. Kaj bodo rekli doma, ko se bomo vrnili. Toliko tekanja, dela in garanja, da smo zbrali denar,

sedaj pa nobenih pravih rezultatov. Najbolje bo, da še enkrat poskusiva South Face.

Popoldne si od Vlada sposodiva še manjkajočo opremo in sva hitro pod steno; žene naju želja po uspehu, meni pa se zdi, da je v nama kar nekaj tistega, čemur pravijo koroška trma.

Ko prideva pod steno, vidiva, da so v njej že tri naveze, namen imajo prespati na polici, ki je nekako 150 metrov visoko v steni. Kaj bova naredila? Jutri bo v steni prava gneča, pa še počasni bodo, glede na opremo, ki jo vlačijo s seboj. Kar bo pa bo, v steno. Splezava prvi raztežaj, najdeva prostor za bivačiranje.

9.6.

Zjutraj, takoj ko zasvita, nadaljujemo. Ko priplezava do police, kjer prenočujejo naveze, sva čisto tiho in plezava naprej. Dosegla sva svoj cilj in sva jih prehitela. Plezanje nama gre kar hitro, upam in želim si le, da nama tokrat ne bi zmanjkalo opreme in da bi končno prišla čez. Probleme nama delajo take počti, katerih mi nismo vajeni, povsod moraš polagati zatiče in "frende". V smeri so opremljena samo počivališča - "štanti" - in tu in tam je kakšen zatič, ki ga ni uspelo izbiti

prejšnji odpravi. Raztežaji se neznansko vlečejo, bolj proti vrhu plezava, bolj je teren krušljiv.

Bolijo me roke, v srcu pa sem srečna, ker že slutim vrh nad seboj. Res ob pol petih izstopiva na vrhu stene. Zadovoljna sva, čeprav sva pošteno utrujena.

Toda upanje počasi kopni Neprespana noč in napor, ki sva ga vložila čez dan v steni, naju zdeluje, raztežaji se nama vedno bolj vlečejo, začnemo biti nestrpna in kar priganjava drug drugega.

Dušan začneta plezati težki del stene. V začetku ga še spremlja sonce, ki pa kmalu zaide in začneta se mračiti. Plezanje je težavno. Opreme imava bolj malo, pa še ta, kar je imava, ni vsa uporabna za vsak problem, na katerega naletiva v steni. Premišljuje o denarju, o tem, kako lepo bi bilo, če bi ga imeli dovolj in bi lahko kupili vse, kar je potrebno. Na polovici raztežaja je Dušana že zagnila tema, bil je brez baterije in je moral nadaljevati v temi. Končno je iz stene prišlo sporočilo: "V redu ... pripravi se." Sedaj pa še jaz. Hitro razdrem "štant" in mu povem: "Prihajam." V začetku mi plezanje kar dobro gre, a kaj kmalu naletim na težave. Stena je gladka, deloma previsna, kline je težko izbijati in zdi se mi, da plezam že celo večnost. Ko se približam Dušanu na pet metrov, me zadrži vrv, ki je nikakor ne morem izvleči, kar pomeni, da se je spodaj nekje zataknila v razpoko. Zakličem Dušanu: "Popusti." Ko to stori, imam nekaj metrov proste vrvi, in ko se zavarujem, začnem z nihanjem vrvi, da bi jo tako rešila iz luske. Vendar, če gre kaj narobe, ne popusti kmalu. Z Dušanom vred postajam neravna. Zanima ga, kakšne težave imam. Razložim mu, da ni druge rešitve kakor spust do tja, kjer se je vrv zagostila. Dušan je že ves nestrpen, zato pohitim, presneto sem jezna na vrv, ki mi dela take težave; če bi imela boljše, se kaj takega ne bi naredilo - že zopet sem pri denarju...

Z nahrbtnikom in vso opremo plezam zelo počasi, končno pa sem le pri Dušanu na "štantu". Ura je že pol dvanajstih, in da bi nadaljevala, ni imelo več smisla. Skleneva, da počakava na jutro.

Bivak je le ozka polica, na kateri lahko komajda stojiva. Vpneva varovalne zatiče in tako bolj ali manj visiva v steni kot pajka na koncu pajčevine. Oblečeva vetrovki in kape ter upava, da bo kmalu nastopilo jutro. Pojema nekaj rožin in se zagledava v jasno zvezdno noč. Opazujeva, kako se po dolini še vedno vleče dim od požara, ki je prejšnji dan zajel lep kos gozda.

Gledam v Veliki voz in

ugotavljam, da je obrnjen drugače kot pri nas ali pa se mi tako le dozdeva. Po slabi uri čepenja v steni nisva več tako dovzetna za lepote zvezdne noči, saj naju oba že pošteno zebe. Predlagam, da se ogrejeva z razgibavanjem. Pomagava drug drugemu. Tako se nama vlečejo minute v neskončnost, vedno bolj nestrpno pogledujeva na uro. Končno le zaznava prvi svit, znamenje, da se najina noč počasi izteka. Ko se zdani, šele prav vidiva, kje sva. Do dna stene je približno sedemsto metrov višinske razlike. Res veličasten je pogled na steno, ki pa sva jo na srečo že zmogla. Greva ... rahel spust na desno in Dušan že izgine za razom. Počasi mu podajam vrv in gledam, kako napreduje. Poslušam, kako mi daje napotke in se točno ravnam po njegovih navodilih ter srečno izplezam tudi tisto prečko. Do vrha imava le še nekaj raztežajev, ki pa sva jih zmogla brez večjih težav. Na vrh stene sva stopila ob pol devetih in si vsa srečna čestitala. To je bil moj višek v Yosemiteh in za ta dogodek se mi je prav gotovo splačalo prepotovati vso to dolgo pot. Pozabljeni so vsi neuspehi prejšnjih dni, srečna sem, pa

Dušan v Half Dome

tudi Dušan, kot vidim, ni brezbržen.

Spustiva se ob steni navzdol, ustaviva se ob reki Merced, kjer se odžejava in osveživa z vodo.

Sonce prijetno pripeka, zato sklenem, da malce zaspim, in res me v trenutku zmanjka. Ko se pozno popoldne prebudim, sem sama. Dušan je že odšel proti kampu. Počasi odidem za njim, danes se mi pa res ne mudi... Ko pridem v kamp, me preseneti, da me pri avtu čakajo vsi trije. Dani in Vlado mi začneta pripovedovati, da sta uspešno premagala zahtevno smer v El Capitanu. Srečni smo, čestitamo drug drugemu, ter si imamo sploh veliko povedati. To so trenutki, ko je pozabljeno vse, kar je v plezanju težkega, trenutki, ki ti poplačajo ure odrekovanja in težav, trenutki, zaradi katerih ljubim ta šport vedno bolj in bolj. Pogovor se zavleče pozno v noč.

Ko sem mnogo pozneje predlagala Daniju in Vladu, da bi tudi onadva opisala svoj vzpon čez steno El Capitana, sta mi rekla, da je njuna smer zapisana v srcu in na tihem jima dam kar prav, res je nemogoče opisati vse, kar se s človekom godi v steni, vse tiste skrite občutke, drhtavico, ko visiš na prstih ene roke, vse potne kaplje, ki ti zalivajo oči, vse poglede v steno

naprej in nazaj v globino. To je treba doživeti, izkusiti, da lahko razumeš. Dani in Vlado imata kar prav, tudi moj vzpon čez steno Half Doma je zapisan v mojem srcu mnogo globlje kot v dnevniku.

23.6. do vrnitve domov

Ugotovimo, da če hočemo še ostati, nujno potrebujemo denar, ki nam je že skoraj pošel. Po dveh dneh potikanja po dolini, ko se spustimo iz yosemitske doline v mesto Merced, da bi dali kri in tako kaj zaslužili, izvemo, da z našo ponudbo ne bo nič.

Nadaljujemo iskanje po plan-tazah in četudi skoraj povsod potrebujejo delavce, se vsi boje na črno zaposliti koga in se nam vsem čudijo, da hočemo kot belci opravljati delo, ki ga tu opravljajo večinoma črnci in Meksikanci. Ne preostane nam drugega, kot da se vrnemo v Yosemite in da prodamo nekaj opreme. Z avtom so še vedno same težave, zato smo še bolj slabe volje. Vlado je prepričan, da s tem avtom ne bomo prišli čez vso Ameriko. Razmišljamo, da bi ga prodali in se tudi vrnili z

avtobusom. Po štirih dneh, ko smo razprodali opremo, smo zbrali nekaj denarja, s katerim se bomo vrnili do letališča. Ponovno se spustimo v mesto in hočemo prodati našo 17 let staro Tojoto, vendar zanjo ne bi dobili več kot eno karto za avtobus. Tako nam ne preostane drugega, kakor da tvegamo in gremo na pot z avtom.

1.7.

Zapuščamo Kalifornijo in Yosemite, kar težko smo se poslovili. Žal nam je, da se moramo predčasno posloviti od plezanja, a kaj, ko je tudi tu denar še bolj kot pri nas sveta vladar. Vemo, da bi lahko več videli, še več preplezali, več doživeli, lahko bi obiskali še kakšen drug plezalni center, a vse to so le še želje, dolarji nam krojijo našo pot, a ta vodi kar najhitreje čez Ameriko do letališča v New Yorku. Jezi me pa še to, ker Vlado in Dušan vztrajata na isti poti, pravita, da si s takšnim avtom ne upata tvegati kakšne druge poti, tako bom še manj videla. Zmenimo se, da bomo vozili večinoma le ponoči, tako nam ne bo prepgosto zakuhali. Vsak med nami bo prevozil četrtno poti, si lepo razdelimo dolžnosti po sistemu: eden vozi, drugi mu dela družbo, dva pa spita in počivata, da bosta pozneje zamenjala voznika in dežurnega ob njem. Ustavljamo se na postajališčih, kjer se lahko za silo umijemo in uredimo ter tudi počivamo. Kar pravi stiskači smo in kupujemo res le najnujnejše.

Avto je odpovedal nekako sto milj pred New Yorkom in smo tako imeli le še dodatne stroške, da smo ga privlekli do mesta, kjer smo ga za smešno nizko ceno prodali.

10.7.

Zvečer ob 18. uri zapuščamo Ameriko. Na letalu si oddahnem, kljub utrujenosti, ki jo čutim od dolge vožnje z avtomobilom. V dveh dneh bom že doma in bom lahko v svoji postelji brez vseh skrbi le spala in sanjala.

Šele tisti trenutek se zavem, kako pogrešam svoj dom, v mnogih dnevih pred tem za to ni bilo časa.

Pa mi ni žal tega, ne časa niti denarja, ki je bil potreben za to pot. Ostali mi bodo lepi spomini na mnoga lepa doživetja onkraj velikega oceana. Četudi se vračam prej, kot smo načrtovali, z zadovoljstvom ugotovimo, da smo skoraj vse cilje, ki smo si jih postavili, tudi dosegli.

Naj se na koncu zahvalim vsem tistim, ki so v teh gospodarsko težkih časih prispevali kakšen tolar in nam omogočili pot. Vsem v imenu vseh nas iskrena hvala.

Če bi bili vsi kot vi, a žal niso bili, in so mnogi snedli besedo, ki so nam jo dali, bi premagali še kakšno steno več.

Kamniti spomeniki na obličju zemlje pa bodo še stali in nas vabili na nove in nove poti čez njihove prepadne stene. Kot je zapisal naš znani alpinist: "Stene so tam zato, da jih preplezamo..."

Yosemitski slapovi

PRIPIS UREDNIŠTVA

V odpravi AO Ravne, ki je trajala od 26. maja do 11. julija, so bili: Zala Žaže, Daniel Vezonik, Dušan Polenik in Vlado Rotovnik. Splezali so naslednje smeri:

- V. Rotovnik in D. Vezonik: Zenyatta Mondatta v El Capitanu (VI, A5, 5.7, 16 raztežajev)

- D. Polenik in V. Rotovnik: Flying Butress v Sentinel Rocku (VI, A3, 16 raztežajev)

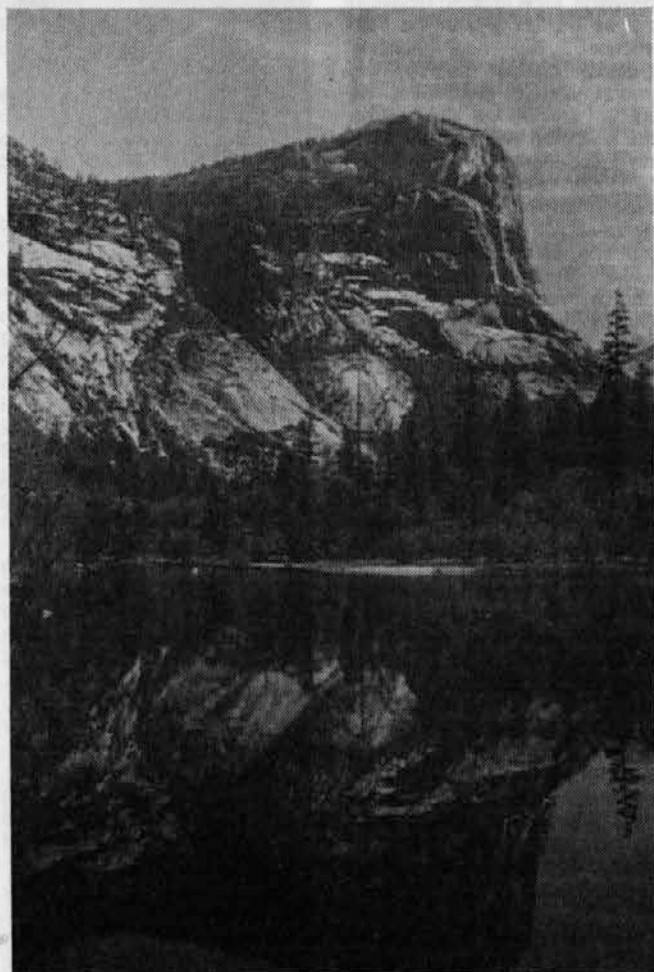
- D. Polenik in V. Rotovnik: The Prow v Washington's Columnu (- 5.10, A3, 12 raztežajev)

- D. Polenik in Z. Žaže: Regular North Face v Half Domu (5.10, A2, 24 raztežajev)

- D. Polenik in Z. Žaže: Regular North Face v Royal Archesu (VI, A1, 5 +, 15 raztežajev), kombinaciji s Crest Jewel v North Domu (5.10 a, 9 raztežajev)

- Z. Žaže in D. Vezonik: Regular v Washington's Columnu (5.8, A2, 12 raztežajev).

(Vir: Delo, 20.7.1992)

Jezero Mirror v Mt. Watkins

Prilepljeni na šipo vzpenjajoče se gondole zremo v hrib nad nami. Poraščen greben pred nami postaja vse nižji in počasi se odkriva pogled na mogočno ostenje. Včeraj, ko smo v macesnovem gozdiču, pri spodnji postaji gondole, ob potoku, nekaj deset metrov od neprijaznih tabel, ki prepovedujejo kampiranje, postavili šotoreček, nismo videli pobočij 3859 m visokega Koenigsspitze. Le mogočni vrh je moel iznad poraščenega grebena, ki nam je zakrival pogled. Koničasti vrh, pripet na nebo, se mi je zdel nedosegljiv, čelni pogled na vršno steno pa ni pokazal nobenega logičnega prehoda. Da sem začetnik, ki prvič stoji pod podobnim mogotcem, bi gotovo klonil in se brez boja poražen vrnil tja, od koder sem prišel. Tako pa čutim, da tudi na ta vrh vodi moja pot, le poiskati jo bo treba.

Ob zgornji postaji gondole, pri Schubachhuetten, imamo vso goro, od skalne bariere nad ledeniško moreno, prek katere lije slap, nenadejano precej koprnih pobočij, ostrega grebena, do s snežnimi opasni ovesenega vrha, kot na dlani. Z očmi iščemo prehode in z Mihijem sva si enotna: možno je, toda...

Odpravimo se proti ledeniku. Z nama je tudi Katja, ki naju bo pospremila del poti, v času vzpona pa bova z njo imela radijsko zvezo. Na zadnjih orumenelih travah se pasejo jaki. Nekaj predstavnikov tega tibetanskega goveda, za katero se je verjelo, da lahko živi le v himalajskih višinah, je leta 1982 v te kraje pripeljal znani tirolski alpinist Reinhold Messner. Le ti in njihovi potomci živijo sedaj tu v nižinah, 2500m visoko in ni videti, da bi bili nezadovoljni. Izvirna, za turizem dobrodošla poteza je povsem uspešna.

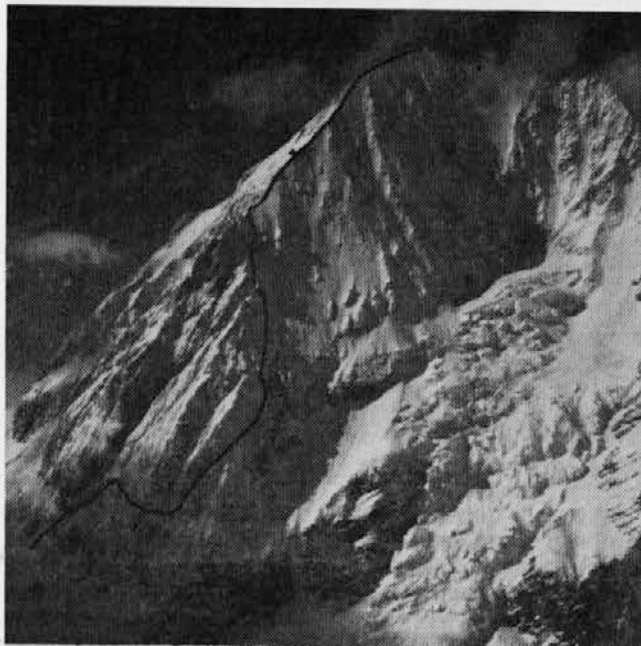
Med skalnimi nanosi, ki ostajajo ob neopaznem drsenju ledenika, najdemo raven prostor. Tu bova z Mihijem prespala noč pred vzponom. Katja, ki mora ujeti večerno gondolo v dolino, se poslovila. Počasi se odpravi po brezpotju v smeri, od koder smo prišli. Ko preskoči zadnjo hrumečo vodo, ki priteče izpod vročega ledu, in se povzpne na gruščnat greben, še zadnjič dvigne roko v pozdrav in izgine za robom.

Na od sonca ogretyh skalah poležavamo in čakava, da večerni hlad prežene vročino poletnega popoldneva. Miren sem. Po dolgem času se mi nikamor ne mudi in ne obremenjujem se z nepomembnimi skrbmi. Zaspim z dobrimi občutki.

Ob štirih zjutraj telo še ni pripravljeno na hrano, zato kar na silo pogoltnemva skromen zajtrk in odročljiva proti steni. Z dnem sva na vrhu snežnega jezika, kjer prestopiva v steno. Plastični čevlji in ledno orodje se preselijo v nahrbtnika, ki sta

KRALJEVSKI VRH

Andrej Gradišnik

Prvenstvena smer na Koenigsspitze ali Gran Zebru (3860 m)

že brez te ropotije dovolj težka. Po gruščnatih policah se povzpneva do zajede, ki sva si jo spoštljivo ogledala že včeraj. Nič strašnega, le dobro razčlenjena rampa nama ponudi nekaj raztežajev lepega plezanja in naju na koncu pripelje v severno steno. Visoke temperature v minulih dneh in opoldansko sonce so dodobra oživila steno. Iz snežišč v zgornjem delu se po steni zlivajo slapovi vode, vmes pa se meša ropot padajočega kamenja. Tu bova morala nekoliko odstopiti od zamišljene smeri. Toda tudi novo izbrana varianta je ogabno krušljiva. Roki grabita po majavih oprimkih, z nogami stojim na dvomljivem drobirju, kamnje se proži in grozi, da bo med poskakovanjem po pobočju potolklo Mihija, ki me pripet na slabe kline nemočno opazuje. Vroče mi je. Usta so suha. Že zdavnaj sem iz čutare, kot da bi zalival vroči pušavski pesek, izcedil zadnje kaplje. Nekaj deset metrov od naju pa se zliva voda, katere posmehujoče šumenje naju draži. Gladke sprane plošče in skalna kanonada naju ločujejo od zelenega balzama. Preklinjam kamnolom, v katerem sva se znašla, težak nahrbtnik, sonce in še kaj bi, pa se mi jezik lepi na nebo.

Precej krušljivih raztežajev je že za nama, nad mano pa je

razmočena zaplata snega. S tresočimi nogami si polščem oporo v strmih pesku in željno srkam po skali curkajočo vodo. Suha usta se ponovno ovlažijo. Popolnosti užitka ne more pokvariti niti pesek, pomešan med vodo. Za kratek čas bova potešila žejo. Raztežaj više se preobuja in po snežišču zaplezava na izpostavljeni greben, po katerem se bova vzpenjala proti vrhu. Tu se konča najino pionirsko delo, naprej bova plezala po skalah, ki jih je že oskrnila človeška roka. Največje težave so za nama, tudi zapadno kamenje naju na grebenu ne ogroža, toda dan se nagiba v večer in vrha danes ne bova dosegla. Ob osmih zvečer doseževa razdrapano poličko na zavetrni strani grebena. V steni, v kateri ves dan nisva našla niti udobnega stojišča, in se v nji venomer nekaj spodmika in lomi, je to dar, ki ga brez pomisleka sprejmeva. Z malo dela si pripraviva že skoraj udoben prostor. Miha je na severni strani grebena napolnil plastično vrečko s snegom in sedaj ga zavita v tople puhaste spalne vreče topiva nad plinskimi gorilnikom. Ves dan nisva použila ničesar in tudi večerjava le malo. Topel maratonik bo nadomestil del tega, kar sva porabila, del pa bo šel v škodo rezerv.

Pripeta na kline, visoko na

grebenu, povsem blizu prvih zvezd, spiva sen pravičnih. Šele škriatne barve sončnega vzhoda naju predramijo. Doline so zavite v meglo, tu pri nama pa šibki sončni žarki že topijo lve, ki se je nabralo na spalnih vrečah, da srebne kapljice zdrsijo na tla. Po pričakovanju bi moralo biti vstajanje in priprava za nadaljnji vzpon nadvse mučno, pa ni. Kaj vem, ali je temu pripomogel lahek sen, ali morda slutnja vrha nad nama, vse opraviva s precejšnjo lahkoto.

V ranem dopoldnevu pripeljeva do snežnega grebena pod vrhom. Na mestu, kjer se najini smeri priključijo pristopna smer, ki vodi po južnih pobočjih, srečava sestopajoče gornike. Bežen pozdrav in zadnji metri v snegu naju privedejo na snežno glavo, ob robu katere je v prve skale vpet visok križ. Trenutek oddiha. Nahrbtnika odloživa v sneg, sedeva na skale ob križu in pogled odtava po tirolskem gorovju, ki se blešči v močnem soncu.

Potem gre vse hitro. Navezana se v vratolomnem spustu oddriva po snežiščih južnih pobočij. V želji čimprej priti spet na severno stran gore, se na najnižjem delu skalnatega grebena povzpneva na sedlo, a v odurno krušljivi strmini, ki me spominja na včeraj preplezane detajle, ne najdeva logičnega prehoda na ledenik. Ne izgubljava časa, pač pa se čez sedlo vrneva na južno stran in se zagrizava v dolgočrajno, a tehnično nezahtevno pot, ki naju bo čez Cevendalehuetten pripeljala na severno stran. Velike količine vode, ki je na južnih pobočjih ob močni pripeki povsod dovolj, vedno znova potešijo žejo in nama dajo moči, da v rekordnem času že skoraj preteče dolgo pot ter zvečer ravno še ujameva zadnjo gondolo, ki pelje v dolino. V prepolnih gondoli so vse oči uprte v naju. Shujšana, od sonca ožgana, z opremo, v naglici obešeno na nahrbtnika, in s plezalno vrvo v rokah, sva še ena zanimivost več za zdolgočasne turiste, ki so se z gondolo zapeljali do restavracije pri izstopni postaji, kjer so se z velikim apetitom, ki ti ga da sveži planinski zrak, fino napapcali. Tipajoči pogledi pa naju ne motijo. Še zadnjič se oglašiva po radijski postaji, midva sva svoje opravila, vračava se v svet, kjer veljajo drugačna pravila, tja, kjer bo čez nekaj dni najina avantura le še oddaljen, komaj verjeten spomin.

Stanko Mihev in Andrej Gradišnik sva 27. in 28. VII. 1992 preplezala novo smer v 3859 m visoki Koenigsspitze v Ortlerjevi skupini na Tirolskem. Smer sva poimenovala "Dirty dancing", višina nove smeri je 650 m, celotna višina opravljenega vzpona pa je 1100 m.

Z RAZISKOVALNO LADJO SONNE PO MELANEZIJI

(2. del)

Dr. Ivo Štruel

Na ladji je bilo vse po starem, kot na prvi odpravi, le obe posadki (mornariška in znanstvena) sta bili deloma drugi. Nekateri raziskovalci so bili tudi na odpravi OLGA I, toda za večino njih je bilo to prvo potovanje z ladjo Sonne. Vodja odprave je bil zopet prof. dr. W. Tufar z marburške univerze in tudi ostali raziskovalci so bili v glavnem iz te znanstvene ustanove. Na prvi odpravi sem bil edini tuji udeleženec, na tokratni OLGA II pa jih je bilo več. Razen mene sta bila še dva geologa iz Avstralije, geofizik iz ZDA in geolog iz Nove Gvineje, toda ti so ostali na ladji le štiri tedne.

Kratika OLGA II pove, da gre v bistvu za podobne raziskave kot na prvi odpravi, vendar na drugem koncu Tihega oceana, in sicer več kot 11400 km oddaljenem Bismarckovem morju severno od Nove Gvineje, kjer so leta 1986 v globini 2200 m našli aktivno hidrotermalno polje s črnimi dimniki (black smokers) in s cinkom bogatimi rudnimi stebri.

Znanstvene odprave so nedvomno zelo zanimive, imajo pa seveda tudi svoje slabe strani. Predvsem mislim na obrobne dogodke, ki niso povezani z delom. Če že prideš enkrat tako daleč v svet, bi si vsaj mimogrede rad ogledal določene zanimivosti na poti do delovnega območja, mi pa smo pluli mimo vulkanskih in koralnih otokov Novih Hibridov in Solomonovega otočja, kot da nas ne zanimajo.

Otočje Vanuatu, ki ga sestavlja 80 otokov, smo prečkali med otokoma Santa Maria in Espiritu Santa, toda žal ponoči, tako da smo videli le posamezne lučke. Tudi v naslednjih dneh, ko smo pluli po Solomonovem morju, smo otok Guadalcanal, znan predvsem po bojih v drugi svetovni vojni, videli le od daleč.

Solomonovo morje je dokaj globoko, 5 - 6.000 m, največja izmerjena globina znaša 9.140 m, torej je morje tu globlje, kot je Mt. Everest visok. Ker je ladja Sonne opremljena tudi za snemanje reliefa morskega dna, smo lahko vsak trenutek ugotavljali globino morja, računalnik pa nam je sproti risal relief morskega dna v širini do štirih kilometrov na vsej poti od Fidžija do Nove Britanije. Največje globine se pojavljajo v tako imenovanem novobritanskem jarku, nad katerim so tudi naši hidrofonisti beležili globine prek 8000 m. Jarek je dolg prek 500 km in spada med najbolj aktivna

potresna območja našega planeta. Na nas je pustilo to območje povsem nasproten vtis. Po šestdnevni plovbi je bilo morje prav tisti dan, ko smo pluli med največjimi globinami, izjemno mirno. Ostale dni je bilo vreme zelo spremenljivo. V presledkih je deževalo, vseskozi pa je bilo vroče in soparno. Da je tu vedno tako vroče, nam povedo poprečne letne temperature, ki se gibljejo okoli 27°C.

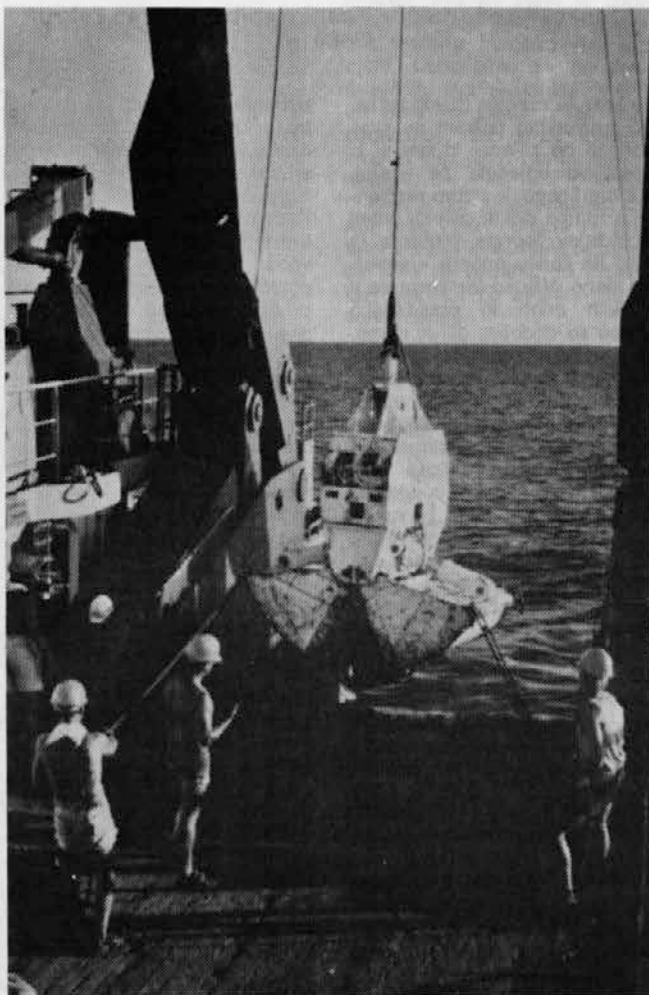
Zgodaj zjutraj naslednjega dne smo zapluli v Simpsonov zaliv oziroma v Rabaul na Novi Britaniji, ki je drugi največji otok Papue Nove Gvineje.

Enodneveni postanek smo

izrabili za ogled mesta in okolice, kjer smo se povzpeli tudi na 133 m visoki aktivni vulkanski stožec Tarvurur, ki je leta 1937 prizadejal mestecu Rabaulu precejšnjo škodo in uničil 505 življenj. Pod vznožje vulkanskega stožca so nas pripeljali domačini s svojimi lahкими čolni čez Matupitski zaliv, kjer je na njegovem dnu polno hidrotermalnih vrečev in je zategadelj tudi morska voda v tem zalivu mestoma nadnormalno topla. Po grobi oceni se je temperatura vode ponekod gibala do štirideset stopinj in več, mestoma je smrdeela celo po žveplovodiku. Žvepelene pare in plini puhtijo tudi marsikje iz kraterja na Tarvururu. Malo pod vrhom nas je močan tropski naliiv v trenutku zmočil do kože, toda do Rabaula, kamor smo se vrnili na odprtem poltovornjaku, smo bili zopet suhi.

Vulkanski stožec Tarvurur je le eden od aktivnih vulkanskih centrov sredi velikega rabaulskega kraterja, ki je eliptične oblike, katere daljša os meri 14 km, krajša pa 9 km. Kopni del kraterja je obdan s 450 m visokimi strmimi, močno obraslimi pobočji. Pretežni del pa je zalit z morjem, katerega globina se giblje med 10 in 150 m in zato je mestece Rabaul, ki je zrastle na ozki priobalni ravnici ob robu kraterja, naravno zaščiteno pristanišče. To so dodobra izrabili tudi Japonci med drugo svetovno vojno. Nič hudega sluteče in nepravilne Avstralce so presenetili in Rabaul zavzeli, potem pa ga zgradili v eno najmočnejših oporišč na Pacifiku. Četudi so ameriški bombniki mesto popolnoma uničili, so vojaški objekti, ker so bili zgrajeni pod zemljo, ostali takorekoč nepoškodovani vse do konca vojne.

Na prošnjo novogvinejskih oblasti smo naslednja dva

Po rudo v globino 2200 m

dni raziskovali podmorski krater Tawui severno od Rabaula. O nad tisoč metrov globokem kraterju smo naredili reliefno karto morskega dna, raziskali njegovo kameninsko sestavo ter fizikalne in kemične značilnosti morske vode, kontinuirano od morske gladine do dna kraterja. Na morski gladini je bila na primer temperatura vode 29, na globini 920 m pa 7,7°C, kar pomeni, da vulkanski krater ni več aktiven. Iz našega raziskovalnega območja smo imeli ves čas krasen razgled na ugasle vulkane Kabi (mati) in njeni dve hčeri Tovanumbatir in Turangunau, ki so v vznožju obdani s kokosovimi plantažami.

Za prebivalce Nove Britanije in ostalih novogvinejskih otokov predstavljajo kokosove palme pomemben vir dohodka. Kokosovo palmo bi lahko celo označili kot drevo življenja. Debla in listje uporabljajo domačini za gradnjo svojih koč. Iz listja delajo metle, košare, stole, predpražnike itd. S sokom iz nezrelih sadežev si lahko potešijo žejo. Iz mesnatega dela oreha delajo kopro, olje, mleko, moko, maslo, marmelado, živinsko krmo in celo milo ter parfun. Iz vlaknatega ovoja izdelujejo vrvi, predpražnike, krtače itd.

Uporabna je tudi trdna skorja oreha. Iz nje izdelujejo skodele in razne druge posode. Celo cvet je uporaben za pridobivanje sladkorja in vina.

Konec ceste - kako naprej na Taruuruur

Kokosove palme so načrtno začeli gojiti nemški naseljenci pred prvo svetovno vojno. Se danes spadajo ta območja med najbolj razvite predele gospodarsko močno zaostale Papue Nove Gvineje. Od drugih palm naj omenim še palmo betel, ki nosi kot jajca velike nasladilne in poživilne, za zobe dokaj škodljive, kljub temu pa precej priljubljene sadeže. Uživalce teh orehov spoznaš na prvi pogled po črnih zobeh in rdečih ustnicah. Nam tuje je tudi do 20 m visoko kruhovo drevo z nekaj kilogramov težkimi sadeži, ki so bogati s škrobom, sladkorjem, z oglji-

kovimi hidrati in vitamini.

Osebnost bi prav gotovo bolj užival, če bi se namesto na Bismarckovo morje podali v notranjost 595 km dolgega in do 80 km širokega otoka Nova Britanija in bi tam raziskoval kovinska nahajališča ali vulkane. Toda po programu so bile predvidene raziskave v Manusovem bazenu južno od otoka Novi Hannover, ki smo ga od daleč videli vsak dan, nanj pa stopili nismo niti enkrat. Štirideset dni smo, z dvodnevnim vmesno prekinitvijo, dan in noč, v delovnih izmenah po dvanajst ur, raziskovali 130 km dolgo in 10

km široko območje tektonsko in vulkansko aktivnega globokomorskega podvodnega grebena iz bazaltne lave. Prve vožnje z napravo za televizijsko opazovanje morskega dna, s tako imenovanim Ofosom (Ocean Floor Observation System), nad morskim dnom, so nas malce razočarale. Na televizijskem zaslonu smo videli le izlive bazalta, in še te večinoma prekrite z različno debelo usedlino, kar pomeni, da so izlivi lave starejšega datuma. Zato pa je bilo veselje toliko večje, ko smo zagledali prve, stalagmitom podobne, rudne stebre. V naslednjih dneh smo potem našli celo skupino stebrov. Eno od štirih skupin smo v čast vodje odprave, ki je po rodu Dunajčan, krstili za Dunajski gozd.

Rudni stebri so sestavljeni pretežno iz cinkovega sulfida (sfalerita in wurtzita), železovega sulfida (pirita, markazita in melnikovitpirita) ter bakrovega sulfida (halkopirita). Omenjeni sulfidi vsebujejo po nekaj sto gr/t srebra in tudi nekaj gramov zlata. Čeravno vsebujejo rudni stebri 10 - 40% cinka in 0,5 - 2,5% bakra, tovrstna nahajališča verjetno še ne bodo tako kmalu zanimiva za industrijo. Z vodjem odprave se v tem pogledu sicer precej razhajava, toda čas bo pokazal, kdo od naju ima

Južnomorska idila

prav. Zanimivo je, da je morsko dno v globini 2200 m, kjer vlada popolna tema in je voda precej mrzla (2 -3 °C), naseljeno s favno edinole okrog hidrotermalnih vrelcev oziroma aktivnih rudnih stebrov, medtem ko lahko ostali del primerjamo s puščavo, kamor le tu in tam zaide kakšna ribica. Z rudnimi stebri smo privlekli na dan tudi večjo količino favne z morskega dna, in to raznovrstne polže, med njimi tudi nekaj povsem novih vrst, potem rake, kolobarnike, bradonosce, ožigalkarje ter spužve.

Konec maja je na našo raziskovalno območje priplula ruska raziskovalna ladja Mstislav Keltys. S 6.339 BRT je precej večja od Sonne, ki ima le 2.607 BRT in je pravi plavajoči inštitut. Na ladji je bilo 118 ljudi, od tega 58 raziskovalcev, razdeljenih v 8 raziskovalnih skupin, ki so zbrani material sproti raziskovali, saj so vse skupine imele s seboj kompletno laboratorijsko opremo za litološke, rudne, kemične, biokemične, biološke, hidrološke in geofizikalne raziskave. Ladja je opremljena z dvema 19-tonskima podmornicama, ki se lahko spuščata z dvema članoma posadke, krmarjem in znanstvenikom, do 6000 m globoko. Rusi so na dovoljenje čakali dve leti in ga dobili samo za deset dni. Zato so bili v precejšnji časovni stiski. Da bi jim pomagali iz zagate, smo jim dali našo karto morskega dna, za protiuslugo pa so enemu od nas obljubili ogled morskega dna s podmornico.

Dva dni sem bil njihov gost in sem dodobra spoznal tudi način življenja in dela na njihovi ladji. Če bi se moral odločiti med obema ladjama, bi kot sladokusec ostal na Sonne, kot raziskovalec pa bi dal prednost ruski ladji. Hrana je bila na naši ladji bistveno boljša, lahko bi celo rekel odlična, medtem ko bi na njihovi ladji hrana komajda zaslužila zadostno oceno. To ni bila le moja ugotovitev, tudi ruski kolegi so to razliko zelo poudarjali.

Najbolj pa so nam zavidali velik izbor pijač, saj je njim Gorbačov prepovedal celo vodko. Naš ekonom je zaloge hrane in pijače v

vsakem pristanišču (v Suvi, Rabaulu in Kaviengu) sproti dopolnjeval, zlasti s svežo zelenjavo in sadjem, medtem ko so ruski kolegi po treh mesecih na morju še naprej morali "uživati" domačo rusko hrano iz zmrzovalnikov.

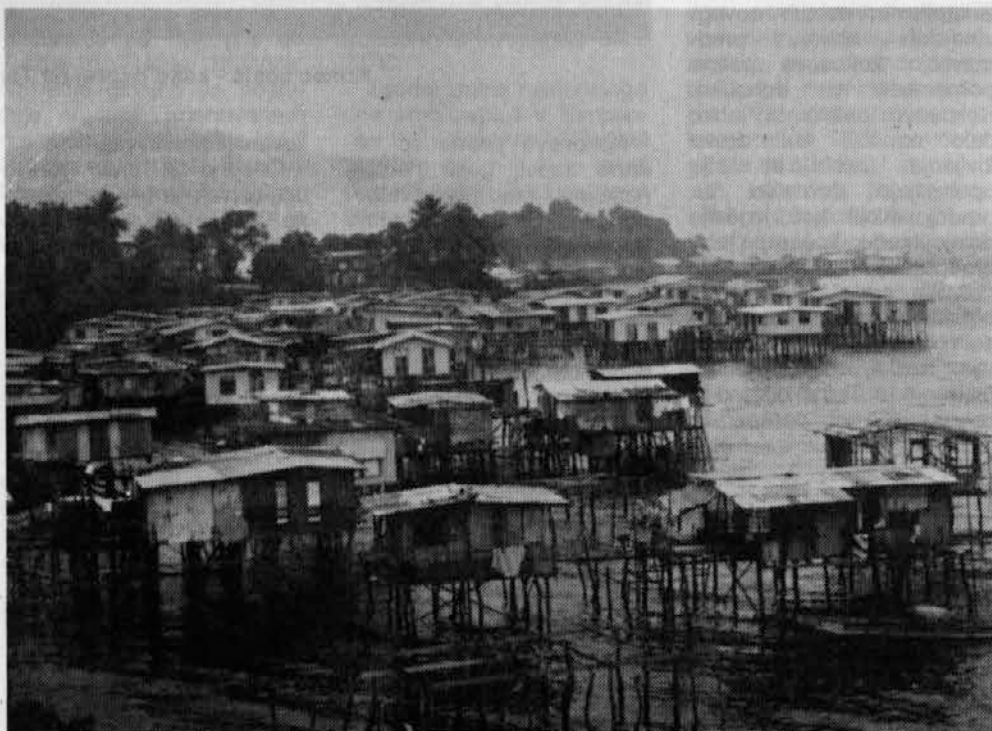
Sredi naših raziskav na odprtem morju smo za dva dni odpluli v Kavieng, idilično mesto na Novi Irski. Tu so nas nekateri zapustili, namesto njih pa so prišli drugi, ki so do tod prileteli z letalom. Po krajšem ogledu mesteca ali, bolje rečeno, male naselbine smo si najeli barko in se odpeljali na kopanje na enega bližnjih koralnih otokov. Kopanje na ladji

majhnem pomolu sredi čudovite, s palmami obrobene plaže, smo videli, da bomo morali biti pri kopanju dokaj previdni. Opozorilnih tabel sicer ni bilo, zato pa je bil mrtev morski pes na pomolu dovolj zgovorno opozorilo. Na območju Papue Nove Gvineje je menda precej morskih psov, doslej so ugotovili 21 vrst. Tudi na raziskovalnem območju smo jih videli. Enega smo celo posneli z videokamero v globini 2200 m. Po vrnitvi v Kavieng smo se odpeljali v notranjost otoka ter si na koncu ogledali še zarjavele in že močno zarasle topove "slavne in nepremagljive" japonske armade.

Naslednji dan smo vzeli

zares, je začel oklevati, toda radovednost in želja po uspehu sta bili močnejši od strahu. Vožnja s podmornico mora biti enkratno doživetje. Za jemanje vzorcev z morskega dna ima 2 -3 m dolge gibljive roke, opremljena pa je seveda tudi z raznimi drugimi instrumenti in napravami. Medtem ko smo mi z našimi napravami v okolici hidrotermalnih vrelcev lahko ugotavljali le za nekaj stopinj povišane temperature vode, so se s podmornico lahko vrelcu tako približali, da so na samem vrelcu namerili 270 °C.

Slovo od ruskih kolegov je bilo veselo in pristrčno. Priredili smo ga na naši ladji.

Novogvinejske Benetke

sredi morja je namreč prepovedano. Barka je imela stekleno dno, zato smo se večkrat ustavili in občudovali koralni svet ter ostalo življenje v morju.

Koralni grebeni na območju novogvinejskih otokov spadajo namreč med najlepše in tudi najbogatejše z živalskimi vrstami na svetu. Sredi teh fantastičnih tvorb narave pa smo tu in tam lahko videli tudi neljube spominke iz druge svetovne vojne, med drugim tudi japonsko lovsko letalo. Ko smo z barko pristali ob

slovo od kopnega ter po dveh urah zelo počasne vožnje po ozkem in 8 - 30 m globokem kanalu med koralnimi otoki in čermi izpluli na odprto morje in že popoldne nadaljevali z raziskovanjem morskega dna v Mausovem bazenu.

Z ruskimi kolegi smo se se nekajkrat srečali. Ko smo že mislili, da ne bodo držali obljube, so zadnji dan vodji naše odprave le omogočili osemurni spust v temačne globine Bismarkovega morja. Eno takšno potapljanje stane baje 30.000 US\$. Ko je šlo

Po njihovem odhodu smo ostali zopet sami sredi prostranega morja, toda po štirinajstih dneh smo tudi mi odpluli proti Liherju, največjemu od petih vulkanskih otokov, severno od Nove Irske. Tu smo nameravali raziskati z morjem zaliti del kraterja 700 m visokega vulkana Luise. Bilo je predvideno, da si bomo ogledali del kraterja na kopnem, kjer avstralski geologi raziskujejo nahajališče zlata. Žal pa je ostalo samo pri načrtih. Vreme se je namreč zelo poslabšalo, morje pa je bilo zelo razburkano, zato smo

bili prisiljeni ostati na odprtem morju. Ko se je naslednji dan morje le kolikor toliko umirilo, so se k nam na barkači pripeljali avstralski geologi, ki so nam pripovedovali o življenju na otoku ter o geoloških zanimivostih vulkanskega kraterja in nahajališču zlatonosnega pirita v njem. Po količini rude ter vsebnosti zlata - 5 gr/t rude, je nahajališče z gospodarskega vidika precej zanimivo, toda problem je v tem, da je vulkan še vedno aktiven in da uhajajoči plini ponekod povsem onemogočajo delo na tem nahajališču. Precej potrjeni, da nismo videli enega od zelo redkih recentnih kopenskih hidrotermalnih rudišč, smo zvečer odpluli proti Port Moresbyju, zadnjemu cilju 58- dnevne ter nad 6500 km dolge plovbe med melanezijskimi otoki. Plovba po Solomonovem morju je bila dokaj nemirna, pogosto je deževalo, včasih je tudi lilo kot iz škafe, zato smo večino časa preživeli v svojih kabinah, knjižnici ali v laboratorijih. Nekatere je mučila tudi morska bolezen. Tu in tam smo sicer videli kakšen otok, toda večina njih je bila zavita v gosto meglo. Šele ko smo zapluli v Korralno morje, se je vreme izboljšalo.

Ker je obala pred Port Moresbyjem obdana z laguno in koralnim grebenom, smo morali pred grebenom počakati na pristaniškega pilota, ki nas je potem po dokaj ozkem kanalu pripeljal v pristanišče.

Port Moresby je glavno mesto Papue Nove Gvineje, ki se kot samostojna država pojavlja šele od leta 1975. Državi pripada več kot 600 otokov, največji med njimi je Nova Gvineja, ki je drugi največji otok na Zemlji, toda polovica njene površine, ki se imenuje Irian Jaya, pripada Indoneziji.

Ceprav so Evropejci otok odkrili že leta 1526, je Nova Gvineja ostala med najmanj raziskanimi predeli našega planeta. Potovanje po otoku je še danes prava pustolovščina, pa čeprav oblasti zagotavljajo, da že deset let ni bilo primerov ljudožerstva. Na otoku niso le težko dostopne gore, ki segajo nad štiri tisoč metrov visoko, temveč tudi velika močvirja,

ki so neznosna in nevarna celo za vsega hudega navajene domačine.

Nova Gvineja je nastala s kontinentalnim trčenjem dveh tektonskih plošč - avstralskoazijske in plošče Tihega oceana. Začelo se je pred 30 milijoni leti, ko so se

in hiš na deželi, pa tudi v mestih, razen če niso v strogem centru, zgrajenih na koleh ali betonskih stebrih.

V Novi Gvineji žive tudi največji krokodili na svetu, 7 do 10 m dolgi, ki zaplavajo včasih tudi do nekaj sto metrov daleč na odprto

Rudni vzorci z globine 2200 m

iz morja dvignili prvi skladi kamenin, ki so do takrat pokrivali morsko dno. Gorotvorni premiki so dosegli višek ob koncu pliocena in začetku pleistocena (torej pred 7-2,5 milij. let), ko je otok zrasel v nad 4000 m visoko in 2000 km dolgo kameninsko gmoto.

Zaradi vlažne in tople klime je otok domala ves obraščen z bujnim in dokaj težko dostopnim tropskim gozdom. Odlikuje pa se tudi po edinstvenem živalskem svetu. Sesalcev je sorazmerno malo, prevladujejo od človeka uvožene vrste, netopirji (veliki in mali) ter vrečarji. Zato pa je toliko več ptic, in to kar 860 vrst. Od 42 znanih vrst rajskih ptic jih živi na Novi Gvineji 38. Izjemno mnogo (30.000 vrst) je insektov, med katerimi je tudi precej za človeka nevarnih vrst. Kač je 110 vrst, najbolj strupena je taipan, ki je na srečo bolj redka in boječa, toda vsak drugi ugriz je baje smrtonosen. Tudi do štiri metre dolgi pitoni so spoštovanja vredni. Zaradi mrčesa in kač je večina koč

morje. Nekaj teh primerkov sem videl na krokodilji farmi v parku divjih živali v Port Moresbyju, v katerem živijo krokodili in druge živali domala v naravnem okolju.

Čeravno živi na Novi Gvineji le 3,5 milijona ljudi, obstaja 715 jezikovnih skupin. Da bi se med seboj lažje sporazumevali, so uvedli novomelanezijski pidžinski jezik kot uradni jezik. Ljudje so precej temne polti. Najbolj črni zamorci pripadajo plemenu Baku.

Ker smo v Port Moresbyju do odhoda letala imeli štiri dni časa, sem si mesto in okolico lahko dobro ogledal. Mesto šteje le 150.000 prebivalcev, toda po površini se lahko primerja z marsikaterim milijonskim mestom. Pravzaprav gre za enkrat bolj za kompleks med seboj ločenih mestnih četrti, ki se šele postopoma zraščajo v celoto. Dokaj hitro pa lahko ugotovimo, da tudi tu niso kos hitremu razraščanju divje gradnje, s katero nastajajo sredi lagune naselja na koleh. Po svoji izvirnosti in pisanosti

pa so prav ta naselja za tuje obiskovalce še najbolj privlačna in sodijo zagotovo med najbolj slikovite motive mesta. Ker je Nova Gvineja znana tudi po orhidejah, sem mislil, da jih bom vsaj nekaj od 1830 vrst lahko videl v botaničnem vrtu, toda podobno kot na Havajih, tudi tu nisem prišel v pravem letnem času.

Od slikovite pokrajine Nove Gvineje sem videl žal le majhen del, toda že po tem, kar sem videl, si lahko predstavljam, kako lepa in divja mora biti šele njena notranjost. Čeprav sem po tropskem gozdu hodil le v 700 - 800 m visokem narodnem parku Varirata, sem ga razen ponoči, verjetno doživel v vseh njegovih značilnostih, v lepem vremenu, dežju in megli. Tropski gozd te ne prevzame le z bujnostjo in raznolikostjo rastlinskega sveta, temveč tudi s petjem, žvrgolenjem in kričanjem ptic. Ko eni utihnejo, drugi začnejo, nikoli pa ne zavlada popolna tišina, kakršna je v naših gozdovih, v katerih le tu in tam čujemo ptičje žvrgolenje. V parku so pred našim avtom čez cesto skočili valabiji, ki spadajo v skupino srednje velikih kengurjev.

Na poti v Port Moresby smo se ustavili na vojaškem pokopališču v Bomani, kjer je pokopanih 4479 avstralskih in novogvinejskih vojakov, ki so sodelovali v bitki za Kokoda, ki je za Japonce pomenila začetek konca prodiranja proti Port Moresbyju in s tem tudi proti Avstraliji.

Moji vtisi s skoraj dvo-mesečnega bivanja in potepanja po Papui Novi Gvineji so več kot prijetni, skalila jih ni niti kazen v višini 250 Kin (=270 US\$), ki sem jo moral plačati ob slovesu, ker sem zaradi potekle vize zadnje dni živel v Novi Gvineji kot ilegalac. Po edinem manj prijetnem zapletu na tleh Papue Nove Gvineje sem končno kot zadnji potnik le stopil v letalo domače letalske družbe Air Niugini, ki nas je v šestih urah prepeljalo v Hongkong, od koder smo po nekajurnem postanku s Swis-sairrovim Boeingom 747 čez Bombay odleteli v Zuerich. Let je trajal 13 ur, od tega tudi 5 minut nad Slovenijo. Kako smo koj majhni ...

POTOVANJE PO VZHODNI EVROPI

Andrej Wlodyga

Kar malce neprijetno mi je bilo pri sru, ko smo se bližali madžarsko-romunski meji. Toliko slabega sem že slišal o tej deželi, ljudeh, cestah, žeparstvu, da sem si težko predstavljal kakšno stvar, s katero bi me Romunija sploh lahko razveselila. Nekje sem sicer prebral, da se tam doli za 100 DEM dobi 700 vrčev piva, a to

zemljanov. Ko se postavimo v krajšo kolono, naštejemo pred nami okoli 20 avtomobilov. Družno ocenimo, da mora v najslabšem primeru trajati kakšno uro, pa bomo čez. Šele pozno popoldne nas vase posrka počasno kolesje romunske birokracije. Poleg velikega števila carinikov in policajev, ki zdogočaseno posedajo po klopih,

mlajšemu kolegu, nato pa reče: "Ah, Slovenija? Beži bre napred!" Sledi naslednja faza: carinski pregled. Izpraznimo prtljajnik. Mlada carinica z zelo strogim izrazom na obrazu zaskrbljeno hodi okoli avta, tolče s prsti po vratih, pregleda prtljago in vpraša: "Guns? O.K., spakirajte!" Premaknemo se za nekaj metrov. Vklešči nas drug carinik, zopet izpraznimo prtljajnik. Zaskrbljeno hodi okoli avta, tolče po vratih, brska po prtljagi in vpraša: "Guns?" Čez dobrih 15 minut nam vrnejo potne liste. Vojak s kalašnjikovim na prsih dvigne zapornico, 100 metrov dalje stori enako še drugi in končno smo v obljubljeni deželi. Čeprav se vedno trudim, da mi prvi vtisi ne bi pokvarili mnenja o državi, tega tu niti ne poskušam, saj se slaba znamenja kar vrstijo: asfalt postane sumljivo naguban, po cesti se sprehajajo konji in govedo, kolona vozil na drugi strani je daljša, nas pa čakajo še najmanj tri prečkanja romunske meje.

Vozimo se skozi velika industrijska mesta in revne vasi, po ravninah, posutih s polji, in gričih, poraslih s travo. Na široki cesti srečujemo dačije (večkrat se vprašam, ali je to edini model

avtomobila v Romuniji), čudne džipe, ki s svojim videzom sodijo v čas med obema vojnama, velike tovornjake brez prednjih mask, včasih celo stekel, konjske vprege in improvizirane avtobuse, ki so v bistvu navadni tovornjaki s pritrjeno streho z okni in lesenimi klopki na zadku. Vozniki vseh teh vozil in čudes vso pot ob cesti tako pridno menjavajo kolesa, včasih hkrati tudi po dve, da močno podvomim o kakovosti cest, ki so še pred nami. Na srečo pa se kasneje izkaže, da je vzroke treba iskati v kakovosti romunskih "mišelink".

Zvečer prispemo v Cluj, središče mistične in opevane Transilvanije. Sem, natančneje 150 kilometrov proti severovzhodu, na prelaz Borgo, je na začetku tega stoletja Bran Stoker postavil dogajanje svojega romana Dracula. Cluj je veliko mesto, polno starih arhitekturnih spomenikov in muzejev. Vse uradne menjalnice so že zaprte in ne preostane nam drugega, kot da menjamo devize na ulici. Pri tem ritualu pa je treba biti bolj previden kot kjerkoli drugje na svetu. Za 100 DEM dobiš okoli 24.000 lejev, ki jih ulični preprodajaki odštejejo v bankovcih po 500

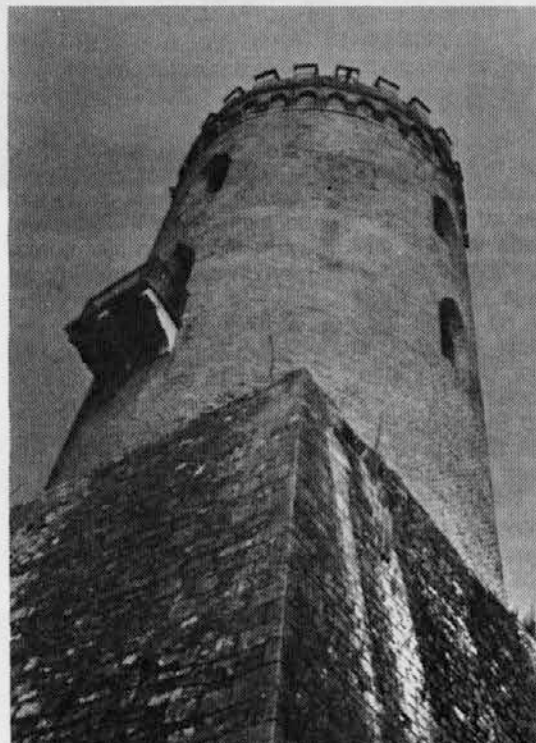

Cerkev v Cluju

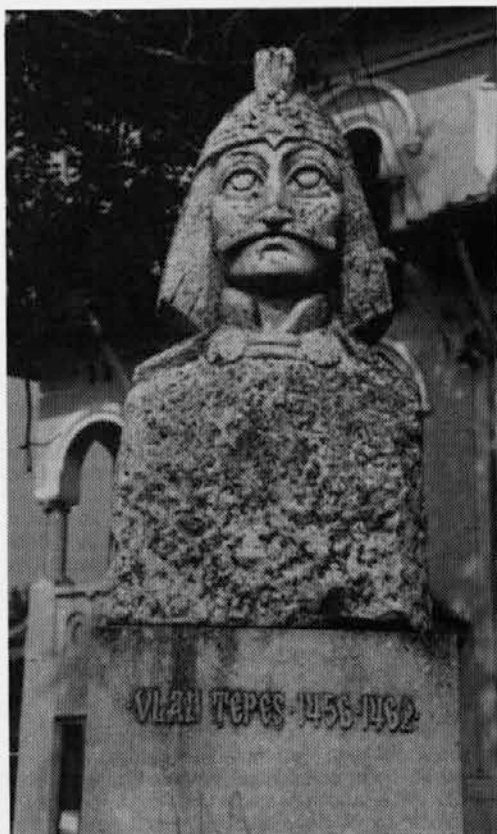
je bila ta trenutek tudi edina informacija, ki mi je vlivala upanje.

Na mejo prispemo opoldne. Sonce pripeka, da kar čutim vročino asfalta, ko zmanjšam hitrost. Kolona stoječih vozil pred nami je dolga dva, mogoče tri kilometre. "Prav, bomo šli pač na kakšno pivo," predlaga Marko. Z Jernejem greva v izvidnico proti mejnemu prehodu. Kamor se ozreš, povsod same dačije, kakšen trabant, a nikjer nobenega tujca. Daleč spredaj uzreva še eno kolono z na oko prijaznejšimi avtomobili. Zaskrbi me, kaj nas čaka v notranjosti države, posebej pri plačevanju računov, če tile Romuni že na meji ločujejo pripadnike bivšega vzhodnega bloka od ostalih

je na samem prehodu vse polno do zob oboroženih vojakov. Mejo zaznamuje širok pokosen pas, sredi katerega se visoko v nebo dvigajo stražni stolpi. Mlad, aroganten policaj se leno preteguje na klopi. Ko pokadi smrdljivo cigareto, mi pomigne, naj mu izročim potne liste. Obrača jih na vse strani in lista po njih. Po dolgem preiščanju zaključi: "Slovenija no good, Yugoslav passport good. Go back!" "Na zunanjem ministrstvu so nam vendar zatrdili, da lahko vstopimo v Romunijo z novimi potnimi listi", mu pojasnujemo, on pa neomajno vztraja pri svojem. Tedaj se k nam približa debel policaj, ki je očitno vodja izmene. Pogleda potne liste in nekaj zabrusi

Tirgovište - nekdanja prestolnica romunskih vladarjev

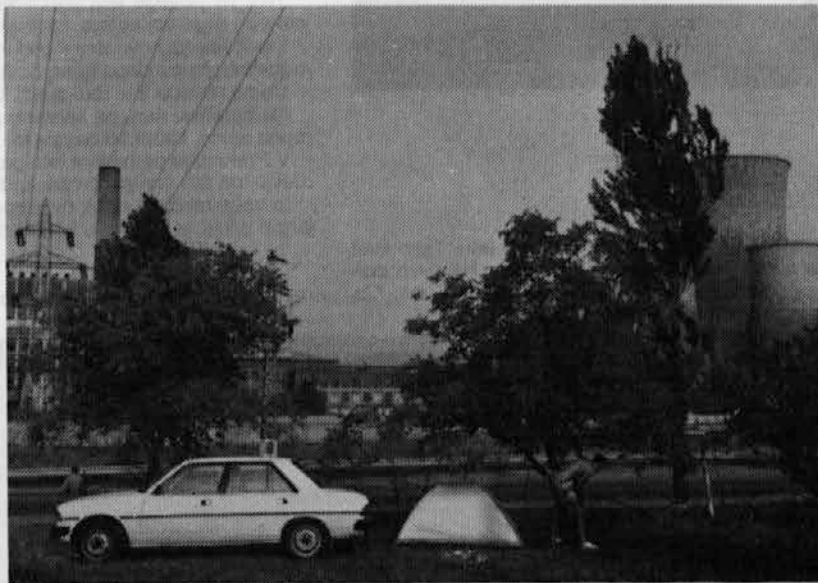

Spomenik
Vladu Tepesu
v Tirgovištu

lejev, kar stranki oteži štetje. Ko naš črnoboržijanec spretno obrne kupček bankovcev, da bi nam isto količino prodal dvakrat, ga obstopimo in narahlo suvamo pod rebra. Brž si premisli, izroči ves denar in urno izgine v noč. Kasneje srečamo prijetnega bolgarskega profesorja, ki je tu na simpoziju. Najprej nas opozori na previdnost pred tatvinami in doda, da je Bolgarija prijaznejša dežela. Pokaže nam prijetno restavracijo, v kateri večerjamo. Hrana je zelo poceni, ni pa preveč okusna, kljub temu, da je to ena boljših restavracij v mestu. Romunsko pivo stane 50 lejev, a je zelo slabega okusa in polno usedlin, zato se raje zalivamo z uvoženim. Ker ni v bližini nobenega kampa, kar opazimo tudi v ostalih mestih in nasploh ob cesti, postavimo šotora na hribu nad mestom, zjutraj pa se umijemo in zajtrkujemo v bližnjem hotelu. S Ferdinandom skupaj ves dopoldan pijemo pivo. Je zanimiv starejši možakar, ki govori nemško, francosko, rusko, češko, poljsko in madžarsko. Pripoveduje o Romuniji, svojem izgnanstvu v Ukrajino, zapoje nam arijo, pokaže nekaj rokohitskih spretnosti, poudari, da so oni tam na cesti še mnogo hitrejši, in potoži, kako težko shaja s 4000 lei mesečne pokojnine.

Skozi Južne Karpate se prebljemo ob reki Olt. Veliki macki z iranskimi registracijami in stari mercedesi, polni turških zdomcev, ki se ob občestnih stojnicah mastijo z jagnjetino, so znamenje, da smo na glavni

cestni obvoznici med Zahodno Evropo in Bližnjim Vzhodom.

Tirgoviste -
danes mesto
termoelektrarn
in jeklarn

Zvečer zavijemo proti Tirgovištu. Tu je bila v mračnem srednjem veku prestolnica Romunije. V letih 1456 - 1462 ji je vladal zloglasni Vlad Tepes, ki je slovel po tem, da je dajal sredi mesta natikati na kol na tisoče sovražnikov, v glavnem Turkov. Zaradi tega je dobil vzdevek Tepes, kar pomeni, "natikovalec na kol". Po njem je kasneje nastala podoba grofa Drakule. Danes je Tirgoviste obdano z visokimi dimniki termoelektrarn in jeklarn, ki bruhaajo v zrak ognjene zublje in

oblake strupenega dima. Prenosišče si poiščemo ob cesti blizu mesta. Zrak je težak, da komaj dihamo. Zakurimo ogenj, odpremo Jack Danielsa in pogrejemo konzerve. Od nekod se priklati velik potepuški pes. Pogostimo ga s sardinami, v zameno pa nas ponoči varuje. Zjutraj se zbudimo zaradi srditega renčanja. Vname se pravi boj med krdelom psov najrazličnejših velikosti in najbolj čudnih oblik. Preden odidemo, razveselimo našega čuvaja z novo konzervo, saj si jo je prav gotovo zaslužil.

"V trenutku bomo v Bukarešti", si zadovoljno pomanem roke, ko zapeljem na pravo avtocesto, takšno z ločenimi voznimi pasovi. Na žalost se mi sanje kmalu razblinijo. Nič kaj prijetno namreč ni, ko ti pri 130 km/h pripelje kolesar, čreda ovac prečka cesto ali pa se pred teboj nenadoma znajde vprežni voz. Kljub vsem nadlogam se znajdemo v romunski prestolnici. Podobno kot Moskvo, jo prepletajo široke avenije, nekdanji simboli socializma. Nedelja je in v mestu ni običajnega vrveža. Avto z vključeno alarmno napravo vedno puščamo na svetlih ulicah, najpogosteje pa pred hoteli. Palačo nekdanjega diktatorja ravno prenavljajo. Obiščemo še muzej romunske zgodovine in 240000 prevoženim kilometrom dobrega starega Peugeotta se

uspelo. "Saj ni tako slaba ta Romunija", razmišljam, ko se po Vlaški nižini spuščamo k morju: cesta je ravna, na vsaki strani vrsta dreves, iz zvočnikov hrumi glasba in v vzratnem ogledalu zahaja sonce.

Constanta je največje romunsko pristanišče. V bližini leži veliko turistično naselje - Mamaia. A očitno Romunija še ni dovolj na široko odprla vrat individualnemu turizmu, kajti naselje sestavljajo le razkošni hoteli. Nekaj kilometrov dalje s težavo najdemo edini kamp, ki so ga postavili sredi mivke. Sanitarije so po pričakovanju kapitalno umazane, za hladno pivo v restavraciji pa je treba natakarku primakniti kakšen dukat več. Plavanje v globoki vodi preprečujejo varnostniki, nad plažo nenehno sumljivo nizko letajo helikopterji in letala. Nekaj dni kasneje, ko zapustimo državo, se na meji romunski cariniki zopet izkažejo s svojo okretnostjo. Romunija torej kljub zamenjavi oblasti ostaja revna dežela s še vedno totalitarnim sistemom in marsikaj bo treba postoriti, da se bo svetu pokazala v boljši luči.

Bolgarska Varna je v primerjavi z romunsko Mamaio pravi raj. Vzdožl neskončne peščene plaže se vrstijo majhne restavracije, kjer ti v vsakem trenutku postrežejo z ledenjačo (hladno

že prištevajo novi.

Bencin je tu zelo poceni. Liter stane 120 lejev, vendar so bencinske črpalke zelo redko posejane. Kadar so odprte, se pred njimi drenjajo dolge kolone žejnih dačij, tako da nam rezervne posode z gorivom niso bile nikoli odveč. V Romuniji velja pravilo, da cene visoko poskočijo, kjerkoli se pojavi tujec. Enkrat so nas poskusili oguljufati kar pri polnjenju bencina, kljub temu, da je bil znesek jasno izpisan na okencu naprave, a jim seveda ni

pivo, op.p.), kar me močno spominja na Grčijo. Nastanimo se v prijetnem kampu sredi gozdička na Zlatih Peskih. Ob večerih popivamo z Angležema in s družico deklet in fantov iz Sofije. A žal zaloge denarja hitro kopnijo. Odločimo se, da ne tvegamo poti skozi divjo Srbijo in po dobrih štirinajstih dneh potepa se brez ene same okvare na avtomobilu vrnemo zopet skozi Romunijo, ki ji nikoli ne zmanjka novih presenečenj za nič hudega sluteče popotnike.

ZANIMIVOSTI O PRAZNIČNEM ČASU

BOŽIČ

Božični dan je "sveti dan", je najsvetejši dan v letu. Tako svet je, da gre tisti, ki ta dan umre, naravnost v nebesa. Na sveti dan "mora biti še bik fraj", pravijo v laški okolici, od tod tudi rek: "Je spočit kakor bik na sveti dan." Delalo se na sveti dan ni nikoli. Še vodo za živino so prej nanosili (Žužemberška okolica).

Če so se ljudje zjutraj srečevali, so si pač segali v roko in si voščili srečne praznike, stopil pa ni nobeden čez tuji prag. Tako svet je sveti dan, da ljudje niso hodili zdoma, tudi sosed ne k sosedu. Samo v cerkev in domov. Kdor bi drugače ravnal, bi prinesel nesrečo k hiši. Zaslužil bi, da bi mu pečni pokrov navezali na zadnjico ali pa bi mu šilo zabodli vanjo, da bi sestri ne mogel. V Železnikih bi mu smeli dati rešeto pod zadnjo plat. Gorje tudi, da bi šel fant k dekletu; v Ribnici na Dolenjskem vzame takega grešnika "Podlezek (Podlažek)".

V Vzhodni Sloveniji (Prekmurje, Bela Krajina) pa imajo božičnega gosta v visokih časteh. Toda priti mora predpoldne in še pred kosilom v hišo, nato sede z domačimi k praznični mizi. V Beli Krajini pa poskrbijo, da je božični gost žival. Večidel je petelin, ki ga pripeljejo na sveti dan zjutraj v sobo in ga vodijo po njej. Dajo mu piti vina, ki so ga za to v posebni posodi postavili na badni večer na mizo k božičniku. Drugi imajo za božičnega gosta jagnje.

Opoldne mora biti na sveti dan polna miza, "tako da še kozarca ni kam postaviti". Na Dolenjskem je obvezna jed petelin, ob Sotli in v Beli Krajini puran, le v črnomaljskem okolišu dajo prednost pečenemu jancu.

Tudi živina mora občutiti prazničnost svetega dne. Če ji opolnoči niso ničesar dali, dobi priboljšek na sveti dan. Na Koroškem (Šent Jakob v Rožu) ji dajo "leka" (otrobov) in soli. Na Gorenjskem (Železniki) natresejo živini med boljšo klajo blagoslovljene soli, klajo pa pokropijo z blagoslovljeno vodo. Navado, živini polagati na sveti dan ostanke jedil prejšnjega svetega večera, so v Vremski dolini opustili med drugo svetovno vojno.

O svetosti sv. večera govori ljudski rek na Gorenjskem: "Na sv. večer je za vsakim vogalom angel, na pustni večer pa za vsakim vogalom hudič" (Homec).

Z božičem se vežejo tudi vremenski pregovori: Svetla božična noč, prazna kašča. - Božični dež pride po rž. - Kakršen veter na sv. večer vleče, tak bo vse leto.

Tudi vraže so se pritaknile: Ako padeš na sv. večer, ko greš k polnočnici ali od nje, boš še tisto leto umrl. - Če si na sv. večer zaspan, boš zaspan vse leto. - Če na sv. večer luč ugasne, bo nekdo v družini čez leto umrl.

NOVO LETO

Na novoletni dan srečujemo tudi ostanke vedeževanja. V Štrigovi vrže dekle, ki se hoče omožiti, na novoletno jutro rdeče jabolko v studenec. Če plava jabolko s pecljem navzgor, bo dobila dobrega in pridnega moža; če pa plava tako, da je muha zgoraj, bo dedec hudoben in siten...

Že na starega leta znano vedeževanje s poleni je v Halozah (Cirkulane) v navadi na novega leta dan: dekle prinese zjutraj naročje drv v sobo, jih vrže pod mizo, potem pa prešteje. Če jih je parno število, se bo med letom omožila.

Tudi na novega leta dan obljublja padec smrti. In če na novega leta dan koga pokopljejo, bo tisto leto veliko mrličev (Koroško).

Če sveče na novo leto v cerkvi mirno gore, bo leto mirno, dobro in rodovitno; če pa slabo gore, bo leto slabo in viharo.

Če na novega leta dan sneži, bo slaba žetev (Prekmurje).

Na tedenski dan, na katerem pade po novem letu prvič sneg, sej repno seme, kadar bo čas za to.

V Prekmurju po novem letu pazijo, katerega dne v tednu je ivje na drevju; na tisti dan sej proso, kadar je njegov čas.

In spet konec ljudske astronomije: Po novem letu, pravijo v Poljanski dolini, je že kmalu konec zime.

(Vir: Niko Kuret: Praznično leto Slovencev, Ljubljana, 1989)

Izdaja Železarna Ravne. Ureja uredniški odbor: mag. Andreja Čibron - Kodrin, Marijan Gerdej, dr. Tone Pratnekar, Sonja Smolar, Maks Večko, Mirko Vošner.

Uredništvo:

glavna in odgovorna urednica mag. Andreja Čibron - Kodrin, novinarka in lektorica Mojca Potočnik, novinarka Irena Nagernik, tajnica Jelka Jamšek.

Izdelava fotografij: Mira Čepin

Tel: 0602 21- 131, urednica int. 6753, novinarki 6304

Fotografije so prispevali avtorji besedil, Alojz Krivograd ml., Delavski muzej Ravne na Koroškem in uredništvo.

Tisk: Grafika Prevalje

Glasilo se po mnenju Ministrstva za informiranje (št. 23/128-92) šteje med proizvode, za katere se plačuje davek od prometa proizvodov po stopnji 5 %.

študijska knjižnica

KOROSKA OSREDNJA KNJIZNICA
RAVNE

VP 260/1992 c

658(497 12)(085 3)

3000182

COBISS •